วารสารวิจัยราชภัฏเชียงใหม่

RAJABHAT CHIANG MAI RESEARCH JOURNAL

ประจำปีที่ 10 ฉบับที่ 1 (ตุลาคม 2551 - มีนาคม 2552) ISSN 1513-8410

วัตถุประสงค์

1. เพื่อเผยแพร่ผลงานวิจัยและบทความทางวิชาการของผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ และนักศึกษา
2. เพื่อเป็นสื่อกลางแลกเปลี่ยนประสบการณ์วิจัยและความรู้ทางวิชาการ
3. เพื่อประชาสัมพันธ์การดำเนินงานของสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

ที่ปรึกษา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เรืองเดช วงศ์หล้า	อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
รองศาสตราจารย์สนิท สัตโยภาส	ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

ผู้ทรงคุณวุฒิ

รศ.วรรณวดี ม้าลำพอง	ผู้ทรงคุณวุฒิด้านวิจัยและวัดผล
ผศ.ชูศักดิ์ จันทนพศิริ	ผู้ทรงคุณวุฒิด้านเศรษฐศาสตร์
รศ.เสริมศักดิ์ นันทิพรรภ	ผู้ทรงคุณวุฒิด้านวิทยาศาสตร์
ดร.สินธุ์ สโรบล	ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการวิจัยท้องถิ่น
รศ.ดร.สมพงษ์ วิทยศักดิ์พันธ์	ผู้ทรงคุณวุฒิด้านภาษาและวรรณกรรม
ศ.ดร.มนัส สุวรรณ	ผู้ทรงคุณวุฒิด้านสังคมศาสตร์
ผศ.อัญชลี โสมดี	ผู้ทรงคุณวุฒิด้านศิลปะ
อาจารย์ Quintin Kitson	ผู้ทรงคุณวุฒิด้านภาษาอังกฤษ
รศ.นิยม ยอดมนต์	ผู้ทรงคุณวุฒิด้านคณิตศาสตร์
อาจารย์ประนอม ลำงาม	ผู้ทรงคุณวุฒิด้านภาษาจีน

บรรณาธิการ

รองศาสตราจารย์สมพงษ์ บุญเลิศ

กองบรรณาธิการ

ดร.ธัญญา	ทะพิงค์แก	อาจารย์พิชัย	ระบอบ	ผศ.กมลทิพย์	คำใจ
ผศ.เยี่ยมลักษณ์	อุดาการ	รศ.อรุณรัตน์	วิเชียรเขียว	อาจารย์ณัฐพร	จักรวิเชียร
ผศ.วิไลลักษณ์	กิติบุตร	อาจารย์ทัศนีพร	ประภัสสร	นางสาวณัฐธยาน์	สมาเกตุ

ภาพปก : นายปรัชญา ไชยวงศ์

พิมพ์ที่ : หจก.วนิดาการพิมพ์ 14/2 หมู่ 5 ต.สันผีเสื้อ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50300
โทรศัพท์ 0-5311-0503-4, 08-1783-8569 แฟกซ์ 0-5311-0504 ต่อ 15

ข้อความหรือข้อคิดเห็นในวารสารนี้เป็นของผู้เขียนมิใช่ความรับผิดชอบ
ของสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

วารสารวิจัยราชภัฏเชียงใหม่

ประจำปีที่ 10 ฉบับที่ 1 (ตุลาคม 2551 - มีนาคม 2552)

CMRU Research Journal

Vol. 10 No. 1 October 2008 - March 2009

Chiang Mai Rajabhat University

คำนำ

การเผยแพร่ผลงานวิจัยถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของการจัดการงานวิจัย ปลายน้ำเพื่อผลักดันผลงานวิจัยสู่การใช้ประโยชน์ สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ในฐานะหน่วยจัดการงานวิจัยมหาวิทยาลัย ได้ทำหน้าที่ตามกรอบวิสัยทัศน์ พันธกิจ และเป้าหมายการวิจัยของมหาวิทยาลัย โดยการวางแผนและการดำเนินงานการสนับสนุนและส่งเสริมการวิจัย จึงได้ดำเนินการทั้งต้นน้ำคือการพัฒนาโจทย์วิจัยและข้อเสนอโครงการวิจัย การจัดการกลางน้ำโดยการหนุนเสริมการทำวิจัย การติดตาม ประเมินผลการวิจัยและการจัดการปลายน้ำในรูปของการเผยแพร่ผลงานวิจัยสู่การใช้ประโยชน์ วารสารวิจัยเป็นอีกสื่อหนึ่งที่ทำหน้าที่เผยแพร่ผลงานวิจัยของมหาวิทยาลัยและหน่วยงานหรือนักวิจัยภายนอก

วารสารวิจัยราชภัฏเชียงใหม่เป็นสื่อสิ่งพิมพ์ที่สนองรับการเผยแพร่ผลการวิจัยของคณาจารย์ เจ้าหน้าที่ นักศึกษา ของมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่และสถาบันการศึกษาอื่นๆ ตลอดจนนักวิจัยทั่วไป โดยมีคณะทำงานที่รับผิดชอบในรูปของกองบรรณาธิการ มีผู้ทรงคุณวุฒิประเมินและกลั่นกรองบทความวิจัย

วารสารวิจัยราชภัฏเชียงใหม่ฉบับนี้เป็นฉบับแรกของปี 2552 ที่ได้คัดเลือกบทความจากผลการวิจัยของคณาจารย์ นักศึกษา ทั้งมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่และสถาบันการศึกษาอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัยวิทยาเขตสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่ ที่หลากหลายสาขา และคาดว่า วารสารวิจัยนี้จะเกิดประโยชน์ต่อประชาคมวิจัยและวงวิชาการตามสมควร

บรรณาธิการ

RAJABHAT CHIANG MAI

RESEARCH JOURNAL

สารบัญ

การใช้ระบบบึงประดิษฐ์บำบัดน้ำเสียจากการผลิตกระดาษสา
สุรศักดิ์ นุ่มมีศรี 01

แนวทางการจัดการใช้น้ำมันทอดอาหารตามโครงการอาหารปลอดภัย
เพื่อผู้บริโภคของกลุ่มผู้ผลิตและจำหน่ายอาหารในโรงอาหาร
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
นักสิทธิ์ ปัญโญใหญ่ ปิลันธสุทธิ์ สุวรรณเลิศ และคณะนักศึกษา 11

รายงานผลการวิจัย เรื่อง แตรวงชาวบ้าน : กรณีศึกษา แตรวงคณะน้อย
ตำบลต้นธงชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
พรสวรรค์ จันทะวงศ์ 23

การพัฒนาองค์ความรู้เพื่อเพิ่มศักยภาพด้านการผลิต
ผักปลอดสารพิษแบบมีส่วนร่วมของจังหวัดเชียงใหม่
ดร.กาญจนา สุระ 33

การพัฒนากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านไทย
พีระพงศ์ บุญศิริ 43

รายงานผลการวิจัย เรื่อง การพัฒนาสินค้าชุมชนไทลื้อ
อำเภอดอยสะเก็ด สู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่น (OTOP)
ผู้ช่วยศาสตราจารย์วิไลลักษณ์ กิติบุตร 55

สารบัญ

การพัฒนาระบบการตลาดผักปลอดสารพิษ จังหวัดเชียงใหม่
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทวีศักดิ์ ปิ่นทอง 69

การวิจัยและพัฒนาเครือข่ายผู้บริโภคผักปลอดสารพิษ
ที่มีต่อการสนับสนุนการผลิตผักปลอดสารพิษของเกษตรกร
จังหวัดเชียงใหม่
ผู้ช่วยศาสตราจารย์วิไลลักษณ์ กิติบุตร 79

การศึกษาต้นทุนและผลสัมฤทธิ์ของการเกษตรปลอดสารพิษ
ในจังหวัดเชียงใหม่
ผู้ช่วยศาสตราจารย์กมลทิพย์ คำใจ 87

โครงการวิจัยเชิงบูรณาการเพื่อพัฒนาการจัดการ
การผลิตผักปลอดสารพิษ และสินค้าแปรรูปผักปลอดสารพิษ
จังหวัดเชียงใหม่ ยกระดับสู่มาตรฐาน
ผู้ช่วยศาสตราจารย์วีระศักดิ์ สมยานะ 99

รายงานผลการวิจัย เรื่อง รำโทน คณะแม่ตะเคียน เทียนศรี
ตำบลบางพึ่ง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี
ณัฐนรี รัตนสวัสดิ์ 109

RAJABHAT CHIANG MAI RESEARCH JOURNAL
VOL.10 NO.1 OCTOBER 2008 - MARCH 2009

การใช้ระบบบึงประดิษฐ์บำบัดน้ำเสียจากการผลิตกระดาษสา

Application of Constructed Wetlands for Treatment of Wastewater From Saa Paper Production

สุรศักดิ์ นุ่มมีศรี
สาขาวิชาวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม
คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประสิทธิภาพของระบบบึงประดิษฐ์แบบผสมผสาน (VSF+HSF) ซึ่งประกอบด้วยระบบบึงประดิษฐ์ที่มีการไหลตามแนวดิ่ง (VSF) ต่อด้วยระบบบึงประดิษฐ์ที่มีการไหลตามแนวราบ (HSF) ปลูกต้นกกรังกาในระบบบึงประดิษฐ์ บำบัดน้ำเสียจากการผลิตกระดาษสา ทำการศึกษาที่อัตราการไหล 40, 120, 1,800 ลิตร/วัน พบว่า ระบบบึงประดิษฐ์ที่มีการไหลในแนวดิ่ง มีประสิทธิภาพในการกำจัดซีโอดี บีโอดี สี และของแข็งแขวนลอยได้ 19.2-44.2%, 23.1-44.1%, 15.5-38.0% และ 26.9-40.7% ตามลำดับ ในส่วนของระบบบึงประดิษฐ์ที่มีการไหลในแบบผสมผสาน มีประสิทธิภาพในการกำจัดซีโอดี บีโอดี สี และของแข็งแขวนลอยได้ 42.3-71.7%, 59.8-94.5%, 48.6-84.0% และ 71.6-80.0% ตามลำดับ

คำสำคัญ : กระดาษสา, การบำบัดน้ำเสีย, บึงประดิษฐ์, สี

Abstract

The objective of this study was to investigate the efficiencies of wastewater treatment from saa paper production by combine constructed wetland system (VSF+HSF), the effluent from vertical subsurface flow (VSF) is then treated by the horizontal subsurface flow (HSF). The Bulrush: *Cyperus* spp. was planted in the wetland system. The constructed wetland systems were operated at the flow rates of 40 l/day, 120 l/day, and 1,800 l/day. This research found that in the vertical subsurface flow constructed wetland system (VSF), where the flow rate has increased, the efficiency for eliminating pollutants has then been decreased respectively. The removal efficiency of COD, BOD, color and suspended solid was 19.2-42.2%, 23.1-44.1%,

15.5-38.0% and 26.9-40.7% respectively. For the hybrid system (VSF+HSF), the effluent from VSF is then treated by the HSF. The best hybrid system performances were found at the flow rate of 40 l/day with the overall removal efficiency of COD, BOD, color and suspended solid at 42.3-71.7%, 59.8-94.5%, 48.6-84.0% and 71.6-80.0% respectively.

Keywords: Saa paper, Wastewater Treatment, Constructed Wetland, Color

บทนำ

กระดาษสาเป็นกระดาษพื้นเมืองทางภาคเหนือที่ผลิตด้วยมือ เพื่อใช้บันทึกคำสั่งสอนชาวพื้นเมืองทางภาคเหนือ นอกจากจะใช้กระดาษสาในการเขียนข้อความในอดีตและตกแต่งในพิธีกรรมต่างๆ แล้วยังมีการใช้กระดาษสาทำร่มมาช้านาน อันเป็นสินค้าพื้นเมืองที่มีชื่อและนิยมใช้มาจนกระทั่งปัจจุบัน ในปัจจุบันการผลิตกระดาษสาในครัวเรือนได้มีการขยายตัวอย่างกว้างขวางทำให้จำนวนครัวเรือนมีเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ บ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีการผลิตกระดาษสาในครัวเรือน เป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่ให้ผลตอบแทนแก่ผู้ผลิตรวมถึงทำให้เศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้น ส่วนวิธีการผลิตกระดาษสาของชาวบ้านในปัจจุบันยังคงอาศัยความรู้สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต โดยจะเริ่มจากขั้นตอนการเตรียมเยื่อสาแบบพื้นบ้าน ทำโดยนำเปลือกสามาต้มด้วยด่าง แล้วล้างน้ำ หลังจากนั้นจึงทุบเยื่อสา โดยใช้มือหรือเครื่องตีเยื่อ แล้วจึงนำมาทำเป็นแผ่นกระดาษสา ซึ่งรายละเอียดของการผลิตกระดาษสาในพื้นที่หมู่บ้านต้นเปา จากการสำรวจพื้นที่ พบว่า มีขั้นตอนการผลิต และน้ำเสียที่เกิดจากการผลิต โดยมีรายละเอียดดังแสดงภาพที่ 1 และภาพที่ 2

ก. ปอสาแห้ง **ข.** แช่น้ำปอสา **ค.** ต้มปอสา **ง.** ล้างน้ำสะอาด

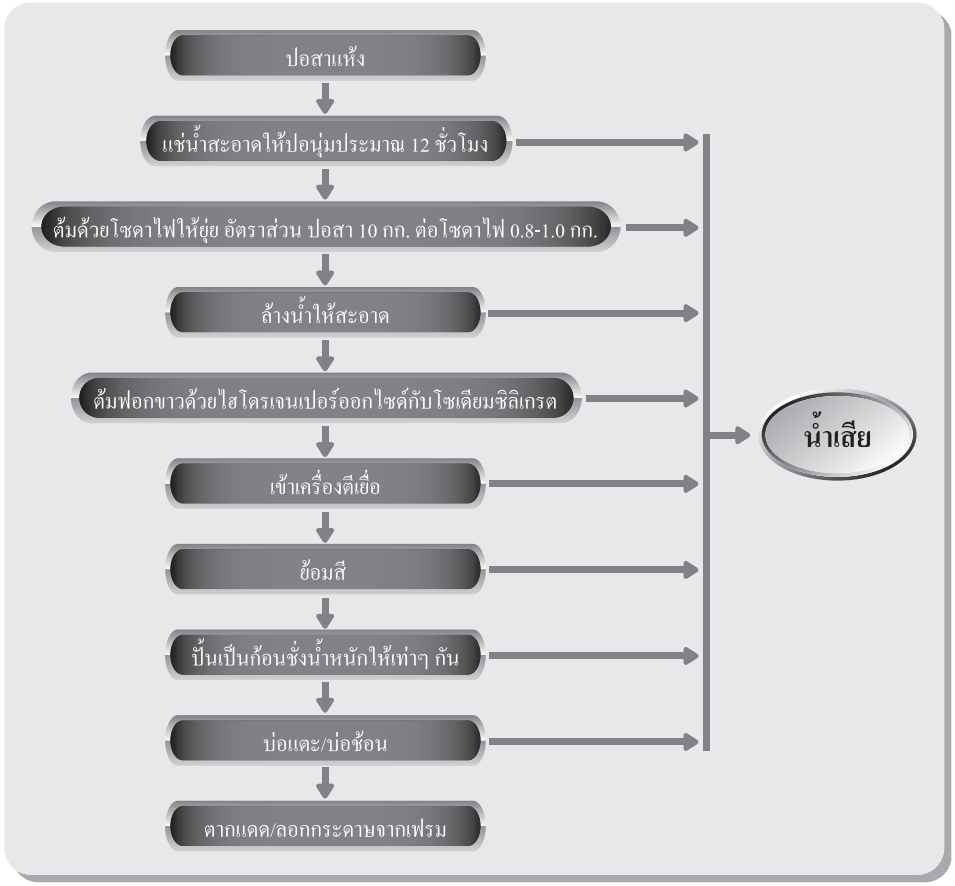
จ. ปั่นให้เป็นเยื่อสา **ฉ.** ใส่สีที่ต้องการ **ช.** นำมาทำเป็นแผ่น **ซ.** แผ่นกระดาษสา

ภาพที่ 1 แสดงขั้นตอนการทำแผ่นกระดาษสา

จากการขยายตัวของการผลิตกระดาษสาในครัวเรือนที่เพิ่มมากขึ้นทำให้มีน้ำเสียในปริมาณเพิ่มมากขึ้น ซึ่งน้ำเสียที่เกิดจากการผลิตกระดาษสานั้นจะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศทางน้ำเป็นอย่างมาก เพราะน้ำเสียที่เกิดขึ้นจากกระบวนการทำกระดาษสามีการปนเปื้อนของสารเคมีหลายชนิด อีกทั้งยังมีเยื่อสาปนออกมา ดังนั้น น้ำเสียจึงมีความสกปรกในรูปของสารอินทรีย์และสารเคมีอื่นๆ โดยเฉพาะผู้ประกอบการผลิตกระดาษสาขนาดเล็ก ซึ่งมักจะมีการปล่อยน้ำเสียลงสู่แหล่งน้ำสาธารณะ โดยไม่ได้ผ่านกระบวนการบำบัดใดๆ รวมทั้งสถานที่ที่ใช้ในการผลิตกระดาษสาตั้งอยู่ในแหล่งชุมชนจึงทำให้เกิดผลกระทบต่อแหล่งน้ำและผู้ที่อาศัยอยู่บริเวณใกล้เคียง

ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่ต้องหาแนวทางแก้ไข เพื่อปรับปรุงคุณภาพน้ำทิ้งจากผู้ประกอบการที่ผลิตกระดาษสาขนาดเล็กในชุมชน ให้มีน้ำทิ้งที่มีคุณภาพที่ดีขึ้นก่อนปล่อยออกสู่สิ่งแวดล้อม โดยระบบบำบัดน้ำเสียที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา และบรรเทาปัญหาดังกล่าวจะต้องเป็นระบบที่มีความเหมาะสมกับชุมชน คือ เป็นระบบที่ค่าก่อสร้างและค่าบำรุงรักษาต่ำ ใช้พลังงานและเทคโนโลยีน้อย รวมทั้งไม่จำเป็นต้องใช้ผู้ชำนาญการในการเดินระบบ รวมทั้งระบบต้องมีความยืดหยุ่นสูง

จากสภาพปัญหาและแนวทางการแก้ปัญหาดังที่กล่าวมาแล้วผู้วิจัยพิจารณาเห็นว่าระบบบึงประดิษฐ์ ซึ่งเป็นระบบบำบัดน้ำเสียที่เลียนแบบกลไกการกำจัดของเสียตามธรรมชาติ คือ อาศัยดิน น้ำ พืช และจุลินทรีย์ในการบำบัดของเสียในน้ำ น่าจะเป็นระบบที่มีความเหมาะสมในการแก้ปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้ทำการสร้างระบบต้นแบบขึ้นซึ่งเป็นระบบบึงประดิษฐ์แบบผสมผสานที่มีการไหลตามแนวดิ่งตามด้วยการไหลตามแนวราบ เพื่อหาประสิทธิภาพในการบำบัดน้ำเสียที่เกิดจากการผลิตกระดาษสาในครัวเรือนของระบบดังกล่าว

ภาพที่ 2 แสดงขั้นตอนการผลิตกระดาษสาและน้ำเสียที่เกิดจากการผลิต

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาประสิทธิภาพของระบบบึงประดิษฐ์แบบผสมผสานในการบำบัดน้ำเสียจากการผลิตกระดาษสา

วิธีการศึกษา

1. เครื่องมือและอุปกรณ์

1.1 ระบบบึงประดิษฐ์

ระบบบึงประดิษฐ์ที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นระบบบึงประดิษฐ์แบบผสมผสาน ซึ่งประกอบด้วยระบบบึงประดิษฐ์ที่มีการไหลตามแนวดิ่ง (Vertical Subsurface Flow: VSF) ตามด้วยระบบบึงประดิษฐ์ที่มีการไหลตามแนวราบ (horizontal subsurface flow: HSF) แสดงดังภาพที่ 1 (ค, ง) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1.1.1 ระบบบึงประดิษฐ์ที่มีการไหลตามแนวดิ่ง (VSF)

ระบบบึงประดิษฐ์ที่มีการไหลในแนวดิ่ง ที่ใช้ในงานวิจัยครั้งนี้ สร้างจากวงคอนกรีตเส้นผ่านศูนย์กลาง 1.0 เมตร สูง 0.8 เมตร ปลูกต้นกกรังกา (*Cyperus* spp.) ทุกระยะ 0.25 เมตร ชั้นตัวกลางเรียงจากล่างขึ้นบน ประกอบไปด้วย หินขนาด 20-25 มิลลิเมตร หนา 0.6 เมตร เพื่อรวบรวมน้ำออก ต่อจากนั้นเป็นชั้นตัวกลางหินเกร็ดขนาด 5-10 มิลลิเมตร หนา 0.1 เมตร แสดงดังภาพที่ 3 (ก)

1.1.2 ระบบบึงประดิษฐ์ที่มีการไหลตามแนวนอน (HSF)

ระบบบึงประดิษฐ์ที่มีการไหลในแนวนอนใต้พื้น (HSF) ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นบ่อคอนขนาดภายในกว้าง 1.0 เมตร ยาว 3.0 เมตร สูง 1.0 เมตร ชั้นตัวกลางเรียงจากล่างขึ้นบน ประกอบด้วยตัวกลางหินขนาด 20-25 มิลลิเมตร สูง 0.7 เมตร ต่อจากนั้นด้านบนเป็นชั้นตัวกลางหินเกร็ดขนาด 5-10 มิลลิเมตร สูง 0.1 เมตร ก่อนเดินระบบมีการปลูกต้นกกรังกา (*Cyperus* spp.) ไว้ห่างกันทุกๆ ระยะ 0.25 เมตร ในส่วนของท่อรวบรวมน้ำออกปลายท่อจะมีการยกระดับไว้เพื่อรักษาสภาพอิ่มตัวของชั้นตัวกลาง ดังแสดงดังภาพที่ 3 (ข)

ก. บึงประดิษฐ์ที่มีการไหลตามแนวดิ่ง

ข. บึงประดิษฐ์ที่มีการไหลตามแนวนอน

ค. บึงประดิษฐ์แบบผสมผสาน

ภาพที่ 3 แสดงระบบบึงประดิษฐ์ที่ใช้ในการวิจัย

1.2 พืชที่ใช้ในการศึกษา

นำต้นกกรังกามาปลูกลงในกระถางเพาะก่อน เมื่อต้นกล้าเริ่มแตกหน่อใหม่ จึงเลือกเอาต้นที่มีขนาดใกล้เคียงกัน ไปปลูกในแปลงทดลองให้มีความหนาแน่นประมาณ 5 ต้น ต่อหนึ่งกอ ห่างกันทุกๆ 0.25 เมตร หลังจากนั้นเลี้ยงพืชเพื่อให้พืชปรับตัว และมีความคุ้นเคยกับน้ำเสียโดยการขังน้ำทิ้งจากการผลิตเยื่อกระดาษสาที่ผสมกับน้ำบ่อตื้นให้ความเข้มข้นน้ำเสียประมาณ 10% เป็นเวลา 2 สัปดาห์ หลังจากนั้นระบายน้ำออกแล้วเติมน้ำเสียที่ผสมกับน้ำบ่อตื้นมีความเข้มข้นน้ำเสียประมาณ 20 % ขังทิ้งไว้เป็นเวลา 2 สัปดาห์ จึงระบายน้ำออกแล้วเพิ่มความเข้มข้นน้ำเสียเป็น 50% ขังทิ้งไว้อีก 2 สัปดาห์ จึงระบายน้ำเสียออก พร้อมทั้งเริ่มสูบน้ำเสียที่เกิดจากการผลิตเยื่อกระดาษสาเข้าระบบบึงประดิษฐ์

1.3 การจ่ายน้ำเสียเข้าระบบบำบัด

สูบน้ำเสียจากถังพักไฟเบอร์กลาสขนาด 1,000 ลิตร ซึ่งทำการสูบน้ำเข้าระบบแบบครั้งคราว คือ สูบน้ำเสียเข้าระบบเป็นเวลา 8 ชั่วโมงต่อวัน ตั้งแต่ 09.00 น. ถึง 16.00 น. โดยใช้เครื่องตั้งเวลาอัตโนมัติควบคุมการทำงานของเครื่องสูบน้ำ น้ำเสียจะถูกส่งผ่านบึงประดิษฐ์ที่มีการไหลตามแนวดิ่งด้วยแรงโน้มถ่วงของโลก ผ่านชั้นตัวกลางและพืช หลังจากนั้นไหลไปยังระบบที่มีการไหลตามแนวราบ แล้วจึงปล่อยออกสู่รางระบายน้ำสาธารณะ โดยมีการเปลี่ยนแปลงอัตราการไหลเข้าระบบของน้ำเสียที่ 40, 120 และ 1,800 ลิตรต่อวัน

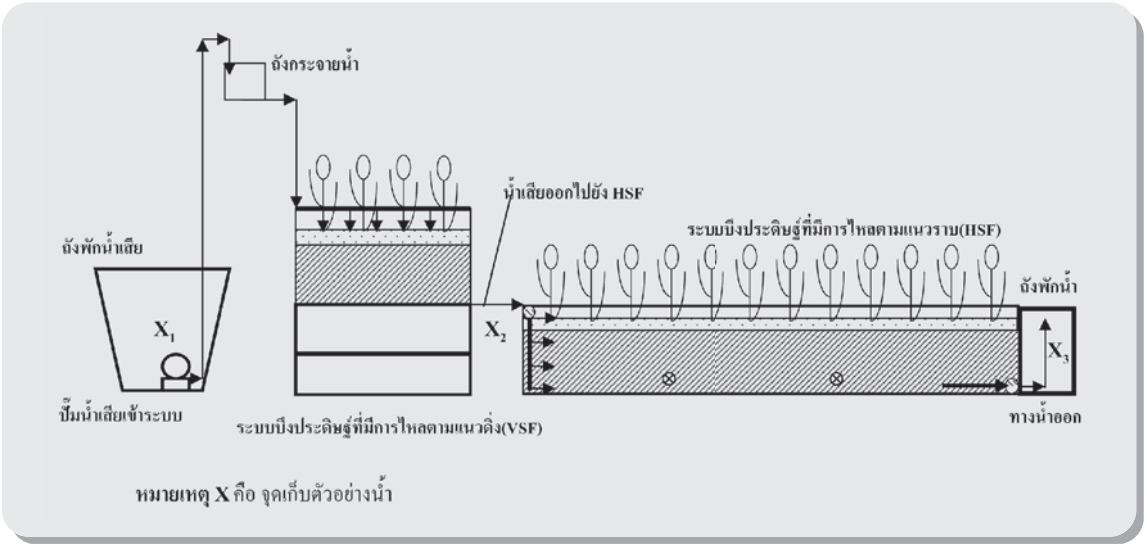
2. การเก็บตัวอย่างน้ำเสีย

ได้ทำการเก็บตัวอย่างน้ำเสียแบบจ้วงจากจุดเก็บตัวอย่างทั้งหมด 3 จุด ดังแสดงในภาพที่ 4 โดยเก็บสัปดาห์ละ 1 ครั้ง เป็นเวลา 8 เดือน โดยจุดที่ทำการเก็บน้ำตัวอย่าง ประกอบด้วย

- จุดเก็บที่ 1 (X_1) ถังพักน้ำเสียก่อนเข้าระบบ
- จุดเก็บที่ 2 (X_2) น้ำที่ออกจากระบบบึงประดิษฐ์ที่มีการไหลตามแนวดิ่ง
- จุดเก็บที่ 3 (X_3) น้ำที่ออกจากระบบบึงประดิษฐ์แบบผสมผสาน

3. การวิเคราะห์น้ำตัวอย่าง

การวิเคราะห์หาค่าพารามิเตอร์ต่างๆ วิเคราะห์ตามวิธีมาตรฐานของ Standard method for the examination of water and wastewater (APHA, AWWA and WPCF, 1992)

ภาพที่ 4 แสดงหน้าตัดของระบบบึงประดิษฐ์และจุดเก็บตัวอย่างน้ำเสียทดลอง

ผลการศึกษา

ระบบบึงประดิษฐ์ที่มีการไหลตามแนวดิ่ง (VSF) ที่อัตราการไหล 40, 120, 1,800 ลิตร/วัน มีประสิทธิภาพในการกำจัดซีโอดี 44.2%, 43.3% และ 19.2% ตามลำดับ สามารถกำจัดบีโอดีร้อยละ 44.1, 55.0 และ 23.1 ตามลำดับ กำจัดความเข้มสีได้ 38.0%, 33.2%, และ 15.5% ตามลำดับ และระบบมีประสิทธิภาพในการกำจัดของแข็งแขวนลอยได้เท่ากับ 40.7%, 47.3 และ 26.9% ตามลำดับ

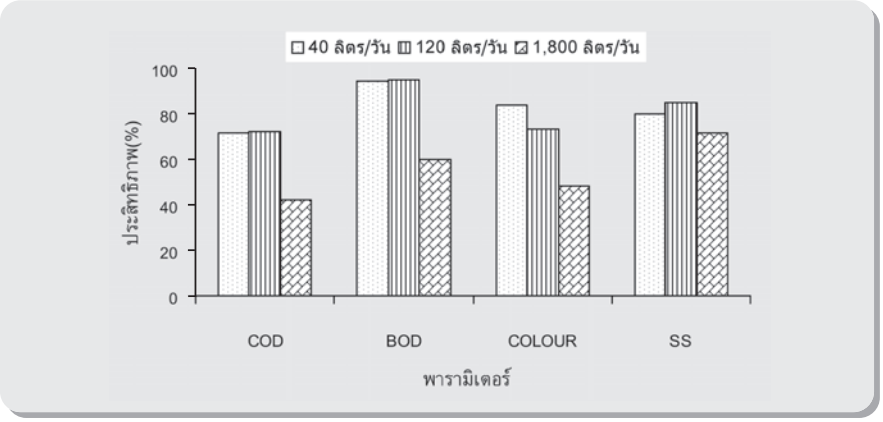
ระบบบึงประดิษฐ์แบบผสมผสานที่มีการไหลตามแนวดิ่งต่อด้วยการไหลตามแนวราบ (VSF+HSF) ที่อัตราการไหล 40, 120, 1,800 ลิตร/วัน พบว่า มีประสิทธิภาพในการกำจัดซีโอดี 71.7%, 72.4% และ 42.3% ตามลำดับ สามารถกำจัดบีโอดี 94.5%, 95.2% และ 59.8% ตามลำดับ สามารถกำจัดความเข้มสีได้ 84.0%, 73.1%, และ 48.6% ตามลำดับ ระบบบึงประดิษฐ์มีประสิทธิภาพในการกำจัดของแข็งแขวนลอยเท่ากับ 80.0%, 85.1%, 71.6 % ตามลำดับ ดังตารางที่ 1 และตารางที่ 2

ตารางที่ 1 ค่าซีโอดีและบีโอดีที่เข้า-ออก และประสิทธิภาพของระบบบึงประดิษฐ์

ระบบบึงประดิษฐ์	อัตราการไหล (ลิตร/วัน)	ซีโอดี			บีโอดี		
		เข้า (มก./ล.)	ออก (มก./ล.)	กำจัด (%)	เข้า (มก./ล.)	ออก (มก./ล.)	กำจัด (%)
VSF	40	2,492	1,390	44.2	870	486	44.1
	120	4,190	2,377	43.3	857	386	55.0
	1,800	2,408	1,946	19.2	866	666	23.1
VSF+HSF	40	2,492	704	71.7	870	48	94.5
	120	4,190	1,155	72.4	857	41	95.2
	1,800	2,408	1,388	42.3	866	348	59.8

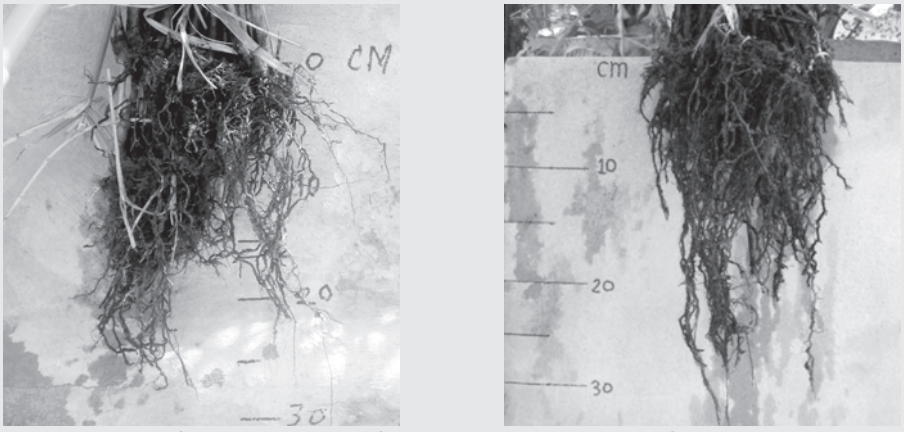
ตารางที่ 2 ค่าของแข็งแขวนลอยและสีที่เข้า-ออก และประสิทธิภาพของระบบบึงประดิษฐ์

ระบบบึงประดิษฐ์	อัตราการไหล (ลิตร/วัน)	ของแข็งแขวนลอย			สี		
		เข้า (มก./ล.)	ออก (มก./ล.)	กำจัด (%)	เข้า (เอสยู)	ออก (เอสยู)	กำจัด (%)
VSF	40	882	523	40.7	414	256	38.0
	120	1,477	779	47.3	410	274	33.2
	1,800	1,018	744	26.9	366	309	15.5
VSF+HSF	40	882	177	80.0	414	66	84.0
	120	1,477	220	85.1	410	110	73.1
	1,800	1,018	289	71.6	366	195	48.6

ภาพที่ 5 ค่าซีโอดี, บีโอดี, สี และของแข็งแขวนลอยที่เข้า-ออก

ในส่วนของการเปลี่ยนแปลงของพืชและหินตัวกลางในระบบบึงประดิษฐ์ พืชที่ใช้ในการทดลองครั้งนี้ คือ ต้นกกรังกา (*Cyperus* spp.) เมื่อสิ้นสุดการทดลองต้นกกมีลำต้นอยู่เหนือพื้นดินสูงประมาณ 1-1.5 เมตร ในส่วนของรากต้นกกเมื่อสิ้นสุดการทดลองมีความยาวประมาณ 20-30 เซนติเมตรดังภาพที่ 6 แสดงว่าต้นกกที่ปลูกในระบบบึงประดิษฐ์สามารถเจริญเติบโตได้ในน้ำเสียจากการผลิตกระดาษสา และมีส่วนช่วยในการบำบัดในส่วนบนของบึงประดิษฐ์ประมาณ 30 เซนติเมตรจากผิวบ่อ และจากสภาพของหินตัวกลางที่ใช้ในการทดลองในส่วนของระบบบึงประดิษฐ์ที่มีการไหลในแนวดิ่งสภาพของหินมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม คือ มีสีของน้ำเสียที่เกิดจากการผลิตกระดาษสาติดอยู่บริเวณผิวของหินตัวกลาง และมีเมือกติดอยู่ไม่มากนัก แสดงว่า พารามิเตอร์ต่างๆ ที่ลดลง ไม่ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเคมีเนื่องจากกระบวนการทางชีวภาพ เพราะไม่มีคราบของจุลินทรีย์เกาะอยู่บริเวณผิวของหินตัวกลาง ดังนั้นกลไกในการกำจัดมลสารต่างๆ ที่อยู่ในน้ำเสียของระบบบึงประดิษฐ์ที่มีการไหลในแนวดิ่งส่วนใหญ่เป็นกระบวนการทางกายภาพ ได้แก่ การกรองติดอยู่ระหว่างชั้นตัวกลาง และการดูดติดโดยรากพืช และตัวกลางเป็นส่วนใหญ่ การกำจัดด้วยจุลินทรีย์มีน้อย ในส่วนของระบบที่มีการไหลตามแนวราบ พบว่า มีลักษณะรื่นๆ มีเมือกสีดำเคลือบอยู่เป็นจำนวนมาก สีของหินตัวกลางเปลี่ยนไปเป็นสีดำ แสดงว่าเกิดจุลินทรีย์ที่เหมาะสมในการย่อยสลายมลสารเกาะอยู่กับตัวกลางเพื่อช่วยในการย่อยสลายมลสารต่างๆ ในน้ำเสีย ดังภาพที่ 7

ก. รากพืชระบบที่มีการไหลตามแนวดิ่ง **ข.** รากพืชระบบที่มีการไหลตามแนวราบ

ภาพที่ 6 แสดงความยาวของรากพืชในระบบบึงประดิษฐ์

ก. หินตัวกลางระบบที่มีการไหลตามแนวดิ่ง

ข. หินตัวกลางระบบที่มีการไหลตามแนวราบ

ภาพที่ 7 แสดงหินตัวกลางในระบบบึงประดิษฐ์

สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ

1. สรุปผลการศึกษา

ประสิทธิภาพระบบบึงประดิษฐ์ที่มีการไหลแบบผสมผสานมีแนวโน้มที่จะลดลงเมื่อภาระบรรทุกทางชลศาสตร์เพิ่มมากขึ้น โดยที่ประสิทธิภาพในการกำจัดบีโอดี และซีโอดี ประมาณ 50% มีประสิทธิภาพในการกำจัดของแข็งแขวนลอยประมาณ 70% และกำจัดความเข้มสีประมาณ 50% แต่ไม่สามารถทำให้น้ำทิ้งมีค่าซีโอดีและบีโอดี ผ่านมาตรฐานน้ำทิ้งอุตสาหกรรมได้ ในส่วนการควบคุมระบบนั้นไม่มีความยุ่งยากซับซ้อน ค่าใช้จ่ายในการก่อสร้าง และเดินระบบไม่สูงมากนัก ทำให้ผู้ประกอบการสามารถสร้าง และดูแลระบบได้ด้วยตนเอง จึงมีความเหมาะสมที่จะใช้เป็นระบบบำบัดน้ำเสียเบื้องต้นเพื่อลดมลพิษทางน้ำจากการผลิตกระดาษสาก่อนปล่อยน้ำเสียที่ได้รับการบำบัดเบื้องต้นแล้วลงสู่แหล่งน้ำสาธารณะ

2. อภิปรายผลศึกษา

จากผลการศึกษาที่ได้มีความสอดคล้องกับผลการศึกษาของผู้อื่นในประเด็นที่เมื่อมีการเพิ่มขึ้นของภาระบรรทุกทางชลศาสตร์ จะทำให้ประสิทธิภาพในการกำจัดซีโอดี และบีโอดี ของแข็งแขวนลอย และความเข้มสีลดลง แต่เมื่อเปรียบเทียบประสิทธิภาพของระบบที่ทำการศึกษากับระบบของผู้อื่นที่ทำการศึกษาในลักษณะเดียวกัน พบว่า ระบบที่ทำการศึกษามีประสิทธิภาพในการกำจัดซีโอดี และบีโอดี ของแข็งแขวนลอย และความเข้มสีได้ต่ำกว่าระบบของผู้อื่น โดยที่สาเหตุเนื่องมาจากเงื่อนไขของระบบที่แตกต่างกันโดยเฉพาะในประเด็น สภาพของน้ำเสีย ซึ่งน้ำเสียจากการผลิตกระดาษสาจะมีสารที่ย่อยสลายยากโดยกระบวนการทางชีวภาพ เช่น โครงสร้างของสีย้อม และลิกนินที่อยู่ในน้ำเสีย และเมื่อพิจารณาถึงอัตราส่วนระหว่างค่าบีโอดีต่อค่าซีโอดี (BOD/COD) ของน้ำเสียมีค่าเท่ากับ 0.35 ซึ่งค่อนข้างต่ำ แสดงว่าน้ำเสียที่เข้าระบบสามารถย่อยสลายทางชีวภาพทำได้ยาก โดยน้ำเสียที่สามารถย่อยสลายได้ดีควรมีค่าบีโอดีต่อซีโอดีไม่น้อยกว่า 0.5 (มั่นสิน ตัณฑุลเวศม์, 2547) เมื่อเทียบกับน้ำเสียที่มีผู้ศึกษาไว้ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาน้ำเสียจากชุมชนและฟาร์มสุกรซึ่งสารที่ปนเปื้อนส่วนใหญ่เป็นสารอินทรีย์คาร์บอนซึ่งสามารถกำจัดได้ง่ายกว่าสารปนเปื้อนในน้ำเสียที่ทำการศึกษา และอีกประเด็นหนึ่งคือขนาดของตัวกลางที่ใช้ในการศึกษา เนื่องจากขนาดของตัวกลาง

ที่ใช้ในการวิจัยมีขนาดใหญ่กว่าทำให้พื้นที่ผิวของตัวกลางมีน้อยกว่าตัวกลางที่มีขนาดเล็กกว่า อธิบายจากการศึกษาของ Christos S. Akratos (2006) และ Joan Garcia (2005) ที่พบว่า ประสิทธิภาพในการกำจัดของแข็งแขวนลอยของระบบบึงประดิษฐ์ที่ใช้ตัวกลางขนาดเล็กจะมีค่าสูงกว่าระบบที่ใช้ตัวกลางขนาดใหญ่กว่า รวมทั้งสอดคล้องกับการศึกษาของกลอยกาญจน์ เก่าเนตรสุวรรณ (2544) ที่พบว่า ระบบที่ใช้ตัวกลางดินปนทรายมีประสิทธิภาพในการกำจัดของแข็งแขวนลอยสูงกว่าตัวกลางทรายปนหินชนวน

3. ข้อเสนอแนะ

การนำระบบบึงประดิษฐ์ไปใช้งานจริงควรมีการปรับเปลี่ยนตัวกลางให้มีขนาดเล็กลง และควรเลือกพืชที่มีความยาวของรากมากกว่านี้ ซึ่งจะทำให้ระบบบึงประดิษฐ์ที่สร้างขึ้นมีประสิทธิภาพในการกำจัดมลสารมากขึ้น และหากมีการวิจัยในครั้งต่อไปควรมีการศึกษาถึงการอุดตันของระบบเพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษา และอายุการใช้งานของระบบบึงประดิษฐ์เพิ่มเติมด้วย

เอกสารอ้างอิง

กลอยกาญจน์ เก่าเนตรสุวรรณ. (2544). **การบำบัดน้ำเสียชุมชนโดยใช้บึงประดิษฐ์แบบน้ำไหลใต้ผิวดิน.** วิทยานิพนธ์ วิศวกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิศวกรรมสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มั่นสิน ตัณฑุลเวศม์. (2547). **เคมีวิทยาของน้ำและน้ำเสีย.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ. โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สถาบันวิจัยและพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. (2542). **ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อมจากการผลิตกระดาษสา**. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

APHA, AWWA and WPCF.(1992). **Standard Methods for the Examination of Water and Wastewater**. Washingon D.C. : American Public Health Association Inc.

Christos S. Akratos, Vassilios A. Tsihrintzis. (2006). **Effect of temperature, HRT, vegetation and porous media on removal efficiency of pilot-scale horizontal subsurface flow constructed wetland**. Ecological Engineering. 29, 173-191

Cooper, P.F., Griffin, P., and Pound, A. (1998). **Design of A Hybrid Reed Bed System to Achieve Complete Nitrification and Denitrification of Domestic Sewage**. Proceeding of Internertional Conferrence on Wetland Systems for Water Pollution Control, Brazil.

Joan Garcia, Paula Aguirre, Jesus Barragan et al., (2005). **Effect of key design parameters on the efficiency of horizontal subsurface flow constructed wetland**. Ecological Engineering. 25, 405-418

Metcalf and Eddy, Inc.(2004). **Wastewater Engineering: Treatment, Disposal Reuse**. McGraw-Hill, Forth Editions, New York.

RAJABHAT CHIANG MAI RESEARCH JOURNAL
VOL.10 NO.1 OCTOBER 2008 - MARCH 2009

แนวทางการจัดการใช้น้ำมันทอดอาหารตามโครงการอาหารปลอดภัย เพื่อผู้บริโภคของกลุ่มผู้ผลิตและจำหน่ายอาหารในโรงอาหาร มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

The Food Safety of Cooking Oil Management for Consumers in Chiang Mai Rajabhat University Canteen

นักสิทธิ์ ปัญโญใหญ่[1] ปิลันธสุทธิ์ สุวรรณเลิศ[2] และคณะนักศึกษา
สาขาวิชาอุตสาหกรรมเกษตร คณะเทคโนโลยีการเกษตร
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ วิทยาเขตสะลวง ตำบลสะลวง อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ 50330
[1] อาจารย์ naksit@hotmail.com [2] นักวิชาการสาขาวิชาอุตสาหกรรมเกษตร

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินความเสี่ยงของการใช้น้ำมันทอดอาหารซ้ำของกลุ่มผู้ผลิตและจำหน่ายอาหารในโรงอาหารมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่และเพื่อหาแนวทางปฏิบัติในการจัดการใช้น้ำมันทอดอาหารให้ปลอดภัย โดยการสำรวจพฤติกรรมการใช้น้ำมันทอดอาหาร การตรวจวิเคราะห์คุณภาพของน้ำมันที่ผ่านการทอดและการประเมินความเสี่ยงของการใช้น้ำมันทอดอาหาร จากนั้นร่วมมือกับผู้ประกอบการร้านอาหารหาแนวทางปฏิบัติในการใช้น้ำมันทอดอาหารให้ปลอดภัยและมีการติดตามประเมินผลจากการปฏิบัติ

ผลการศึกษาพบว่าร้านจำหน่ายอาหารในโรงอาหารกลาง วิทยาเขตเวียงบัวมีการจำหน่ายอาหารทอดโดยส่วนใหญ่ใช้น้ำมันปาล์มทอดอาหาร อาหารที่ใช้ทอดส่วนใหญ่เป็นอาหารประเภทเนื้อ การเปลี่ยนน้ำมันใช้จำนวนครั้งในการทอดและอายุการใช้งานเป็นเกณฑ์ ในบางครั้งมีการผสมน้ำมันใหม่ลงไปด้วย หรือถ้าน้ำมันมีสีคล้ำจึงมีการเปลี่ยนน้ำมันทั้งกระทะ การสุ่มตรวจตัวอย่างน้ำมันทอดตามสภาพการใช้งานจริงมาตรวจวิเคราะห์ ค่าสารโพลาร์ พบว่ามีเพียงร้านอาหารเดียวเท่านั้นที่มีค่าสารโพลาร์เกือบเกินมาตรฐานคือ 25 เปอร์เซ็นต์ตามกฎหมายอาหารไทย

การจัดการน้ำมันทอดอาหารร่วมกันจากข้อแนะนำในการใช้น้ำมันทอดอาหารอย่างปลอดภัย ภายหลังจากการนำข้อแนะนำดังกล่าวไปปฏิบัติ การตรวจครั้งสุดท้ายพบว่า ค่าสารโพลาร์ของน้ำมันที่ผ่านการทอดอาหารมีค่าอยู่ในช่วง 4.30 - 12.10 เปอร์เซ็นต์ ซึ่งมีความปลอดภัยจากการใช้น้ำมันทอดอาหารมากยิ่งขึ้น มีการสื่อให้ผู้บริโภคเกิดความเข้าใจในความเสี่ยงของน้ำมันทอดซ้ำและความปลอดภัยของอาหารทอดในโรงอาหารมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

Abstract

The objectives of this research were to evaluate the risk of reused cooking oil of food sellers in Chiang Mai Rajabhat canteens and also to guide the recommendation about safety of reused cooking oil. The research methodology was food sellers survey, polar compound analysis and consumer risk analysis. The participatory action research between researchers and food sellers was adapted to guide the reused oil recommendation. After that, researchers also follow up the sellers' practice.

The results of this research found that the fried food which was processed by deep fat frying was sold in the main canteen. Most of the sellers used palm oil for frying meat and meat products. The sellers usually changed their cooking oil by counting the times of frying and the period of frying. They sometimes blended the reused cooking oil with the new cooking oil. In addition the color of the reused oil is another criteria to change all of the reused oil. The real time analysis of polar compound resulted that the reused oil from only one restaurant had the polar compound nearly 25 percent which almost was exceeded the Thai food regulation.

The recommendation of the using reused cooking oil safety was guided and after the sellers had followed the guidelines for two months. The analysis of polar compound values were from 4.30 to 12.10 percent which were in the safety range of the Thai food regulation. Moreover, the research was presented food safety exhibition and also reported the research results to bring up the consumer awareness on hazard of the reused cooking oil.

บทนำ

จากนโยบายความปลอดภัยของอาหาร (Food safety) ที่กระทรวงสาธารณสุขได้รับมอบหมายจากรัฐบาลให้มากำกับดูแลอาหารที่ผลิตและบริโภคภายในประเทศให้มีความปลอดภัย โดยมุ่งเน้นการเฝ้าระวังอาหารในกลุ่มอาหารสด อาหารปรุงจำหน่ายและอาหารแปรรูป โดยตัวชี้วัดการปนเปื้อนในอาหารได้แก่ สารเร่งเนื้อแดง ยาฆ่าแมลง สารฟอร์มาลิน สารฟอกขาว สารกันรา สารบอแรกซ์ และสารโพลาร์ (Polar compound) ในน้ำมันทอดซ้ำ โดยเฉพาะการใช้น้ำมันที่ผ่านการทอดซ้ำหลายครั้งมีผลต่อสุขภาพของผู้บริโภค อันเป็นปัญหาหนึ่งที่ผู้บริโภคให้ความสนใจ สงสัยและกำลังรอแนวทางมาร่วมมือแก้ไขปัญหาดังกล่าว แม้ว่าปัญหาการนำน้ำมันปรุงอาหารมาใช้ทอดอาหารซ้ำหลายครั้งโดยไม่มีการเปลี่ยนน้ำมันใหม่เป็นเรื่องที่ปฏิบัติกันมานาน แต่ปัจจุบันนี้ควรได้รับการแก้ไขเนื่องจากวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและการแพทย์ทันสมัยขึ้น ทำให้นักวิทยาศาสตร์ทราบว่าน้ำมันปรุงอาหารที่ผ่านความร้อนสูงมีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและทางเคมี ที่อาจก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพของผู้บริโภคได้ จากการรับประทานอาหารทอดที่ใช้น้ำมันไม่ได้มาตรฐาน

ข้อมูลสนับสนุนการศึกษาทางระบาดวิทยาพบความสัมพันธ์ระหว่างการเกิดมะเร็งปอดกับการสูดดมไอระเหยของน้ำมันระหว่างการปรุงอาหารในผู้หญิงที่ไม่สูบบุหรี่ในประเทศจีนและไต้หวัน สารไอระเหย

หลายชนิดของน้ำมันที่ผ่านการปรุงอาหารที่ความร้อนสูงอาจเป็นสารก่อกลายพันธุ์หรือสารก่อมะเร็งที่พบในไอระเหยของปลาที่ผัดด้วยน้ำมันถั่วเหลืองที่ 180 องศาเซลเซียส นาน 5 นาที สารก่อมะเร็งในน้ำมันทอดยังก่อให้เกิดเนื้องอกในตับปอดและเกิดมะเร็งเม็ดเลือดขาวในหนูทดลองได้ ไอระเหยของน้ำมันถั่วลิสงที่ให้ความร้อน 98 $\pm$ 10 องศาเซลเซียสมีผลต่อการทำลายดีเอ็นเอในเซลล์มะเร็งปอดของมนุษย์โดยสารโพลาร์จากน้ำมันทอดนาน 20 ชั่วโมงมีฤทธิ์ต่อการก่อกลายพันธุ์อย่างเห็นได้ชัดเจน (Metayer *et al*., 2002; Wu, P. F. *et al*., 1999)

โรงอาหารมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่เป็นสถานที่ที่ให้บริการอาหารและเครื่องดื่มแก่นักศึกษาทั้งภาคปกติ ภาคพิเศษ คณาจารย์ และเจ้าหน้าที่ซึ่งมีผู้ใช้บริการในหนึ่งวันเป็นจำนวนหลายหมื่นคนและหลายครั้ง แม้ว่าผู้ผลิตและจำหน่ายอาหารในโรงอาหารทั้งหมดได้รับป้ายอาหารสะอาด รสชาติอร่อย (Clean Food Good Taste) แต่ถึงอย่างไรก็ตามความปลอดภัยของอาหารควรได้รับการเฝ้าระวัง ดูแลและตรวจสอบเป็นระยะ โดยเฉพาะการใช้น้ำมันทอดอาหารซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่ควรมองข้ามเพราะเกี่ยวข้องโดยตรงกับสุขภาพของผู้บริโภค แต่ในขณะนี้ยังไม่ได้มีการศึกษาและประเมินพฤติกรรมการใช้น้ำมันทอดอาหารของผู้ผลิตและจำหน่ายอาหารในโรงอาหารว่าก่อให้เกิดความเสี่ยง ทั้งประเด็นผู้ผลิตและจำหน่ายมีความตระหนักถึงสุขภาพของผู้บริโภคชาวราชภัฏมากน้อยเพียงใด

วัตถุประสงค์

1. เพื่อประเมินความเสี่ยงของการใช้น้ำมันทอดอาหาร
2. เพื่อสร้างแนวทางปฏิบัติในการจัดการใช้น้ำมันทอดอาหารให้ปลอดภัย

วิธีการศึกษา

การวิจัยเรื่องนี้ เป็นการวิจัยด้านวิทยาศาสตร์ในการประเมินความเสี่ยงของน้ำมันทอดอาหารซ้ำในสถานการณ์จริง และการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม กับกลุ่มผู้ผลิตและจำหน่ายอาหาร เพื่อสร้างแนวทางปฏิบัติให้เกิดขึ้นในการใช้น้ำมันทอดอาหารให้ปลอดภัยนอกจากการใช้มาตรการทางด้านกฎหมายบังคับ ซึ่งการดำเนินกระบวนการวิจัยได้แบ่งเป็น 2 กิจกรรมหลัก คือ การประเมินความเสี่ยงของการใช้น้ำมันทอดและการสร้างแนวทางปฏิบัติในการจัดการใช้น้ำมันทอดอาหารให้ปลอดภัย

1. การประเมินความเสี่ยงของการใช้น้ำมันทอดอาหาร

1.1 การสำรวจพฤติกรรมการใช้น้ำมันทอดอาหาร

การสังเกตร้านจำหน่ายอาหารในโรงอาหารจากโรงอาหารกลาง วิทยาเขตเวียงบัวที่มีการจำหน่ายอาหารทอด และประสานกับทางร้านเชิญชวนให้เข้าร่วมโครงการวิจัยตามความสมัครใจ จากนั้นสัมภาษณ์ผู้ผลิตและจำหน่ายอาหารทอดโดยกำหนดประเด็นคำถามเกี่ยวข้องกับ การเลือกใช้น้ำมันทอดอาหาร กระบวนการทอดอาหาร การทำความสะอาดภาชนะทอดอาหาร การเก็บรักษาน้ำมันภายหลังการทอด เกณฑ์ที่ใช้ในการตัดสินใจเปลี่ยนน้ำมันทอดอาหารใหม่ และวิธีการกำจัดน้ำมันทิ้ง

1.2 การตรวจวิเคราะห์คุณภาพของน้ำมันที่ผ่านการทอด

นักวิจัยได้ขอความอนุเคราะห์ตัวอย่างน้ำมันทอดอาหารจากร้านจำหน่ายอาหารที่เข้าร่วมโครงการมาวิเคราะห์ค่าสารโพลาร์โดยใช้ชุดตรวจสารโพลาร์ในน้ำมันที่ใช้ทอดอาหาร 3M™ PCT 120 oil tester (Germany) โดยสาธิตการตรวจวัดเพื่อให้ผู้ผลิตและจำหน่ายอาหารทอดได้เห็นผลการวิเคราะห์ทันที

1.3 การประเมินความเสี่ยงของการใช้น้ำมันทอดอาหาร

นักวิจัยและผู้ประกอบการพิจารณาข้อมูลการวิเคราะห์ค่าสารโพลาร์และมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลสถานการณ์เกี่ยวกับความเสี่ยงของการใช้น้ำมันทอดซ้ำที่มีผลกระทบต่อสุขภาพของผู้บริโภค ข้อกำหนดกฎหมายต่างๆ ทั้งภายในและต่างประเทศที่กำหนดตัวชี้วัดหรือเกณฑ์ในการตัดสินการเสื่อมสภาพของน้ำมันที่ใช้ทอดอาหารการใช้กฎหมายบังคับรวมทั้งรายงานผลการศึกษาวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องและวิเคราะห์สาเหตุที่น้ำมันของผู้ผลิตและจำหน่ายอาหารไม่ปลอดภัย

2. การสร้างแนวทางปฏิบัติในการใช้น้ำมันทอดอาหารให้ปลอดภัย

2.1 การสร้างแนวทางปฏิบัติในการใช้น้ำมันทอดอาหารให้ปลอดภัย

นักวิจัยได้นำข้อแนะนำในการใช้น้ำมันทอดอาหารอย่างปลอดภัยของอุสนา ประจง (2548 : 9) และปราณี เกียรติสุระยานนท์ (2545 : 7-8) มาศึกษาเป็นแนวทางในการจัดการใช้น้ำมันทอดอาหารในโรงอาหาร โดยจัดทำเป็นข้อตกลงร่วมกันก่อนให้ผู้ผลิตและจำหน่ายอาหารทอดนำไปทดลองปฏิบัติจริง ทั้งนี้ได้ปรับข้อแนะนำต่างๆให้สอดคล้องกับผู้ประกอบการอาหารทอดแต่ละร้าน

2.2 การติดตามประเมินผล

นักวิจัยได้สุ่มตรวจโดยไม่บอกล่วงหน้ารวมทั้งมีการสังเกตพฤติกรรมการใช้น้ำมันทอดอาหารของผู้ผลิตและจำหน่ายอาหารทอดในการตรวจสอบค่าสารโพลาร์ของน้ำมันที่ผ่านการทอดซ้ำ ภายหลังจากร่วมกันสร้างแนวทางปฏิบัติการจัดการน้ำมันทอดอาหาร

2.3 การสื่อให้ผู้บริโภคเกิดความเข้าใจในความเสี่ยงของน้ำมันทอดซ้ำ

นักวิจัยได้จัดนิทรรศการรายงานผลการดำเนินโครงการวิจัยทั้งหมดให้กับบุคคลทั่วไปได้รับทราบความปลอดภัยของอาหารทอดที่จำหน่ายในโรงอาหารมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

ผลการศึกษา

การวิจัยแนวทางการจัดการใช้น้ำมันทอดอาหารอย่างปลอดภัยได้ผลการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ความเสี่ยงของการใช้น้ำมันทอดอาหาร

โรงอาหารกลาง วิทยาเขตเวียงบัวที่ใช้น้ำมันทอดอาหารในปริมาณมากและมีการทอดทุกวันทั้งแบบเป็นครั้งคราวหรือทอดแบบต่อเนื่อง มีจำนวนทั้งสิ้น 5 ร้าน โดยจำแนกเป็นร้านข้าวมันไก่ 2 ร้าน ร้านข้าวไก่ย่าง 1 ร้าน ร้านข้าวหมูแดงหมูกรอบ 1 ร้าน และร้านลูกชิ้นทอด 1 ร้าน ทุกร้านมีความสมัครใจเข้าร่วมโครงการวิจัย การสัมภาษณ์ผู้ผลิตและจำหน่ายอาหารทอดในโรงอาหาร โดยกำหนดประเด็นคำถามที่เกี่ยวข้องกับการทอดอาหารได้ผลดังนี้

1.1 การเลือกใช้น้ำมันทอดอาหาร

ผู้ผลิตและจำหน่ายอาหารทอดส่วนใหญ่เลือกใช้น้ำมันปาล์มเป็นหลักเพราะทอดอาหารแล้วทำให้อาหารกรอบ รสชาติอร่อย รองลงมาคือน้ำมันถั่วเหลืองที่ซื้อจากห้างสรรพสินค้า ยี่ห้อน้ำมันที่ซื้อมีหลากหลาย

1.2 กระบวนการทอดอาหาร

ผู้ผลิตและจำหน่ายอาหารทอดใช้น้ำมันปริมาณ 2-5 ลิตรในการทอดแต่ละครั้ง อาหารที่ใช้ทอดส่วนใหญ่เป็นอาหารประเภทเนื้อ ภาชนะที่ใช้ทอดส่วนใหญ่เป็นกระทะเหล็กและมีเพียง 1 ร้านใช้กระทะอลูมิเนียม การทอดอาหารแต่ละชนิดสรุปได้ดังนี้

การทอดไก่ใช้น้ำมัน 2-3 ลิตรต่อเนื้อไก่ 5 กิโลกรัมต่อครั้ง บางครั้งใช้น้ำมันถึง 5 ลิตร ทอดเนื้อไก่ 7 กิโลกรัมต่อครั้ง ใช้ไฟปานกลางในการทอด

การทอดเนื้อปลาใช้น้ำมัน 2.5-3 ลิตรต่อเนื้อปลา 3 กิโลกรัมต่อครั้ง การทอดเนื้อหมูใช้น้ำมัน 2.5 ลิตร ต่อเนื้อหมู 2 กิโลกรัมต่อครั้ง ใช้ไฟปานกลางถึงแรงในการทอด

ส่วนลูกชิ้นทอดใช้น้ำมัน 3 ลิตรทอดลูกชิ้นแบบต่อเนื่อง ใช้ไฟปานกลางถึงแรงในการทอด ในเวลาพักต้องอุ่นน้ำมันให้ร้อนตลอดเวลาด้วยการลดระดับไฟลง

1.3 การทำความสะอาดภาชนะทอดอาหาร

ผู้ผลิตและจำหน่ายอาหารทอดมีการทำความสะอาดกระทะและอุปกรณ์อื่นๆ ภายหลังการทอดทุกวันด้วยการขัดด้วยฝอยอลูมิเนียมแต่มีบางร้านที่ไม่ขัดก้นกระทะ

1.4 การเก็บรักษาน้ำมันภายหลังการทอด

ผู้ผลิตและจำหน่ายอาหารทอดเก็บรักษาน้ำมันภายหลังการทอดในหม้อสเตนเลสที่มีฝาปิด (หรือใช้จานปิด) บางร้านใส่น้ำมันทิ้งไว้ในกระทะแล้วปิดด้วยฝาหม้อ แต่มีบางร้านไม่ได้ปิดฝา

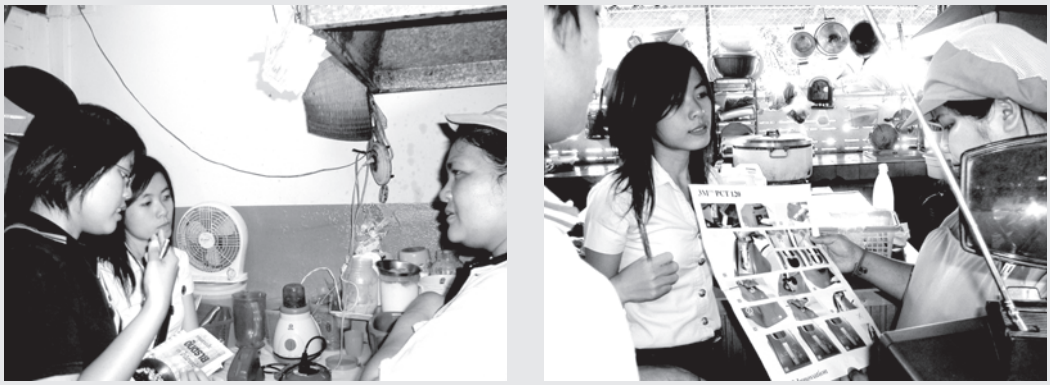
1.5 เกณฑ์ที่ผู้ผลิตและจำหน่ายอาหารใช้ในการตัดสินใจเปลี่ยนน้ำมันทอดอาหาร

ผู้ผลิตและจำหน่ายอาหารทอดมีวิธีการที่แตกต่างกันในการตัดสินใจ ได้แก่ใช้จำนวนครั้งในการเปลี่ยนน้ำมัน โดยมีการเปลี่ยนน้ำมันใหม่หลังจากการทอด 1-2 ครั้งทั้งหมด ใช้จำนวนวันในการเปลี่ยนน้ำมัน โดยมีการเปลี่ยนน้ำมันหลังจากการทอด 1-2 วันบางครั้งมีการผสมน้ำมันใหม่ลงไปด้วย หรือถ้าน้ำมันมีสีคล้ำจึงมีการเปลี่ยนน้ำมันทั้งกระทะ ผู้ผลิตและจำหน่ายอาหารส่วนใหญ่ใช้ระยะเวลาหรืออายุการใช้งานของน้ำมันทอดอาหารเป็นหลักในการเปลี่ยนน้ำมันใหม่มากกว่าใช้สีดำของน้ำมันเป็นเกณฑ์ในการเปลี่ยนน้ำมันใหม่ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยในการวิเคราะห์ความเสี่ยงของน้ำมันทอดซ้ำของจิตรา เศรษฐอุดม (2548)

1.6 วิธีการกำจัดน้ำมันทิ้ง

ผู้ผลิตและจำหน่ายอาหารทอดมีวิธีการที่แตกต่างกันในการกำจัดน้ำมันเก่าทิ้ง ร้านข้าวมันไก่ใช้น้ำมันเก่าผสมหุงข้าวเป็นข้าวมันไก่และเจียวกระเทียม ส่วนร้านอื่นนำน้ำมันเก่าไปทิ้งท่อน้ำทิ้งรวมของมหาวิทยาลัยเพื่อนำไปบำบัดน้ำเสียต่อไป

เมื่อนำตัวอย่างน้ำมันทอดอาหารมาตรวจสอบวิเคราะห์ค่าสารโพลาร์ ครั้งที่ 1 พบว่าค่าสารโพลาร์ของน้ำมันที่ผ่านการทอดอาหารมีค่าอยู่ในช่วง 9.50-22.60 เปอร์เซ็นต์ (ค่าเฉลี่ยทุกร้านคือ 13.81 เปอร์เซ็นต์) จำแนกเป็นน้อยกว่า 10 เปอร์เซ็นต์ 2 ร้าน น้อยกว่า 25 เปอร์เซ็นต์ 3 ร้าน

ภาพที่ 1 นักศึกษาสัมภาษณ์ผู้ผลิตและจำหน่ายอาหารทอดในโรงอาหาร

ภาพที่ 2 นักวิจัยสาธิตและรายงานผลวิเคราะห์ค่าสารโพลาร์ ในโรงอาหาร

การพิจารณากฎหมายอาหารไทยจากประกาศกระทรวงสาธารณสุข (ฉบับที่ 283) พ.ศ. 2547 เรื่อง กำหนดปริมาณสารโพลาร์ในน้ำมันที่ใช้ทอดหรือประกอบอาหารเพื่อจำหน่าย กำหนดปริมาณสารโพลาร์ในน้ำมันปรุงอาหารต้องไม่เกิน 25 เปอร์เซ็นต์ของน้ำหนัก พบว่ามีเพียงร้านอาหารเดียวเท่านั้นที่มีค่าสารโพลาร์เกือบเกินมาตรฐานคือ 22.60 เปอร์เซ็นต์ ผู้บริโภคที่ใช้บริการโรงอาหารจึงมีโอกาสที่จะได้บริโภคสารพิษจากน้ำมันที่ทอดซ้ำ การวิเคราะห์สาเหตุที่น้ำมันทอดอาหารไม่ปลอดภัยว่าอาจเกิดจากกระบวนการทอดอาหาร ใช้ปริมาณน้ำมันทอดอาหารในปริมาณที่ไม่เหมาะสมและความแรงของไฟที่ใช้ทอดแรงเกินไป การเก็บรักษาน้ำมันภายหลังการทอดโดยปล่อยให้น้ำมันสัมผัสกับอากาศและแสงสว่างจึงทำให้น้ำมันเกิดการเสื่อมสภาพได้เร็วกว่าปกติ ดังนั้นจึงควรร่วมมือกับผู้ผลิตและจำหน่ายอาหารดำเนินการตามแนวทางการจัดการใช้น้ำมันทอดอาหารจะช่วยให้น้ำมันทอดอาหารมีคุณภาพสอดคล้องกับข้อกำหนดกฎหมายและปลอดภัยมากยิ่งขึ้น

2. แนวทางปฏิบัติในการใช้น้ำมันทอดอาหารให้ปลอดภัย

นักวิจัยได้นำข้อแนะนำในการใช้น้ำมันทอดอาหารอย่างปลอดภัยมาเป็นแนวทางในการจัดการใช้น้ำมันทอดอาหารของโรงอาหาร โดยจัดเป็นข้อตกลงร่วมกันว่าให้ผู้ผลิตและจำหน่ายอาหารทอดทุกร้านนำไปปฏิบัติ ข้อแนะนำดังกล่าวมีดังนี้

2.1 เลือกใช้น้ำมันประกอบอาหารให้เหมาะสม โดยน้ำมันปาล์มเหมาะสำหรับการทอดอาหารทั่วไปเพราะมีความคงตัว สามารถใช้ทอดอาหารที่ต้องใช้ความร้อนสูงได้ ดังนั้น ร้านอาหารที่ทอดเนื้อหมู เนื้อปลา และลูกชิ้น ควรใช้น้ำมันปาล์มทอดอาหารเพราะต้องใช้ไฟปานกลางจนถึงแรงในการทอด และมีการทอดต่อเนื่อง 1-2 วัน ส่วนร้านอาหารที่ทอดไก่ใช้น้ำมันทอดเพียง 1-2 ครั้งจึงสามารถใช้น้ำมันถั่วเหลืองได้เพราะน้ำมันชนิดนี้จะเกิดการเสียสภาพได้ง่ายและไม่คงตัวที่ความร้อนสูง

2.2 ปริมาณอาหารในแต่ละครั้งของการทอดต้องไม่มากเกินไป เพื่อให้ความร้อนกระจายตัวทั่วถึงและใช้เวลาทอดสั้นลง โดยกำหนดให้มีอัตราส่วน อาหารต่อน้ำมันที่ใช้ทอดดังนี้ การทอดเนื้อไก่ อัตราส่วนเนื้อไก่ต่อน้ำมันทอดคือ 2 ต่อ 3 การทอดเนื้อหมู อัตราส่วนเนื้อหมูต่อน้ำมันทอดคือ 4 ต่อ 5 การทอดเนื้อปลา อัตราส่วนเนื้อปลาต่อน้ำมันทอดคือ 1 ต่อ 1 โดยอาหารที่มีความชื้นสูงเช่นเนื้อปลาต้องให้อัตราส่วนเนื้อปลาต่อน้ำมันทอดอาหารเท่ากันเพื่อลดการแตกตัวของน้ำมันจะช่วยชะลอการเสื่อมสลายของน้ำมันทอด การทอดลูกชิ้น กำหนดอัตราส่วนลูกชิ้นต่อน้ำมันทอดคือ 1 ต่อ 3 การทอดควรทอดช่วงแรกใช้ไฟแรงแล้วลดไฟลงในขณะที่ลูกชิ้นใกล้สุก สำหรับร้านทอดลูกชิ้นสามารถทอดแบบต่อเนื่องได้ในช่วง 11.00-13.00 น. เพราะเป็นช่วงรับประทานอาหารกลางวันและเวลา 17.00-18.00 น. เวลาที่นักศึกษาภาคค่ำมาเรียน ช่วงเวลาที่เหลือให้ลดปริมาณลูกชิ้นที่ทอด และสามารถทอดเป็นครั้งคราวได้ น้ำมันที่ใช้แล้วควรกะปริมาณให้เหลือน้อยที่สุดไม่ควรเกิน 1 ลิตรและหากจะนำมาทอดในวันต่อไปให้ผสมกับน้ำมันที่ดีอีก 2 ส่วนแล้วใช้ทอดตามปกติ หรือจะนำชิ้นขมิ้นแห้งลงทอดในน้ำมันก่อน 3 นาทีตามด้วยการทอดลูกชิ้นปกติจะช่วยลดการเสื่อมสภาพของน้ำมันทอดอาหารได้ (เพ็ญนภา ก้อนคำ และพิมพินันท์ บุญนะ, 2550)

2.3 ควรเปลี่ยนมาใช้กระทะอลูมิเนียมในการทอดอาหารเพราะจะชะลอการเสื่อมสลายของน้ำมัน ควรล้างทำความสะอาดกระทะหรือเครื่องมือทอดอาหารทุกวัน เพราะน้ำมันเก่าที่ติดค้างอยู่จะไปเร่งการเสื่อมสภาพของน้ำมันใหม่ การขัดทำความสะอาดต้องขัดให้คราบน้ำมันออกให้หมด ควรขัดก้นกระทะทั้งด้านในและด้านนอกเพื่อป้องกันฝุ่นและคราบน้ำมันดำตกลงไปในอาหารทอดและช่วยประหยัดแก๊สหุงต้มในการให้ความร้อนแก่ตัวกระทะ เพราะกระทะที่มีคราบน้ำมันเกาะอยู่หนาจะร้อนช้าจึงสิ้นเปลืองพลังงาน

2.4 หากน้ำมันเก่ามีลักษณะสีค่อนข้างดำ ขุ่น เหนียวข้น เหม็นกลิ่นหืน เกิดฟอง มีควันง่ายหรือเหม็นไหม้ไอน้ำมัน ควรเปลี่ยนน้ำมันใหม่

2.5 ควรทอดอาหารครั้งละปริมาณไม่มากจนเกินไป ไม่ควรใช้ไฟแรงเกินไป และควรรักษาระดับอุณหภูมิและระดับน้ำมันในกระทะให้คงที่เสมอ อุณหภูมิที่เหมาะสมในการทอดประมาณ 160-180 องศาเซลเซียส หากทอดอาหารประเภทเนื้อสัตว์ที่มีส่วนผสมของเกลือหรือเครื่องปรุงรสปริมาณมาก ควรเปลี่ยนน้ำมันให้บ่อยขึ้นและหมั่นกรองกากอาหารทิ้งระหว่างและหลังการทอดอาหารทุกครั้ง โดยเฉพาะอาหารทอดที่มีการชุบแป้งปริมาณมาก และอย่าใส่เกลือหรือเครื่องเทศในอาหารขณะทอด

2.6 ปิดแก๊สทันทีหลังทอดอาหารเสร็จ หากอยู่ระหว่างช่วงพักการทอดควรลดไฟลง เพื่อชะลอการเสื่อมของน้ำมันทอดอาหาร และปิดฝาไม่ให้ได้รับแสงสว่างหรือแสงอุลตราไวโอเลต รวมทั้งบริเวณทอดอาหารควรมีการระบายอากาศที่ดี

2.7 เก็บน้ำมันทอดอาหารซ้ำไว้ในภาชนะสแตนเลสหรือแก้ว ปิดฝาให้สนิท เก็บที่เย็นและไม่ถูกแสงสว่าง

2.8 อาหารทอดที่มีน้ำมันเป็นส่วนผสมควรเลือกใช้ พลาสติกชนิดโพลีไวนิลคลอไรด์ (Polyvinyl chloride-PVC) เพราะพลาสติกชนิดนี้ต้านทานการผ่านเข้าออกของอากาศตลอดจนกลิ่นได้ดี และทนต่ออุณหภูมิสูงได้ไม่เกิน 90 องศาเซลเซียส และไม่ควรใช้กระดาษหนังสือพิมพ์ห่ออาหารทอด

นักวิจัยได้ติดตามประเมินผลโดยสุ่มตรวจคุณภาพน้ำมันโดยไม่บอกล่วงหน้าและสังเกตพฤติกรรมการใช้น้ำมันทอดอาหารของผู้ผลิตและจำหน่ายอาหารทอดว่าปฏิบัติตามคำแนะนำทั้ง 8 ข้อหรือไม่ ในการตรวจสอบค่าสารโพลาร์ของน้ำมันที่ผ่านการทอด 2 ครั้ง พบว่า

การตรวจสอบครั้งที่ 2 ค่าสารโพลาร์ของน้ำมันที่ผ่านการทอดอาหารมีค่าอยู่ในช่วง 7.55-16.00 เปอร์เซ็นต์ จำแนกเป็นน้อยกว่า 10 เปอร์เซ็นต์ 2 ร้าน น้อยกว่า 25 เปอร์เซ็นต์ 3 ร้าน

การตรวจสอบครั้งที่ 3 ค่าสารโพลาร์ของน้ำมันที่ผ่านการทอดอาหารมีค่าอยู่ในช่วง 4.30-12.10 เปอร์เซ็นต์ จำแนกเป็นน้อยกว่า 10 เปอร์เซ็นต์ 4 ร้าน น้อยกว่า 25 เปอร์เซ็นต์ 1 ร้าน

จากการติดตามการเปลี่ยนแปลงปริมาณสารโพลาร์ภายหลังการนำข้อแนะนำในการใช้น้ำมันทอดอาหารอย่างปลอดภัยไปใช้พบว่าร้านอาหารทุกร้านมีการปรับพฤติกรรมการใช้น้ำมันทอดอาหาร จากค่าสารโพลาร์ที่มีแนวโน้มลดลงจนอยู่ในเกณฑ์ที่ปลอดภัย ส่วนสาเหตุที่การตรวจสอบครั้งที่ 2 ร้านอาหารบางร้านมีค่าปริมาณสารโพลาร์เพิ่มมากขึ้นอาจเพราะเป็นช่วงปรับพฤติกรรมบางครั้งผู้ผลิตมีความเคยชินกับวิธีการใช้น้ำมันแบบเดิมหรืออาจไม่เข้าใจรายละเอียดเกี่ยวกับข้อแนะนำการจัดการน้ำมันทอดอาหารจึงจำเป็นต้องเสริมความเข้าใจเป็นระยะๆ

นักวิจัยได้จัดนิทรรศการรายงานผลการดำเนินโครงการวิจัยทั้งหมดให้กับประชาชนทั่วไปได้รับทราบความปลอดภัยของอาหารทอดที่จำหน่ายในโรงอาหารมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ในงานนิทรรศการแสดงผลงานทางวิชาการและการแปรรูปผลิตภัณฑ์อาหารของนักศึกษาชั้นปีที่ 4 สาขาวิชาอุตสาหกรรมเกษตร (Agro-Industry Day) หอประชุมเอื้องเงินหลวง มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ โดยได้รับเกียรติจาก ผศ. ดร. เรืองเดช วงศ์หล้า อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่มอบเกียรติบัตรให้กับผู้ประกอบการร้านอาหารในมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ที่เข้าร่วม โครงการน้ำมันทอดอาหารปลอดภัยเพื่อสุขภาพของผู้บริโภค

ภาพที่ 3 ท่านอธิการบดีมอบเกียรติบัตรให้กับผู้ประกอบการร้านอาหารในมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

ผลจากการจัดกิจกรรมดังกล่าวเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับผู้ผลิตและจำหน่ายอาหารที่เข้าร่วมโครงการจะต้องปฏิบัติตามข้อแนะนำการใช้น้ำมันทอดอาหารร่วมกันอย่างต่อเนื่อง โดยผู้ผลิตและจำหน่ายอาหารได้แสดงเกียรติบัตรไว้หน้าร้านค้าอาหารแสดงให้ผู้บริโภคได้รับทราบ การจัดกิจกรรมดังกล่าวเป็นการประชาสัมพันธ์สู่สาธารณะเพื่อเผยแพร่ข้อมูล สร้างความเข้าใจ และความตระหนักในพิษภัยของการใช้น้ำมันทอดอาหารแบบผิดวิธีให้กับผู้บริโภคทั่วไปได้รับทราบ โดยสรุปข้อแนะนำในการเลือกซื้ออาหารทอดสำหรับผู้บริโภค คือ ควรหลีกเลี่ยงไม่ซื้ออาหารทอดจากร้านค้าที่ใช้น้ำมันมีกลิ่นเหม็นหืน เหนียวสีดำคล้ำฟองมาก เหม็นไหม้เวลาทอดมีควันขึ้นมากแสดงว่าน้ำมันใช้มานานทำให้น้ำมันเกิดควันที่อุณหภูมิต่ำลง อาหารอมน้ำมันมาก รวมทั้งผู้ผลิตและจำหน่ายอาหารหากสังเกตว่าน้ำมันทอดมีลักษณะดังกล่าวควรเปลี่ยนน้ำมันใหม่ ผลการวิจัยช่วยให้ผู้บริโภคที่ใช้บริการร้านอาหารทอดในโรงอาหารมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่เกิดความมั่นใจมากขึ้นในการบริโภคอาหารทอดได้อย่างปลอดภัย

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยการจัดการใช้น้ำมันทอดอาหารสรุปได้ว่า การสำรวจร้านจำหน่ายอาหารในโรงอาหารมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ที่มีการจำหน่ายอาหารทอดโดยเฉพาะร้านที่ใช้น้ำมันทอดอาหารในปริมาณมากและมีการทอดทุกวันทั้งแบบเป็นครั้งคราวหรือทอดต่อเนื่อง ได้แก่ร้านข้าวมันไก่ ร้านข้าวไก่ย่าง ร้านข้าวหมูแดงหมูกรอบ และร้านลูกชิ้นทอด ผู้ผลิตและจำหน่ายอาหารทอดส่วนใหญ่เลือกใช้น้ำมันปาล์มเป็นหลัก น้ำมันที่ใช้ทอดแต่ละครั้งมีปริมาณ 2-5 ลิตร อาหารที่ใช้ทอดส่วนใหญ่เป็นอาหารประเภทเนื้อ การทอดใช้ไฟปานกลางจนถึงแรง มีการทอดทั้งแบบต่อเนื่องและเป็นครั้งคราว ภาชนะที่ใช้ทอดส่วนใหญ่เป็นกระทะเหล็ก มีการทำความสะอาดกระทะและอุปกรณ์อื่นๆ ภายหลังการทอดทุกครั้ง การเก็บน้ำมันหลังการทอดใส่ในหม้อสเตนเลสมีฝาปิด

ผู้ผลิตและจำหน่ายอาหารทอดมีวิธีการที่แตกต่างกันในการตัดสินใจเปลี่ยนน้ำมันทอดอาหาร ได้แก่ ใช้จำนวนครั้งในการเปลี่ยนน้ำมันและใช้จำนวนวันในการเปลี่ยนน้ำมัน โดยมีการเปลี่ยนน้ำมันหลังจากการทอด 1-2 วันบางครั้งหรือทอด 1-2 ครั้ง มีการผสมน้ำมันใหม่ลงไปด้วย หรือถ้าน้ำมันมีสีคล้ำจึงมีการเปลี่ยนน้ำมันทั้งกระทะ โดยวิธีการกำจัดน้ำมันเก่าทิ้งด้วยการนำไปผสมกับอาหารอื่นๆ และเจียวกระเทียม หรือนำไปทิ้งท่อน้ำทิ้งรวมของมหาวิทยาลัยเพื่อนำไปบำบัดต่อไป การสุ่มตรวจตัวอย่างน้ำมันทอดตามสภาพการใช้งานจริงมาตรวจวิเคราะห์ค่าสารโพลาร์ พบว่ามีเพียงร้านอาหารเดียวเท่านั้นที่มีความเสี่ยงแอบแฝงอยู่

การที่นักวิจัยและผู้ประกอบการได้นำข้อแนะนำในการใช้น้ำมันทอดอาหารอย่างปลอดภัย มาเป็นแนวทางในการจัดการใช้น้ำมันทอดอาหารให้เหมาะสมกับสภาพการปฏิบัติงานของแต่ละร้าน ภายหลังจากการนำข้อเสนอแนะดังกล่าวไปปฏิบัติ พบว่า ค่าสารโพลาร์ของน้ำมันที่ผ่านการทอดอาหารมีค่าอยู่ในช่วง 4.30-12.10 เปอร์เซ็นต์ ซึ่งมีความปลอดภัยจากการใช้น้ำมันทอดอาหารมากยิ่งขึ้น ภายหลังได้เผยแพร่ผลการดำเนินโครงการวิจัยในรูปแบบต่างๆ เพื่อสร้างความเข้าใจ ความตระหนักในพิษภัยของการใช้น้ำมันทอดอาหารแบบผิดวิธีให้กับผู้บริโภคทั่วไปได้รับทราบด้วย และในโอกาสต่อไปนักวิจัยและผู้ประกอบการได้ร่วมกัน

เสนอแนะว่าควรศึกษาแนวทางในการนำน้ำมันที่ใช้ทอดซ้ำไปเพิ่มมูลค่าด้วยการแปรรูปเป็นสบู่ ไบโอดีเซลหรืออาหารสัตว์เพื่อลดต้นทุนการผลิตอาหารทอดที่สูงขึ้นและป้องกันปัญหาวงจรอาหารทอดด้วยน้ำมันใช้ซ้ำ

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับความอนุเคราะห์ทุนสนับสนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ประจำปี พ.ศ. 2550 คณะผู้วิจัยจึงขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้ และขอขอบพระคุณ คณะเทคโนโลยีการเกษตร มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ที่อนุเคราะห์อุปกรณ์ สารเคมี เครื่องแก้ว และสถานที่ในการวิจัยในห้องปฏิบัติการ

เอกสารอ้างอิง

จิตรา เศรษฐอุดม (2548). **การวิเคราะห์ความเสี่ยงของน้ำมันทอดซ้ำ.** วารสารอาหารและยา, 12(2), 55-64.

ประกาศกระทรวงสาธารณสุข (ฉบับที่ 283) พ.ศ. 2547 เรื่อง **กำหนดสารโพลาร์ในน้ำมันที่ใช้ทอดหรือประกอบอาหารเพื่อจำหน่าย** ลงราชกิจจานุเบกษาฉบับประกาศทั่วไป เล่ม 121 ตอนพิเศษ 125 ง. 5 พฤศจิกายน พ.ศ. 2547.

ปราณี เกียรติสุระยานนท์ (2545). **การเลือกใช้ผลิตภัณฑ์บรรจุอาหาร.** วารสารจดหมายข่าวผลิตภัณฑ์สุขภาพชุมชน, 3(1), 7-8.

เพ็ญนภา ก้อนคำ และ นางสาวพิมพินันท์ บุญนะ. (2550). **ผลของการเสริมขมิ้นและกานพลูในการต้านปฏิกิริยาออกซิเดชั่นในน้ำมันใช้ซ้ำ**. ปัญหาพิเศษนักศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาวิชาอุตสาหกรรมเกษตร คณะเทคโนโลยีการเกษตร. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

อุสนา ประจง. (2548). **ใช้น้ำมันทอดอาหารอย่างไรจึงจะห่างไกลมะเร็ง.** วารสารจดหมายข่าวผลิตภัณฑ์สุขภาพชุมชน, 6(1), 8-9.

Metayer, C., Wang, Z., Kleinerman, R. A., Wang, L., Brenner, A. V., Cui, H., Cao, J., and Lubin, J. H. (2002). **Cooking Oil Fumes and Risk of Lung Cancer in Woman in Rural Gansu,** *China. Lung Cancer*. 35, 111-117.

Wu, P. F., Chiang, T. A., Ko, Y. C., and Lee, H. (1999). **Genotoxicity of Fumes from Heated Cooking Oils Produced in Thiwan.** *Environmental Research Section A*. 80, 122-126.

RAJABHAT CHIANG MAI RESEARCH JOURNAL
VOL.10 NO.1 OCTOBER 2008 - MARCH 2009

รายงานผลการวิจัย เรื่อง แตรวงชาวบ้าน : กรณีศึกษา แตรวงคณะน้อย ตำบลต้นธงชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

Community Brass Band : A Case Study of Noy Brass Band, Tontongchai Sub-district, Mueang District, Lampang Province

พรสวรรค์ จันทะวงศ์
นิสิตปริญญาโท ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ดนตรีชาติพันธุ์วิทยา)
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
E-mail: Pornsawan_ku@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการวิจัยทางดนตรีชาติพันธุ์วิทยา มีจุดมุ่งหมายเพื่อทราบประวัติความเป็นมา องค์ประกอบของวงดนตรี และบทเพลงที่ใช้บรรเลง ตลอดจนการสืบทอดและการดำรงอยู่ของแตรวงคณะน้อย ตำบลต้นธงชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

ผลการวิจัยพบว่า แตรวงคณะน้อยก่อตั้งโดย นายสมศักดิ์ สิทธิกุล เมื่อ พ.ศ. 2518 ที่รวมวงโดยนักดนตรีที่มีอาชีพหลักอยู่แล้ว นักดนตรีบางคนเคยเป็นทหารหมวดดุริยางค์มณฑลทหารบกที่ 32 การฝึกซ้อมและบรรเลงใช้ทั้งแบบมุขปาฐะและลายลักษณ์ที่เป็นโน้ตตัวเลข ใช้เครื่องดนตรีประเภทแตรและเครื่องจังหวะเป็นหลัก ลีลาการบรรเลงส่วนมากเป็นแนวทำนองเดียว เพลงที่บรรเลงส่วนมากเป็นเพลงสองชั้นแบบฉบับภาคกลาง และเพลงไทยสากลทั้งลูกทุ่งและลูกกรุง การรับงานรับบรรเลงทั้งในงานมงคลและอวมงคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแห่ศพของชาวไทยเชื้อสายจีน สมาชิกในวงดนตรีมักเป็นเครือญาติกันทำให้สืบทอดความรู้จากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่งได้ไม่ยากนัก และยังถ่ายทอดความรู้ให้แก่เยาวชนโดยการสอนในโรงเรียนประถมศึกษาอีกด้วย

ABSTRACT

This research was a qualitative research based on Ethnomusicological research technique. This thesis aimed to studied the history, music elements, pieces ,as well as transmission and survival of Noi Brass Band , Tontongchai Sub- district, Muang District, Lampang Province.

The research results were : Noi Brass Band was found in 1975 by Mr. Somsak Sithikul. Members of the band had permanent job; some of them were musicians of Music Section, Military Troupe 32. Musical practicum was based on oral tradition as well as written tradition which using numeral notation sometimes. Brass was the main instrument to be used along with percussion. They performed for both kind of events, amusement and funeral particularly for the Thai born Chinese. The pieces to be performed were central classical tunes as well as popular Thai songs in both of rural and urban styles. All of the band members were kinship, so that the transmission of knowledge from generation to generation was not difficult. They also transmitted their knowledge by teaching school children as well.

บทนำ

แตรวงชาวบ้าน เป็นวงดนตรีที่บรรเลงเพลงไทยด้วยเครื่องดนตรีสากล ในสังคมชาวบ้าน ใช้บรรเลงคู่กับวงปี่พาทย์ ประกอบพิธีกรรม และประเพณีต่างๆ เกี่ยวกับศาสนา วัฒนธรรม และประเพณี ตลอดจนพิธีกรรมที่เกี่ยวกับงานมงคล และงานอวมงคล เช่น งานทอดผ้าป่า งานกฐิน งานบวช งานตรุษสงกรานต์ งานขึ้นบ้านใหม่ งานเทศกาลต่างๆ และงานศพ แสดงให้เห็นว่าแตรวงมีความสำคัญต่อสังคมไทยในด้านของการประกอบพิธีกรรม และการแห่แหน เป็นส่วนหนึ่งของวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน บ่งบอกถึงค่านิยมความเป็นเอกภาพในสังคมแต่ละท้องถิ่น แตรวงชาวบ้านจึงเคียงคู่กับวงปี่พาทย์ในสังคมของภาคกลาง และแพร่ขยายไปสู่ภูมิภาคต่างๆ ทั่วประเทศ จังหวัดลำปางมีแตรวงเป็นวงแรกของทางภาคเหนือโดยการนำเข้าของเจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิต (เจ้าผู้ครองนครองค์สุดท้ายของจังหวัดลำปาง) แตรวงในจังหวัดลำปาง มีบทบาทในการประโคม และเป็น Sound Track ประกอบหนัง (ภาพยนตร์เงียบ), แห่งานมงคล และงานอวมงคล ทั้งในจังหวัดลำปาง และจังหวัดใกล้เคียง เช่น จังหวัดเชียงใหม่ พะเยา แพร่ น่าน แตรวงของจังหวัดลำปาง เป็นคณะแรกและถือเป็นสิ่งที่แปลกใหม่ ในยุค พ.ศ. 2459 ด้วยเหตุนี้จึงทำให้คนลำปางมีความนิยม เห็นคุณค่า และมีความซาบซึ้ง

ปัจจุบัน “แตรวง” นิยมเลือกเครื่องดนตรีสมัยใหม่ และเทคโนโลยีอันทันสมัยที่มีความซับซ้อนในการสร้างเสียงดนตรีขึ้น จึงทำให้แตรวงชาวบ้านที่เคยได้รับความนิยมในอดีตจำเป็นต้องลดบทบาทหน้าที่และความสำคัญลง เหลือนักดนตรีเพียงส่วนน้อยที่อยู่รับใช้ชาวบ้าน และวงแตรวงชาวบ้านก็ไม่สามารถดำรงชีพอยู่ด้วยการเป่าแตรเพียงอย่างเดียว เนื่องด้วยสภาพสังคม และเศรษฐกิจที่บีบรัดตัว ประกอบกับสังคมปัจจุบันไม่ได้เห็นคุณค่าของแตรวงชาวบ้านที่ได้รับใช้สังคมมาเป็นเวลานาน ทำให้แตรวงชาวบ้านแทบสูญหายไปในที่สุด ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิจัยเรื่อง “แตรวง คณะน้อย ตำบลต้นธงชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง” เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา องค์ประกอบของวงดนตรี บทเพลงที่ใช้ในการบรรเลง ตลอดจนกระบวนการสืบทอด แนวทางอาชีพ และการดำรงอยู่ในอนาคตของแตรวง อีกทั้งเป็นการส่งเสริมภูมิปัญญาชาวบ้าน และการรักษาสืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่นสืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของแตรวง คณะน้อย ตำบลต้นธงชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
2. เพื่อศึกษาองค์ประกอบของวงดนตรี และบทเพลงที่ใช้ในการบรรเลง
3. เพื่อศึกษากระบวนการสืบทอดและแนวทางในการดำรงอยู่ในอนาคตของแตรวง คณะน้อย ตำบลต้นธงชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ศึกษาในเชิงมานุษยดุริยางควิทยา (Ethnomusicology) โดยศึกษาข้อมูลภาคสนามเป็นหลัก และเก็บข้อมูลจากนักดนตรีแตรวงคณะน้อย และผู้ว่าจ้างในจังหวัดลำปาง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ได้ทราบประวัติความเป็นมา องค์ประกอบของวงดนตรี และบทเพลงที่ใช้ในการบรรเลง ตลอดจนกระบวนการสืบทอด และแนวทางในการดำรงอยู่ในอนาคตของแตรวงคณะน้อย ตำบลต้นธงชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

นิยามศัพท์เฉพาะ

แกหรือแตร หมายถึง เครื่องดนตรีประเภทเครื่องเป่าทองเหลือง ท่อลมทำด้วยโลหะขนาดต่างกัน เสียงเกิดจากการเป่าลมให้เกิดการสั่นสะเทือนที่ริมฝีปากของผู้เล่น ผ่านเข้าไปในปากเป่า ใช้ระบบลูกสูบในการปรับเปลี่ยนระดับเสียง

แตรวงชาวบ้าน หมายถึง วงดนตรีแห่ประเภทหนึ่งประกอบด้วยเครื่องดนตรีประเภท เครื่องลมทองเหลืองเป็นหลัก โดยใช้เพลงไทย เพลงมาร์ช และเพลงไทยสากลตามความนิยมในแต่ละช่วงยุคสมัย บรรเลงอยู่ตามงานต่างๆ ของชาวบ้าน

วิธีการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยดนตรีในเชิงมานุษยดุริยางควิทยา (Ethnomusicology) ทำการศึกษาเฉพาะแตรวงชาวบ้าน คณะน้อย ตำบลต้นธงชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และจัดทำรายงานการวิจัยแบบชาติพันธุ์วรรณลักษณ์ (Ethnographic) ซึ่งผู้วิจัยแบ่งขั้นตอนการทำงาน และวิธีการศึกษาดังนี้

1. ขั้นเตรียมการ

เป็นการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับเรื่องราว สถานที่ และสภาพการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับแตรวงชาวบ้าน โดยการสำรวจข้อมูลเบื้องต้น ดังนี้

- ศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากตำรา เอกสารต่างๆ
- ติดต่อกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ดังนี้ นักวิชาการที่ให้คำแนะนำ และปรึกษา, นักดนตรีที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับแตรวงในจังหวัดลำปาง

2. ขั้นเก็บข้อมูล

การเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field work) ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่สุด และเป็นหัวใจหลักของการวิจัยทางมานุษยดุริยางควิทยา (Ethno musicological Research) ผู้วิจัยใช้หลักในการเก็บข้อมูลดังนี้

2.1 การสังเกต (Observation) ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participate Observation) กล่าวคือ ผู้วิจัยได้สังเกตพฤติกรรมต่างๆ ของนักดนตรีแตรวงคณะน้อยขณะร่วมบรรเลง

2.2 การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้วิจัยได้เตรียมคำถามไว้ล่วงหน้าทั้งคำถามแบบเจาะจง และคำถามแบบปลายเปิดกับการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal interview) คือ ใช้การสนทนาทั่วไปทั้งสัมภาษณ์แบบเดี่ยวและเป็นกลุ่ม ผู้วิจัยใช้แบบบันทึกกรอบคำถามต่างๆ ในการสัมภาษณ์

3. การใช้เครื่องมือเก็บข้อมูลภาคสนาม

ผู้วิจัยได้บันทึกภาพที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย และบันทึกเสียงจากการแสดงงานต่างๆ ของแตรวงคณะน้อย แล้วนำมาถอดโน้ต (Transcribe) สำหรับวิเคราะห์คุณลักษณะทางดนตรี

4. ขั้นการนำเสนอผลงานการวิจัย

เมื่อได้ข้อมูลจากการศึกษาภาคสนามและรวบรวมข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้มาทำการวิเคราะห์ตามประเด็นต่อไปนี้

4.1 ทางด้านสังคมวิทยา โดยนำหลักการของวิชาสังคมวิทยามาวิเคราะห์หาเหตุผลได้แก่ ทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functional Theory) แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมภูมิปัญญา หรือความรู้ และโครงสร้างที่มีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลง และค่านิยมของคนในปัจจุบัน เมื่อศึกษาวิเคราะห์แล้วนำมาพิจารณาควบคู่กับแตรวงชาวบ้านคณะน้อยว่า มีบทบาทหน้าที่อย่างไรต่อสังคม

4.2 ทางด้านดนตรี ทำการวิเคราะห์คุณลักษณะทางดนตรีตามหลักการวิเคราะห์ทางดนตรีชาติพันธุ์วิทยา เช่น สื่อสร้างเสียง (Medium), ท่วงทำนอง (Melody), จังหวะ (Rhythm), ผิวพรรณ (Texture), ความเร็ว (Tempo), รูปแบบ (Form), สุ้มเสียง (Timbre), ความดัง - เบา (Dynamic) และการประสานเสียง (Harmony)

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า จังหวัดลำปางมีแตรวงเป็นคณะแรกของทางภาคเหนือโดยการนำเข้าของเจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิต มีเป้าหมายให้เป็นแตรวงประจำกองทหาร ต่อมาได้นำมาประกอบภาพยนตร์เงียบ และใช้แห่ขบวนในงานพิธีสำคัญต่างๆ แตรวงคณะน้อย ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2518 โดย นายสมศักดิ์ สิทธิกุล มีสมาชิกในวงทั้งหมด 6 คน สมาชิกในวงส่วนใหญ่มีอาชีพหลักอยู่แล้วแต่มาเล่นแตรวงเพื่อหารายได้พิเศษ นอกจากนี้แตรวงคณะน้อยได้ฝึกซ้อมเยาวชนในโรงเรียนชุมชนบ้านท่าแหน เพื่อให้นักเรียนมีทักษะด้านดนตรีสากลประเภทเครื่องเป่าลิ้นไม้ไผ่และเครื่องเป่าลมทองเหลืองในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 และสามารถบรรเลงเป็นวงได้ประกอบกับทางโรงเรียนได้รับคัดเลือกเป็นตัวแทนของจังหวัดลำปางให้ส่งแตรวงพื้นบ้านไปร่วมแข่งขันในงานศิลปหัตถกรรมนักเรียนภาคเหนือ ที่จังหวัดพิษณุโลก ระหว่างวันที่ 7-8 สิงหาคม 2550 ได้รับรางวัลรองชนะเลิศอันดับ 2

แตรวงคณะน้อย

บทเพลงที่นำมาเล่นเป็นเพลงที่สมาชิกทุกคนมีประสบการณ์ในการบรรเลงมาแล้ว การอ่านโน้ตจึงเป็นเพียงแค่การเตือนความจำมากกว่า การว่าจ้างนั้นผู้ว่าจ้างจะเป็นผู้ที่รู้จักหรือคุ้นเคยกับสมาชิกในวงเป็นอย่างดี ซึ่งผู้ว่าจ้างส่วนใหญ่มักเป็นผู้ชื่นชอบการบรรเลงของแตรวงคณะน้อย และเคยติดตามผลงานทางสถานีวิทยุชุมชนบ้านพิชัย แตรวงคณะน้อยได้ใช้ระบบโน้ตสากลในการบันทึกบทเพลงเป็นลักษณะทำนองเดียว ซึ่งเครื่องดนตรีที่ใช้ในวงสามารถใช้โน้ตเพลงนี้บรรเลงได้ทุกเครื่อง ส่วนเพลงที่ใช้ในการบรรเลง

มี 2 ลักษณะ คือ บทเพลงที่ใช้ในงานมงคล ได้แก่ เพลงไทยเดิมที่มีท่วงทำนองรื่นเริงสนุกสนาน และเพลงลูกทุ่งตามสมัยนิยม บทเพลงที่ใช้ในงานอวมงคลจะมีเพลงไทยเดิมที่เล่นประจำ คือ เขมรโพธิสัตว์ และเพลงสากลเก่าๆ ช้าๆ แล้วแต่ผู้ว่าจ้าง

แตรวงคณะน้อยบรรเลงแห่งานยกช่อฟ้า วัดวังหม้อ ตำบลต้นธงชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง (งานมงคล)

แตรวงคณะน้อยมีบทบาทในการให้ความบันเทิง และรับใช้พิธีกรรมต่างๆ ในชุมชน การบรรเลงเพลงจะใช้เพลงที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว และสามารถสร้างทำนองเพลงอย่างหลากหลาย โดยใช้ระบบเสียงตะวันตกที่มี 12 เสียงห่างเท่าๆ กันใน 1 ช่วงทบ (Twelve temperament) เครื่องดนตรีที่ใช้ในการบรรเลงส่วนใหญ่เป็นเครื่องดนตรีส่วนตัวของสมาชิกภายในวง ได้แก่ ทรัมเป็ต (Trumpet), ทรอมโบน (Trombone), อัลโตแซ็กโซโฟน (Alto Saxophone), เทนเนอร์แซ็กโซโฟน (Tenor Saxophone), กลองทิมทอม (Tim Tom), กลองใหญ่ (Bass Drum), และฉาบ (Cymbal) บทบาทและหน้าที่ของแตรวงคณะน้อย ในสังคมตำบลต้นธงชัยพบว่าไม่เป็นที่นิยม พอสรุปได้ว่า แตรวงคณะน้อยก็ยังมีบทบาทในพิธีกรรมเช่นเดียวกับดนตรีไทย เช่น ใช้ในพิธีแห่นาค แห่ขันหมาก และพิธีศพ ซึ่งเป็นบทบาทที่ให้ความสนุกสนานครื้นเครง

บรรเลงงานศพ (งานอวมงคล)

แนวทางในการสืบทอดและดำรงอยู่ในอนาคตของแตรวงคณะน้อย เนื่องจากสมาชิกภายในวงคณะน้อยเป็นเครือญาติ และมีความผูกพันใกล้ชิดกัน จึงทำให้การถ่ายทอดเป็นไปในลักษณะพ่อสอนลูก พี่สอนน้อง และครูสอนศิษย์ แต่แนวโน้มในการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นภายในครอบครัวเป็นไปได้ยาก เนื่องจากสมาชิกในครอบครัวรุ่นหลังเห็นว่าการเล่นดนตรีในแตรวงมีรายได้น้อยไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงชีพ จึงหันไปประกอบอาชีพอื่นมากกว่า ดังนั้นทางคณะจึงได้สืบทอดความรู้ให้แก่นักเรียนในโรงเรียนชุมชนบ้านท่าแหน และโรงเรียนบ้านบอม ด้วยระบบโน้ตไทย และโน้ตตัวเลข ต่อมาผู้วิจัยได้ถ่ายทอดบทเพลงให้เป็นระบบสากล เพื่อนำไปสอนให้แก่นักเรียนซึ่งทำให้นักเรียนมีความรู้ในด้านดนตรีสากลมากพอสมควร ทำให้การถ่ายทอดสามารถทำได้อย่างเป็นระบบ และผู้วิจัยคาดว่าจะทำให้แตรวงได้พัฒนาอย่างแพร่หลายมากขึ้น

จากการวิเคราะห์บทเพลงแตรวงคณะน้อย พบว่า การบรรเลงบทเพลงประเภทแตรใช้เครื่องดนตรีบรรเลงบทเพลงล้วนๆ ไม่มีการขับร้อง เครื่องดนตรีที่ใช้ ได้แก่ Trombone, Alto Saxophone, Tenor Saxophone, กลอง Tim Tom, Bass Drums, และ Cymbal หรือฉาบใหญ่ เมื่อใช้บรรเลงแห่กลางแจ้ง แต่เมื่อนั่งบรรเลงประโคมในร่มจะเพิ่มคีย์บอร์ดเพื่อทำจังหวะและบรรเลงทำนองเพลงตามความจำเป็น ผลการวิเคราะห์บทเพลงสรุปได้ดังนี้ บทเพลงที่ใช้ในการบรรเลงแต่ละครั้ง ไม่มีการประสานเสียงส่วนใหญ่มักจะเป็นทำนองเดียว โดยสมาชิกภายในวงแต่ละเครื่องมือจะเป็นผู้ประดิษฐ์ทำนองขึ้นใหม่ทุกครั้ง เรียกวิธีบรรเลงแบบนี้ว่า “ด้นสด” (Improvisation) จากการสั่งสมประสบการณ์ในการบรรเลงจึงส่งผลให้เกิดความหลากหลายในการบรรเลง จนเกิดรูปแบบ และลักษณะเฉพาะของตนเองขึ้น

อภิปรายผล

จากผลการวิจัยเรื่อง แตรวงชาวบ้าน: กรณีศึกษาคณะน้อย ตำบลต้นธงชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง พบว่าเป็นแตรวงที่เหลืออยู่เพียงคณะเดียวในจังหวัดลำปาง ซึ่งแตรวงคณะนี้เป็นแตรวงที่มีประวัติการก่อตั้งวงมานานมากกว่า 30 ปี จากรูปแบบ และเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการบรรเลง แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างเครื่องดนตรีตะวันตกกับท่วงทำนองบทเพลงของไทยที่สามารถผสมผสานกันได้อย่างลงตัว และยังสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตของชาวบ้านในชนบทที่ยังมีความเกี่ยวพันกับแตรวงอยู่บ้าง การบรรเลงเพลงของนักดนตรีสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการบรรเลงเพลงตามอารมณ์และความรู้สึกของตนเอง โดยคงรูปแบบทำนองเดิมไว้ แม้ว่าในปัจจุบันนี้ วงดนตรีต่างๆ ได้พัฒนาให้เกิดความเจริญก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว เช่นการใช้เทคโนโลยีต่างๆ เข้ามาแทนที่นักดนตรี แต่แตรวงก็ยังคงทำหน้าที่สำคัญในการนำขบวนแห่ต่างๆ เพราะมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่สอดคล้องกับวัฒนธรรม เช่น การใช้แตรวงในพิธีแห่ขันหมาก พิธีบวชนาค และงานศพ ฯลฯ

สิ่งที่ทำให้แตรวงชาวบ้านดำรงอยู่ คือ ความเป็นชาวบ้านของนักดนตรีที่สามารถประโคมงานพิธีของชาวบ้านได้เป็นอย่างดี อนาคตของชาวบ้านจึงอยู่ที่สังคมชาวบ้านเองที่จะสนับสนุนวงดนตรีที่เป็นผลิตผลของวัฒนธรรมชาวบ้าน จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาแตรวงคณะน้อย พบว่า ปัญหาหลักของวัฒนธรรมชาวบ้านไม่ได้รับการสนับสนุน สังคมควรต้องทำหน้าที่รักษาวัฒนธรรมอันมีค่าของตนเองไว้เพื่อเป็นสิ่งแสดงถึงภูมิปัญญา และ

ความสามารถของตน สังคมไทยในปัจจุบันมักละเลยปัญหาด้านวัฒนธรรม ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญอย่างหนึ่งของสังคมไทย โดยเฉพาะวัฒนธรรมชาวบ้าน เช่น แตรวงชาวบ้าน, การแสดงพื้นบ้าน, เพลงพื้นบ้าน ฯลฯ กำลังประสบปัญหา คือ ขาดผู้สืบทอด ขาดการสนับสนุนจากทางราชการ ถูกกระทบจากวัฒนธรรมตะวันตก ฯลฯ จำเป็นต้องได้รับการแก้ไข เนื่องจากเราไม่สามารถกู้ยืมวัฒนธรรมจากวัฒนธรรมอื่นได้

แตรวงในจังหวัดลำปางขณะนี้เหลือเพียงวงเดียวเท่านั้น คือ แตรวงคณะน้อย สมาชิกส่วนใหญ่ต่างก็มีอายุมากแล้วซึ่งมีโอกาสที่แตรวงอาจสูญหายได้ เนื่องจากเยาวชนในปัจจุบันเห็นว่าอาชีพนักดนตรีแตรวงเป็นอาชีพที่ไม่มั่นคง รายได้ต่ำ ไม่สามารถประกอบเป็นอาชีพหลักได้ และสภาพเศรษฐกิจในสังคมปัจจุบัน มีสภาพฝืดเคืองทำให้คนในวัยทำงานต้องมุ่งหวังที่จะทำงานเพื่อความอยู่รอดและความมั่นคงของครอบครัว จึงไม่มีเวลามากพอที่จะฝึกซ้อม ฝึกหัด เพื่อสืบทอดแตรวงให้คงอยู่เพื่อรับใช้สังคมจังหวัดลำปาง

ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. แตรวงชาวบ้านในปัจจุบัน มีการนำเครื่องดนตรีประกอบเพิ่มเติมเพื่อเพิ่มสีสัน และความทันสมัยเหมาะกับการแสดงตามสมัยนิยม แต่แตรวงชาวบ้านคณะน้อยก็ไม่ได้นำมาประกอบการแสดง ถึงแม้ในบางครั้งจะมีในโอกาสพิเศษในการแสดง แต่ก็เป็นจำนวนน้อยครั้งมาก ไม่สามารถนำมาเป็นลักษณะของวงได้ หากผู้สนใจมีความประสงค์ที่จะเพิ่มเติมรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องเครื่องประกอบการแสดง ควรศึกษาเพิ่มเติมนอกเหนือจากประเด็นหลักของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เพื่อให้ข้อมูลด้านนี้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น

2. การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เจาะลึก และเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วมเชิงลึกในการแสดงเฉพาะแตรวงชาวบ้านคณะน้อยเท่านั้น ดังนั้นอาจมีข้อแตกต่างกันในการเปรียบเทียบข้อมูลแตรวงชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่น แต่ละภาคของประเทศไทย ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป แตรวงชาวบ้านมีกระจายอยู่โดยทั่วไปเกือบทุกภาคของประเทศไทย มีมากที่สุดโดยเฉพาะภาคกลาง ผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะว่าในการวิจัยครั้งต่อไปควรใช้หลักในการเปรียบเทียบข้อมูล โดยใช้แนวคิดทฤษฎีที่ใกล้เคียงกัน องค์ประกอบของวงดนตรี เวลา และสถานที่

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

ไขแสง ศุขะวัฒนะ. (2535) **สังคีตนิยมว่าด้วยเครื่องดนตรีของวงดุริยางค์.** พิมพ์ครั้งที่ 5 กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.

ณรงค์ ปิฎกรัชต์. 2542. **สารานุกรมเพลงไทย.** พิมพ์เนื่องในวโรกาสเจริญพระชนมพรรษา 6 รอบ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์.

ปัญญา รุ่งเรือง. 2546. **ประวัติการดนตรีไทย.** กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.

_____. 2546. **หลักวิชามานุษยดุริยางควิทยา**. เอกสารประกอบการสอนรายวิชาพื้นฐานวิชาดนตรีชาติพันธุ์วิทยา. ม.ป.ท.

พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าศิริรัตนบุษบง และพูนพิศ อมาตยกุล. 2524. **ทูลกระหม่อมบริพัตรกับการดนตรี.**

สุกรี เจริญสุข. (2543). **แตรเฉลิมพระเกียรติ**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล.

สุดแดน สุขเกษม. (2542). **แตรวงชาวบ้านกับการรับใช้สังคม : กรณีศึกษาคณะถนอม ศิลป์.** วิทยานิพนธ์ศิลปะศาสตรมหาบัณฑิต. สาขามานุษยดุริยางควิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล.

Merriam, A. P. 1964. **The Anthropology of Music.** United States of America: Library of Congress.

Seeger, Anthony. 1992. **Ethnomusicology And Introduction**. Newyork: ww Norton & Company.

RAJABHAT CHIANG MAI RESEARCH JOURNAL
VOL.10 NO.1 OCTOBER 2008 - MARCH 2009

การพัฒนาองค์ความรู้เพื่อเพิ่มศักยภาพด้านการผลิตผักปลอดสารพิษแบบมีส่วนร่วมของจังหวัดเชียงใหม่

Development Knowledge Base to Enhance the Potential of Clean Vegetable Production Through Participation in Chiang Mai Province

ดร.กาญจนา สุระ
อาจารย์ประจำสาขาวิชาการจัดการและการบริหารทรัพยากรมนุษย์
คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

บทคัดย่อ

การพัฒนาองค์ความรู้เพื่อเพิ่มศักยภาพด้านการผลิตผักปลอดสารพิษแบบมีส่วนร่วมของจังหวัดเชียงใหม่มีวัตถุประสงค์ของการศึกษาคือ 1) ศึกษาการพัฒนาการบริหารจัดการองค์ความรู้เกี่ยวกับการเกษตรผักปลอดสารพิษตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในจังหวัดเชียงใหม่ 2) เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ด้านการบริหารจัดการในการเพิ่มศักยภาพการผลิตผักปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่ การศึกษาใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และการวิเคราะห์สถานการณ์ กลุ่มตัวอย่างผู้ผลิตผักปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่จำนวน 13 กลุ่ม ใน 5 อำเภอ ของจังหวัดเชียงใหม่ ทำการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ประกอบการสังเกต การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพและปริมาณ

บริบทของกลุ่มผู้ปลูกผักปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่ากลุ่มผู้ปลูกผักปลอดสารพิษทุกกลุ่มมีวัตถุประสงค์ของการก่อตั้งกลุ่มที่เหมือนกันคือ เพื่อลดปริมาณการใช้สารเคมีในพืชผัก สร้างจิตสำนึกให้สมาชิกตระหนักถึงพิษภัยของการใช้สารเคมีที่มีต่อร่างกายและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนส่งเสริมการใช้วัสดุธรรมชาติแทนปุ๋ยเคมี ทางด้านการบริหารจัดการพบว่ากลุ่มผู้ปลูกผักปลอดสารพิษบางกลุ่มมีโครงสร้างที่ชัดเจน มีการกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของคณะกรรมการ มีการคัดเลือกคณะกรรมการอาศัยระบบอุปถัมภ์มากกว่าที่จะใช้วิธีการเลือกแบบคุณธรรม มีกฎระเบียบประจำกลุ่ม มีการวางแผนประจำกลุ่มโดยเฉพาะแผนการผลิตตลอดจนการควบคุมการทำงานของสมาชิกและแผนการตลาด ด้านการติดต่อประสานงานพบว่าส่วนใหญ่มีการติดต่อประสานงานโดยผ่านการประชุมกลุ่มเป็นส่วนใหญ่

การพัฒนาองค์ความรู้เพื่อเพิ่มศักยภาพด้านการผลิตผักปลอดสารพิษแบบมีส่วนร่วมของจังหวัดเชียงใหม่ทำให้ทราบแนวทางและวิธีการที่จะเพิ่มศักยภาพการผลิตในด้านต่างๆ เช่น ความสำคัญของการบริหารจัดการ ในด้านการจัดองค์กร การจัดคนเข้าทำงาน การวางแผนการผลิตและแผนการตลาด การติดต่อประสานงานและการควบคุมงาน ซึ่งผลการวิจัยแบบมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้ผลิตผักปลอดสารพิษได้ก่อให้เกิดการพัฒนา

ด้านองค์ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการเพิ่มมาก โดยประเมินจากความสามารถในการจัดการบริหารกลุ่มที่ดีขึ้น และศักยภาพของตนในด้านการวางแผนการผลิต ให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด ขณะเดียวกันทางผู้ผลิตผักปลอดสารพิษยังได้ให้ความสำคัญของการสร้างเครือข่ายของกลุ่มผู้ผลิตผักปลอดสารพิษโดยมีกลุ่มผู้ผลิตผักปลอดสารพิษจากอำเภอสารภีได้รวมตัวกันก่อตั้งเป็นกลุ่มเครือข่ายและได้กระทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันซึ่งก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในการวางแผนการผลิตและการแก้ไขปัญหาทั้งทางด้านการผลิต สร้างจิตสำนึกและความเชื่อมั่นในการผลิตผักปลอดสารพิษเพื่อ ลดต้นทุนและให้ปลอดภัยในการบริโภค จะให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและอยู่ด้วยหลักความพอเพียง และถือว่าเป็นตัวอย่างที่ดีสำหรับกลุ่มอื่นๆ ในการที่จะศึกษาและเอาเป็นแบบอย่าง

Abstract

Development knowledge base to enhance the potential of clean vegetable production through participation in Chiang Mai province. This study has 2 main objectives, 1) to study the development of knowledge base concerning clean vegetables base on sufficiency economy of Chiang Mai agriculturists; 2) to develop management knowledge base to increase the potential of agriculturists for producing Chiang Mai clean vegetables.

Participatory action research and SWOT analysis were used to analyze the potential of 13 groups of clean vegetable agriculturists in 5 districts of Chiang Mai province.

Data is collected by in depth interview including observation. Qualitative and quantitative analysis are used in this study. The result of study are as follow; The context of these Chiang Mai clean vegetable groups is found that all of these groups have the same objective that they want to reduce the amount of chemical , to stimulus members to realize the danger of pesticide towards their health and environment and to promote to use natural substance instead of chemical fertilizer. Studying the potential management of these groups, it found that most of them have a clearly set of structure, responsibility and authority. They prefer to select the committees by patronage system rather than merit system. They have the regulation and also have their own plans particularly production plan and marketing plan. They control their member works. Most of them contact each other through the group meeting.

Development knowledge base to enhance the potential of clean vegetable production through participation in Chiang Mai help to know the ways and methods to enhance the potential of production management, organization management, staffing, production and marketing plans, coordinating and controlling . The participatory action research of clean vegetable producers leads to the increasing of knowledge base in management. This can evaluate from the better capability of group management and the potential for planning the production to consist with marketing needs. In addition, clean vegetable producers realize to the importance of building the network of clean vegetable producers. Clean vegetable producers of Saraphee

district thereby join together to build their own network groups. They join and do activities together. This can assist to exchange their knowledge, help each other for production plan, solve problems of production. Also, it can create the realization and trust in producing clean vegetables in order to reduce the cost and safe for consumption. These can strengthen the community and be a good example for other groups to study and imitate.

คำสำคัญ

การจัดการ กระบวนการในการทำงานขององค์กรให้บรรลุวัตถุประสงค์ซึ่งประกอบไปด้วยหน้าที่หลัก คือ การวางแผน การจัดองค์การ การจัดคนเข้าทำงาน การติดต่อประสานงาน และการควบคุมงาน

ผักปลอดสารพิษ หมายถึง ผักที่มีวิธีการผลิตแบบลดการใช้สารเคมี มีการควบคุมการใช้สารกำจัดศัตรูพืช และมีระบบการตรวจสอบสารพิษตกค้างก่อนเก็บเกี่ยวพร้อมทั้งมีฉลากกำกับว่าเป็นผักปลอดสารพิษ ที่มีจำหน่ายในตลาดหรือศูนย์การค้าห้างร้านต่างๆ

Keywords

Management means the process of organization work to attain the goals. It consists of planning, organizing, staffing, coordinating and controlling.

Pesticide free vegetable means vegetables produced by using less chemical substances including control and inspect the quantity of substances eradicate the pests. It also has the label specify that they are clean vegetables selling in the super markets.

ความสำคัญและที่มาของปัญหา

จากสภาพการณ์ของการทำการเกษตรในปัจจุบันที่เกษตรกรส่วนใหญ่ยังนิยมพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกชุมชนในรูปของสารเคมี และปุ๋ยเคมี ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ สุขภาพอนามัย และสิ่งแวดล้อม ซึ่งรัฐบาลได้ตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาดังกล่าวจึงมีนโยบายที่จะให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้โดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนแทน รัฐบาลได้พยายามกระตุ้นและส่งเสริมให้เกษตรกรทำการเกษตรแบบปลอดสารพิษ โดยหนึ่งในจำนวนของเกษตรปลอดสารพิษที่สำคัญได้แก่ การผลิตพืชผักปลอดสารพิษ (อรสา, 2545)

จังหวัดเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจที่สำคัญของภาคเหนือเพราะมีพื้นที่ที่เหมาะสมในการทำการเกษตรเพราะมีที่ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งหนึ่งในจำนวนพืชผักที่ปลูกพบว่าผักปลอดสารพิษเป็นพืชที่นิยมปลูกในจังหวัดเชียงใหม่ จากการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของผู้วิจัยพบว่า แม้นว่าในจังหวัดเชียงใหม่จะมีการปลูกผักปลอดสารพิษเป็นจำนวนมากแต่ระบบการบริหารจัดการของผู้ผลิตผักปลอดสารพิษบางรายยังไม่มีประสิทธิภาพเนื่องจากยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบ วิธีการและขั้นตอนของการบริหารจัดการ

ที่ถูกต้อง โดยประสบปัญหาเกี่ยวกับการรวมกลุ่มซึ่งไม่สามารถรวมกลุ่มกันได้นาน กลุ่มขาดความเข้มแข็ง การแบ่งงานกันทำระหว่างสมาชิกยังไม่ชัดเจน ขาดการช่วยเหลือและสนับสนุนจากหน่วยงานภาคนอก ผู้นำขาดคุณสมบัติของการเป็นผู้นำที่ดี

จากประเด็นปัญหาดังกล่าว นักวิจัยจึงได้สนใจที่จะทำการศึกษาการพัฒนาองค์ความรู้เพื่อเพิ่มศักยภาพด้านการผลิตผักปลอดสารพิษแบบมีส่วนร่วมของจังหวัดเชียงใหม่ อันจะส่งผลให้กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดสารพิษมีความรู้ความสามารถในการที่จะบริหารจัดการงานภายในกลุ่มให้มีประสิทธิภาพอันจะทำให้กลุ่มฯ มีความเข้มแข็งและสามารถอยู่รอดได้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อพัฒนาการบริหารจัดการองค์ความรู้ เกี่ยวกับการเกษตรผักปลอดสารพิษ ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในจังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ด้านการบริหารจัดการในการเพิ่มศักยภาพการผลิต ผักปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่

วิธีการศึกษา

1. วิธีการศึกษา

ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และการวิเคราะห์ SWOT (นันทิยา, 2542) ประชากรที่ใช้ในการศึกษาได้แก่ ผู้ผลิตผักปลอดสารพิษทั้งหมดในจังหวัดเชียงใหม่ ในจำนวน 24 อำเภอ การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างใช้วิธีคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างจากกลุ่มผู้ผลิตผักปลอดสารพิษจำนวนทั้งหมด 31 กลุ่ม จาก 9 อำเภอ ได้แก่ อ.เมือง อ.ฝาง อ.ไชยปราการ อ.หางดง อ.สันป่าตอง อ.สารภี อ.สันกำแพง อ.แม่วาง อ.สะเมิง โดยกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้มีผู้ผลิตผักปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่ที่อาศัยอยู่ใน 5 อำเภอ ได้แก่ อ.สารภี อ.สันกำแพง อ.สันป่าตอง อ.หางดง และ อ.เมือง รวม 13 กลุ่ม (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2547)

2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์เชิงลึก ผ่านกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมเพื่อทราบข้อมูลพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การบริหารจัดการ การทำงานเป็นทีม ทำให้ได้ข้อมูลองค์ความรู้และความพร้อมของชุมชน ด้านกายภาพและ ศักยภาพของชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชนและทีมงานวิจัย ผ่านการจัดเวทีชาวบ้านและการระดมความคิดเห็นร่วมกัน ทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพปัญหาการแก้ไขปัญหา ความสำเร็จในการแก้ปัญหา ตลอดจนสิ่งที่ผู้ผลิตต้องการให้ความช่วยเหลือและความต้องการเกี่ยวกับการบริหารจัดการที่แท้จริง

ผลการศึกษา

จากการศึกษาการพัฒนาองค์ความรู้เพื่อเพิ่มศักยภาพด้านการผลิตผักปลอดสารพิษแบบมีส่วนร่วมของจังหวัดเชียงใหม่สามารถสรุปผลการศึกษาได้ดังต่อไปนี้

1) องค์ความรู้ของการบริหารจัดการของกลุ่มผู้ผลิตผักปลอดสารพิษ จังหวัดเชียงใหม่

1.1 ด้านการบริหารจัดการกลุ่มผู้ผลิตผักปลอดสารพิษ จำนวน 13 กลุ่ม ของ 5 อำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอสารภี อำเภอหางดง อำเภอสันป่าตองและอำเภอสันกำแพง พบว่ากลุ่มผู้ผลิตผักปลอดสารพิษแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือประเภทแรกเป็นกลุ่มเกษตรกรที่รวมตัวกันเพื่อ ผลิตผักปลอดสารพิษและนำเอาผลผลิตมารับประทานในครัวเรือนที่เหลือนำออกจำหน่าย ประเภทที่สองเป็นกลุ่มเกษตรกรที่รวมตัวกันเพื่อทำเป็นอาชีพเสริมควบคู่ไปพร้อมกับอาชีพหลัก คือ การทำนา ทำสวน ประเภทที่สามเป็นกลุ่มเกษตรกรที่รวมตัวกันเพื่อทำเป็นอาชีพหลัก ทำเป็นการค้าโดยผลผลิตที่ออกมาจะนำออกจำหน่ายตามพื้นที่ต่างๆ ที่นอกเหนือจากพื้นที่ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ เช่น กรุงเทพฯ, นครราชสีมา แต่อย่างไรก็ตามกลุ่มผู้ผลิตผักปลอดสารพิษทั้ง 3 ประเภท มีวัตถุประสงค์ของการก่อตั้งกลุ่มที่เหมือนกัน คือ เพื่อลดปริมาณการใช้สารเคมีในพืชผัก สร้างจิตสำนึกให้สมาชิกตระหนักถึงโทษของสารเคมีที่มีผลต่อร่างกายและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนส่งเสริมการใช้วัสดุทางธรรมชาติแทนปุ๋ยเคมี เช่น ปุ๋ยหมัก เป็นต้น

ด้านศักยภาพทางด้านการบริหารจัดการของกลุ่มผู้ผลิตผักปลอดสารพิษ พบว่าบางกลุ่มมีโครงสร้างขององค์กรที่ชัดเจนประกอบไปด้วย ประธาน รองประธาน และคณะกรรมการ มีการกำหนดหน้าที่และความรับผิดชอบของคณะกรรมการ เช่น กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษบ้านปากกอง กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษสันป่ากว๋าว แต่บางกลุ่มก็มีโครงสร้างขององค์กรที่ไม่ชัดเจน เช่นบางกลุ่มอาจมีแต่ ประธานและสมาชิกเท่านั้น ตัวอย่างได้แก่ กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษแม่ฮะเหนือ ทำให้การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบมีความไม่ชัดเจนตามมา หากเปรียบเทียบกับกลุ่มที่มีโครงสร้างของกลุ่มที่ชัดเจน

รูปแบบของการได้มาซึ่งคณะกรรมการของกลุ่ม พบว่าบางกลุ่มทราบวิธีการคัดเลือกคณะกรรมการตามหลักสากลที่ใช้กันโดยทั่วไป และได้ปฏิบัติ คือ มีวิธีการให้สมาชิกของกลุ่มเสนอชื่อผู้ที่สมควรเป็นคณะกรรมการของกลุ่ม พิจารณาจากคุณสมบัติของผู้ที่ถูกเสนอชื่อ เกณฑ์ที่ใช้ในการคัดเลือกคือต้องเป็นคนที่มีความรู้ความสามารถ เป็นที่ยอมรับของคนโดยทั่วไป มีความเสียสละ เช่น กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษบ้านหนองแฝก กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษแม่ข่องใต้ แต่ในทางกลับกันมีบางกลุ่มที่ไม่ได้กำหนดเกณฑ์ ในการคัดเลือกคณะกรรมการของกลุ่มแต่จะคัดเลือกคณะกรรมการ โดยอาศัยความรู้จักมักคุ้นกันเป็นเกณฑ์ในการคัดเลือก เช่นกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษบ้านดงสวรรค์ กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษแม่ฮะเหนือ

การกำหนดกฎระเบียบประจำกลุ่ม พบว่ากลุ่มผู้ผลิตผักปลอดสารพิษส่วนใหญ่ไม่ได้กำหนดกฎระเบียบประจำกลุ่มโดยเฉพาะกลุ่มที่เพิ่งเริ่มก่อตั้งใหม่ เนื่องจากไม่มีความรู้และไม่ทราบว่าควรมีการกำหนดกฎระเบียบอะไรบ้างภายในกลุ่มของตน เช่น กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษเกษตรพอเพียงบ้านทรายทอง กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษพระนอนป่าเก็ดถิ่ แต่กลุ่มผู้ผลิตผักปลอดสารพิษที่ก่อตั้งมาเป็นเวลานานจะมีการกำหนดกฎระเบียบเป็นของกลุ่มเองที่ชัดเจน ได้แก่ การสมัครเข้าเป็นสมาชิก กฎเกณฑ์ในการคัดเลือกคณะกรรมการของกลุ่ม กฎเกณฑ์และเงื่อนไขในการออมทรัพย์และการกู้เงินของสมาชิก เช่นกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษแม่ข่องใต้ กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษสันป่ากว๋าว

1.2 การบริหารจัดการด้านการผลิต พบว่าผู้ผลิตผักปลอดสารพิษบางกลุ่ม ไม่ได้มีการวางแผนการดำเนินงานเป็นของตนเองโดยเฉพาะกลุ่มผู้ผลิตผักปลอดสารพิษที่เพิ่งเริ่มก่อตั้งใหม่ สำหรับกลุ่มที่มีการวางแผนการผลิต จะให้ความสำคัญต่อแผนการผลิตและแผนการตลาดให้กับกลุ่มผู้ผลิต

แผนด้านการผลิต มีการคัดเลือกประเภทของพืชผักที่ปลูก การกำหนดแปลงพื้นที่ ที่จะทำการเพาะปลูก การจัดหาเมล็ดพันธุ์และวิธีเพาะเมล็ดเพื่อทำปลูก เช่น กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษบ้านดงสวรรค์ กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษเกษตรพอเพียงบ้านทรายทอง

ในส่วนของการควบคุมงาน พบว่ากลุ่มผู้ผลิตผักปลอดสารพิษบางกลุ่มมีการควบคุมการทำงานของสมาชิกโดยการจดบันทึกการทำงานของสมาชิกเป็นหลักฐาน มีการควบคุมและตรวจสอบผลผลิตตลอดเวลา เช่น ควบคุมการใช้ปุ๋ย การให้น้ำ ตรวจสอบดูวัชพืช และแมลงศัตรูพืชที่คอยทำลายพืชผล เช่น กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษบ้านดงสวรรค์ กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ 1 ฟาร์ม 1 ตำบล บ้านแม่ผาแหน เป็นต้น

1.3 การบริหารจัดการด้านการตลาด พบว่า ผู้ผลิตบางกลุ่มได้ทำการผลิตผักปลอดสารพิษ โดยคำนึงถึงแผนด้านการตลาด ที่จะทำการปลูกผักตามฤดูกาล โดยไม่คำนึงถึงว่าผักที่ปลูกนั้นซ้ำกับกลุ่มผู้ผลิตผักปลอดสารพิษกลุ่มอื่นหรือไม่ ปริมาณผลผลิตที่ออกมาจะมีจำนวนเท่าไร สามารถนำออกจำหน่ายได้ทั้งหมดหรือไม่ ถ้าจำหน่ายไม่ได้จะจัดการกับผลผลิตที่เหลืออย่างไร พืชผักที่ปลูกเป็นที่ต้องการของตลาดมากน้อยเพียงใด เช่น กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษพระนอนป่าเก็ดถิ่ กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษบ้านจอมแจ้ง กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษเกษตรพอเพียงบ้านทรายทอง

สำหรับการติดต่อประสานงานระหว่างสมาชิกในกลุ่มผู้ปลูกผักปลอดสารพิษเกือบทุกกลุ่มมีการติดต่อประสานงานโดยผ่านการประชุมของกลุ่ม ซึ่งจะจัดขึ้นโดยเฉลี่ยประมาณเดือนละ 1 ครั้ง

2) การพัฒนาองค์ความรู้เพื่อเพิ่มศักยภาพด้านการผลิตผักปลอดสารพิษ จากการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของกลุ่มผู้ผลิต ทำให้ทราบศักยภาพ รูปแบบการผลิตที่มีทั้งปัญหาและแนวทางในการแก้ไขปัญหาร่วมกัน ปัญหาที่สำคัญในการพัฒนาการบริหารจัดการของกลุ่มผลิตผักปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ ปัญหาโครงสร้างของกลุ่มขาดความชัดเจน ขาดการวางแผนในการดำเนินงาน ผู้นำกลุ่มมีบทบาทและอำนาจในการตัดสินใจแต่เพียงผู้เดียวและขาดการควบคุมงาน ดังนั้นการหาแนวทางในการพัฒนาการบริหารจัดการของกลุ่มผู้ผลิตผักปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่ สามารถสรุปแนวทางในการพัฒนาการบริหารจัดการได้ ดังนี้

2.1 การพัฒนาด้านการบริหารจัดการของกลุ่มผู้ผลิตผักปลอดสารพิษ

การพัฒนาองค์ความรู้การบริหารจัดการของกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษพบว่ากลุ่มฯ มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการบริหารจัดการเพิ่มขึ้นร้อยละ 28.84 เข้าใจถึงหลักการวิเคราะห์สถานการณ์ของกลุ่มร้อยละ 17.30 มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการวางแผนการดำเนินงาน เพื่อที่จะช่วยให้การทำงานเป็นไปอย่างราบรื่นและบรรลุวัตถุประสงค์ ร้อยละ 19.23 มีความรู้ความเข้าใจเพิ่มขึ้นเกี่ยวกับการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบซึ่งจะใช้เป็นแนวทางในการจัดสรรงาน ตลอดจนหน้าที่ความรับผิดชอบของคณะกรรมการ และสมาชิกให้เหมาะสมกับคน อันจะช่วยลดหรือแก้ไขปัญหาการทำงานเหลื่อมล้ำหรือทับซ้อนกันซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกมีความเข้าใจในหน้าที่ความรับผิดชอบที่แท้จริงของตนเอง และจะทำให้สมาชิกไม่เกิดความสับสนในบทบาทหน้าที่ของตนเอง ร้อยละ 15.38 มีความรู้เกี่ยวกับการจัดโครงสร้างของกลุ่มที่เหมาะสมซึ่งจะใช้เป็นแนวทางในการกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของสมาชิกให้เกิดความชัดเจนทำให้สมาชิกทราบว่าตนเองอยู่ ณ ตำแหน่งใด

ของกลุ่ม ร้อยละ 13.46 มีความรู้เกี่ยวกับการควบคุมการทำงานของสมาชิกและได้แนวทางที่จะพัฒนาการควบคุมการทำงานให้มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้นตลอดจนเป็นจุดเริ่มต้นในการที่จะควบคุมการทำงานของกลุ่ม ฯ ที่ยังไม่มีระบบการควบคุมการทำงาน ร้อยละ 5.77 มีความรู้เกี่ยวกับการกำหนดกฎระเบียบประจำกลุ่มโดยอาศัยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มผู้ผลิตผักปลอดสารพิษกลุ่มอื่นที่มีการกำหนดกฎระเบียบประจำกลุ่ม สำหรับความคาดหวังของกลุ่มฯ ในการนำความรู้ที่ได้รับจากการเข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการไปใช้ในการพัฒนาการบริหารจัดการของกลุ่มพบว่าอยู่ในระดับมากคิดเป็นร้อยละ 75

2.2 การเกิดกลุ่มเครือข่ายผู้ผลิตผักปลอดสารพิษ

จากการเข้าร่วมโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมทำให้กลุ่มผู้ผลิตผักปลอดสารพิษในอำเภอสารภีมีความสนใจเพื่อเป็นเครือข่ายของผู้ผลิต ประกอบไปด้วย กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษบ้านดงสวรรค์ กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษพระนอนป่าเก็ดถิ่ กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษหนองแฝก กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษเกษตรพอเพียงบ้านทรายทอง กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษบ้านปากกอง กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษบ้านสันป่ากว๋าว โดยเป็นกลุ่มที่มีความสมัครใจในการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเครือข่ายผู้ปลูกผักปลอดสารพิษโดยมีวัตถุประสงค์ที่จะแลกเปลี่ยนเรียนรู้และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาการพัฒนาองค์ความรู้เพื่อเพิ่มศักยภาพด้านการผลิตผักปลอดสารพิษแบบมีส่วนร่วมของจังหวัดเชียงใหม่ทำให้ทราบว่า กลุ่มผู้ผลิตผักปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่ได้ทราบถึงแนวทางและวิธีการที่จะเพิ่มศักยภาพการผลิตของตนในด้านต่างๆ เช่น การบริหารการจัดการโดยทราบถึงความสำคัญของการบริหารจัดการได้แก่ การวางแผน การจัดองค์การ การจัดคนเข้าทำงาน การติดต่อประสานงาน และการควบคุมงาน ซึ่งจากการเข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วมของกลุ่มผู้ผลิตผักปลอดสารพิษได้ก่อให้เกิดการพัฒนาด้านองค์ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการเพิ่มมากขึ้น โดยกลุ่มฯ ที่เข้าร่วมการประชุมมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเพิ่มพูนความรู้ความสามารถและศักยภาพของตนในด้านการผลิต ขณะเดียวกันทางผู้ผลิตผักปลอดสารพิษยังได้ตระหนักและเล็งเห็นถึงความสำคัญของการสร้างเครือข่ายของกลุ่มผู้ผลิตผักปลอดสารพิษโดยมีกลุ่มผู้ผลิตผักปลอดสารพิษจากอำเภอสารภีได้รวมตัวกันก่อตั้งเป็นกลุ่มเครือข่ายและได้กระทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันซึ่งก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งจะช่วยทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งและอยู่รอดต่อไปได้ และถือว่าเป็นตัวอย่างที่ดีสำหรับกลุ่มอื่นๆ ในการที่จะศึกษาและเอาเป็นแบบอย่าง

ข้อเสนอแนะ

1. เกษตรกรหรือกลุ่มชุมชนควรจะนำแนวความคิดเกี่ยวกับความพอเพียงมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริงกับการดำเนินงานของตนเองและของชุมชน และการดำเนินงานจะต้องอิงอยู่บนหลักการของความพอเพียง ต้องทำด้วยความตั้งใจ ทำด้วยความจริงใจและจริงจัง เป็นไปอย่างต่อเนื่องและมีความสม่ำเสมอไม่ได้ทำไปตามกระแสความนิยมของสังคมซึ่งจะไม่มีความจีรัง หากกระแสจางหายไปก็จะทำให้การดำเนินงานยุติลงไป

2. เกษตรกรหรือกลุ่มชุมชนต้องปลูกฝังในเรื่องคุณธรรมและจริยธรรมให้สมาชิกของกลุ่มมีความจริงใจ ซื่อสัตย์ เสียสละ ยินดี และเต็มใจ ที่จะทำงานเพื่อกลุ่มเพราะการกระทำดังกล่าวจะช่วยทำให้กลุ่มเครือข่ายมีความมั่นคงและอยู่ได้อย่างยืนยาว

3. เกษตรกรทั้งรายเดี่ยวและรายกลุ่มควรจะมีโอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในด้านการผลิต การดูแลบำรุงรักษา การป้องกัน และการกำจัดศัตรูพืช การแลกเปลี่ยนความรู้ทางด้านวิชาการ การช่วยเหลือกันทางด้านการตลาดและด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเพิ่มมากขึ้น

4. กลุ่มเครือข่ายจะต้องทำงานด้วยความสมัครสมานสามัคคีและให้พยายามลดความเห็นแก่ตัวให้น้อยลง แต่ทำงานโดยคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก

5. กลุ่มเกษตรกรควรจะตระหนักและเห็นถึงความสำคัญของการจัดตั้งเป็นกลุ่มเครือข่ายตลอดจนกระตุ้นและรณรงค์ส่งเสริมให้มีการรวมตัวกันจัดตั้งเป็นกลุ่มเครือข่ายเพิ่มมากขึ้น เพื่อที่จะทำให้การทำกิจกรรมตลอดจนการดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ แต่ทั้งนี้การจัดตั้งกลุ่มเครือข่ายจะต้องอยู่บนพื้นฐานของความตั้งใจและเต็มใจของบรรดาสมาชิกในการที่จะรวมเป็นเครือข่ายไม่ใช่เกิดจากการบีบบังคับหรือกระแสความนิยมของชุมชนเพราะจะทำให้ผลการปฏิบัติงานไม่เป็นไปตามเป้าประสงค์ที่กำหนดไว้

เอกสารอ้างอิง (References)

นันทิยา หุตานุวัตร และณรงค์ หุตานุวัตร. (2542). **SWOT การวางแผนกลยุทธ์ธุรกิจชุมชน** กรุงเทพฯ : ฝ่ายผลิตและบริการเอกสารสำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ธงชัย สันติวงค์. (2542). **องค์การและการจัดการ** กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (2547) **รายงานการวิจัย**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

อรสา ดิสถาพร (2545) “ผักไทยในรอบปีและทิศทางในอนาคต” **เคหการเกษตร**, 26 (1), 75 - 80

RAJABHAT CHIANG MAI RESEARCH JOURNAL
VOL.10 NO.1 OCTOBER 2008 - MARCH 2009

การพัฒนากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านไทย

A Development of Local Wisdom Imparting Process
on Thai Traditional Massage

พีระพงศ์ บุญศิริ
ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ปีการศึกษา 2550

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านไทย ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยโดย (1) ศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลจากหนังสือ ตำรา เอกสาร และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในประเทศและต่างประเทศ (2) รวบรวมข้อมูลด้านการนวดพื้นบ้านไทยโดยการสัมภาษณ์กลุ่มวิทยากรผู้เชี่ยวชาญและทำการสำรวจความคิดเห็นจากกลุ่มหมอนวดพื้นบ้านและกลุ่มหมอพื้นบ้านไทยเกี่ยวกับเนื้อหาสาระและกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านไทย และ (3) นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และสังเคราะห์จัดเป็นกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านไทยและชุดฝึกอบรมการนวดพื้นบ้านไทยเพื่อนำมาเป็นเครื่องมือวิจัย โดยมีกลุ่มผู้เชี่ยวชาญพิเศษจากวงการแพทย์แผนปัจจุบันและจากวงการแพทย์แผนไทย ช่วยทำการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือจากการหาความตรงเชิงเนื้อหา (content validity) วิเคราะห์ วิจารณ์ และให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงเนื้อหา หลังจากนั้นผู้วิจัยได้จัดดำเนินการถ่ายทอดภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านไทย ซึ่งมีวิทยากรผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 ท่าน ดำเนินการถ่ายทอดตามกระบวนการที่ได้กำหนดรายละเอียดไว้ในชุดฝึกอบรมการนวดพื้นบ้านไทยให้แก่นักศึกษาอาสาสมัครจำนวน 6 คน โดยใช้เวลา 5 สัปดาห์ สัปดาห์ละ 2 วัน รวม 60 ชั่วโมง ซึ่งนักศึกษาอาสาสมัครกลุ่มนี้จะได้นำองค์ความรู้กระบวนการถ่ายทอดและชุดฝึกอบรมภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านไทยใหม่นี้ไปดำเนินการถ่ายทอดต่อให้แก่นักเรียนในระดับมัธยมศึกษาจำนวน 28 คน เป็นเวลา 10 สัปดาห์ สัปดาห์ละ 6 ชั่วโมง รวม 60 ชั่วโมง ทั้งนี้ กลุ่มวิทยากรผู้เชี่ยวชาญจะทำการวัดประเมินผลทั้งกลุ่มนักศึกษาและกลุ่มนักเรียนเกี่ยวกับผลการนำกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านไทยและชุดฝึกอบรมไปใช้ และได้ทำการวัดประเมินผลการนวดของนักเรียนโดยศึกษาความพึงพอใจของผู้มารับบริการการนวดจากนักเรียน ผลการทดลองปรากฏว่า กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านไทยและชุดฝึกอบรมการนวดพื้นบ้านไทยที่ผู้วิจัยได้พัฒนาขึ้นมีความสมบูรณ์เหมาะสมทั้งในด้าน

เนื้อหาและกระบวนการถ่ายทอดสามารถนำไปใช้ได้ การศึกษานี้เอื้อประโยชน์ทั้งต่อวงการธุรกิจสุขภาพและรัฐบาลไทยในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านไทย

คำสำคัญ : การพัฒนากระบวนการถ่ายทอด, กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านไทย

ABSTRACT

The main objective of the study was to develop a local wisdom imparting process on Thai traditional massage. The methodology consisted of: 1) reviewing related literature from Thai and international textbooks including researches studies; 2) collecting data by interviewing 5 local Thai traditional expert masseurs and conducting opinion surveys responded by 10 local expert masseurs and 10 Thai traditional medicine specialists; and 3) analyzing and ynthesizing data to obtain the imparting process model and the training manual which were used as the research instruments. The content validity was verified by 5 experts and specialists in modern and Thai traditional medicine. After the instruments were adjusted, they were used in the training of 6 volunteer students for 60 hours – 2 days a week for 5 weeks. The volunteer students, then, imparted Thai traditional massage knowledge and skills to 28 secondary students using the training manual. The training took 60 hours – six hours a week for 10 weeks. Moreover, the application of the process and the training manual was assessed and evaluated by the experts. The satisfaction of the students' customers was also evaluated. The results of the study revealed that the local wisdom imparting process model on Thai traditional massage and the training manual used in the study were appropriate and applicable in terms of contents and procedures. This study will benefit health businesses and the conservation of Thai traditional massage.

Key word : Development of local wisdom imparting process, Thai traditional massage Imparting process.

บทนำ

การนวดพื้นบ้านไทย นับเป็นมรดกภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านที่บรรพบุรุษไทยได้ใช้เพื่อการดูแลสุขภาพตามสภาพความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันในแต่ละครัวเรือนมาแต่โบราณ และทำการถ่ายทอดสืบสานให้กับลูกหลานในตระกูลต่อๆ กันมา โดยใช้กระบวนการสังเกต ฝึกหัดเรียนรู้จากการปฏิบัติการ อันเป็นกระบวนการถ่ายทอดตามแบบโบราณ เมื่อมีการพัฒนาทางเทคโนโลยีและนวัตกรรม กระบวนการถ่ายทอดแบบดั้งเดิมจึงมีการปรับเปลี่ยนมาใช้เป็นเอกสาร สื่อ คู่มือและเครื่องมือที่ทันสมัยขึ้นแต่ยังขาดระบบที่เหมาะสม ผู้วิจัยจึงทำการศึกษาเพื่อพัฒนากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านไทยที่เหมาะสม ถูกต้อง

ไม่ผิดหลักจารีตประเพณีการสืบทอดดั้งเดิมและสะดวกต่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ โดยใช้วิธีการสังเคราะห์จากข้อมูลความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของหมอนวดพื้นบ้านและหมอพื้นบ้านที่ได้รับ สืบทอดภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านจากบรรพบุรุษและใช้ทักษะความชำนาญให้การนวดบำบัดช่วยเหลือผู้ป่วยในชุมชนต่างๆ รวมสามกลุ่ม กลุ่มแรกเป็นกลุ่มผู้เชี่ยวชาญห้าท่านที่มีกระบวนการนวดเป็นเอกลักษณ์เฉพาะทั้งการนวดแบบโบราณ การนวดแบบราชสำนัก การนวดแบบวัดโพธิ์และการนวดผดุงครรภ์ ซึ่งนอกจากจะให้ข้อชี้แนะแล้วยังทำการถ่ายทอดแบบอย่างการนวดตามเอกลักษณ์ของแต่ละท่านให้กับนักศึกษากลุ่มทดลองต้นแบบ กลุ่มที่สองเป็นการประมวลข้อมูลจากแบบสำรวจความคิดเห็นของหมอนวดพื้นบ้านที่ทำการนวดบำบัดรักษาอาการของผู้ป่วยในท้องถิ่นต่างๆ และทำการถ่ายทอดทักษะการนวดพื้นบ้านให้กับศิษย์ในชุมชนต่างๆ มาจนปัจจุบันทั้งที่มีใบประกอบโรคศิลปะสาขาการแพทย์แผนไทย ประเภทการนวดไทย รุ่นที่ 1 (2548) จากภูมิภาคต่างๆ และหมอพื้นบ้านที่ฝึกหัดการนวดจากโรงเรียนการแพทย์แผนโบราณวัดพระเชตุพนฯ (วัดโพธิ์) และศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองจากภูมิภาคต่างๆ นำมาสังเคราะห์เป็นชุดฝึกอบรมที่มีเนื้อหาสาระที่สำคัญจำเป็นต่อกระบวนการถ่ายทอดการนวดพื้นบ้านไทยนำไปสู่กระบวนการฝึกหัดเรียนรู้อย่างเป็นระบบและมีศักยภาพ โดยมีผู้เชี่ยวชาญทั้งแพทย์แผนปัจจุบันและแพทย์แผนไทยช่วยทำการตรวจสอบความถูกต้องและเหมาะสมของชุดฝึกอบรม แล้วกลุ่มผู้เชี่ยวชาญห้าท่านเป็นผู้นำชุดฝึกอบรมนี้ไปทดลองทำการถ่ายทอดให้กับนักศึกษาอาสาสมัคร และให้นักศึกษากลุ่มนี้ทำการถ่ายทอดให้กับนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาโดยใช้ชุดฝึกอบรมนี้ในกำหนดเวลา 60 ชั่วโมงเท่ากัน ผลทดลองปรากฏว่า กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านไทยและชุดฝึกอบรมการนวดพื้นบ้านไทยที่ผู้วิจัยได้พัฒนาขึ้นมีความสมบูรณ์เหมาะสมทั้งในด้านเนื้อหาและกระบวนการถ่ายทอดสามารถนำไปใช้ได้ ซึ่งจะช่วยให้กระบวนการถ่ายทอดและวิธีการนวดพื้นบ้านไทยเป็นระบบและมีประสิทธิภาพเอื้อประโยชน์ทั้งต่อวงการธุรกิจสุขภาพและรัฐบาลไทยในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านไทย

ขั้นตอนการศึกษาวิจัย

จัดแบ่งเป็นขั้นตอนตามกรอบแนวคิดดังนี้

1. ทำการศึกษาจากหลักสูตร เอกสาร ตำรา คู่มือการสอนการนวดของหลักสูตรต่างๆ และผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการนวดทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ เพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับ รูปแบบ ลักษณะวิธีการนวดและกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการนวด ตั้งแต่ยุคโบราณจนถึงปัจจุบันแล้วนำมากำหนดกรอบแนวคิด และขั้นตอนในการวิจัย

2. ทำการสัมภาษณ์ขอความคิดเห็นและข้อเสนอแนะในด้านเนื้อหาที่เป็นองค์ความรู้และสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดการนวดพื้นบ้านไทย จากผู้เชี่ยวชาญการนวดที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ 5 ราย เป็นหมอพื้นบ้านที่ได้รับสืบทอดภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านมาจากบรรพบุรุษเป็นที่รู้จักยอมรับและมีบุคลิกภาพเป็นแบบอย่างที่ดี และนำข้อมูลที่ได้มาสร้างเป็นแบบสำรวจเพื่อศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการถ่ายทอดและวิธีการนวดแบบต่างๆ จุดแข็ง-จุดอ่อนของการนวดแต่ละแบบ รวมทั้งแนวคิดในการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านไทยจากหมอพื้นบ้านและหมอนวดพื้นบ้านที่มีหรือไม่มีในประกอบโรคศิลปะสาขาเวชกรรมไทย ซึ่งมีอาชีพในการนวดช่วยเหลือบำบัดอาการผู้ป่วย หรือทำ

การฝึกอบรมถ่ายทอดทักษะการนวดพื้นบ้านไทยในชุมชนทั่วไป กับกลุ่มเป็นหมอนวดพื้นบ้านที่รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านไทยจากบรรพบุรุษจากภูมิภาคต่างๆของประเทศไทยที่มี ใบประกอบโรคศิลปะสาขาการแพทย์แผนไทย ประเภทการนวดไทยรุ่นที่ 1 (พ.ศ. 2545) รวม 25 ราย

3. นำข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ แล้วนำไปสร้างเป็นชุดฝึกอบรมโดยจัดทำเป็นแผนการจัดกระบวนการถ่ายทอด จำนวน 10 แผนซึ่งเน้นเนื้อหาสาระสำคัญของการนวดพื้นบ้านไทยที่ต้องจัดทำการถ่ายทอดคือ การสวดมนต์ การไหว้ครู พิธีกรรมการครอบครู กายวิภาคศาสตร์ของระบบโครงร่าง กล้ามเนื้อและประสาท โดยเน้นที่ตำแหน่งจุดนวดในแต่ละส่วนของร่างกาย และกระบวนการนวดเพื่อแก้ไขอาการต่างๆ แบบแยกส่วนรวมทั้งวิธีการประเมินและทดสอบทักษะ วัตถุประสงค์ โดยมีรายละเอียดของกิจกรรม ภาพ กระบวนการถ่ายทอด และการใช้สื่อประกอบตามรายละเอียดในแต่ละแผน โดยผ่านความเห็นชอบของคณะผู้เชี่ยวชาญ 5 ท่านร่วมทำการตรวจวัดค่าความเที่ยงตรง (contents validity) ของชุดฝึกอบรมก่อนนำมาใช้ในการฝึกอบรม

4. คณะผู้เชี่ยวชาญ 5 ท่านนำชุดฝึกอบรมไปใช้ในกระบวนการถ่ายทอดให้กับนักศึกษาอาสาสมัครของมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ 6 ราย ตามรายละเอียดในแผนการจัดกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านไทยในชุดฝึกอบรมทั้ง 10 แผน โดยใช้เวลาทำการถ่ายทอด 5 สัปดาห์ๆ ละ 2 วันๆ ละ 6 ชั่วโมง ตลอดช่วงการฝึกอบรม กลุ่มวิทยากรจะทำการประเมินในด้านความรู้ ความเข้าใจและทักษะการนวดของนักศึกษาอาสาสมัครเป็นรายบุคคลหลังจบการฝึกในทุกสัปดาห์เพื่อทดสอบความถูกต้องและแม่นยำของทักษะการนวดส่วนต่างๆ ตามจุดตำแหน่งร่างกายตามหลักวิภาคศาสตร์

5. ให้นักศึกษาอาสาสมัครที่ผ่านการประเมินศักยภาพของคณะวิทยากรแล้วทั้ง 6 คน ทำหน้าที่ผู้ถ่ายทอด (ครูฝึก) ทำการฝึกอบรมนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของโรงเรียนวัดดอนจั่นจัดเป็นกลุ่มทดลอง 2 จำนวน 30 คนตามขั้นตอนการถ่ายทอดทักษะการนวดพื้นบ้านไทยโดยใช้เวลาในการฝึกอบรมรวม 10 สัปดาห์ๆ ละ 2 ครั้งๆ ละ 3 ชั่วโมงรวม รวมแล้วไม่น้อยกว่า 60 ชั่วโมง

6. กลุ่มนักศึกษาที่ทำการถ่ายทอดให้กับนักเรียนกลุ่มทดลอง 2 จะทำการประเมินทักษะการนวดของนักเรียนกลุ่มทดลอง 2 ในระหว่างรับการถ่ายทอด 3 คน กับวิทยากรผู้เชี่ยวชาญอีก 2 ท่าน ทำการประเมินทักษะรายบุคคลโดยให้นักเรียนทดลองนวดกับคู่หรือนวดให้กับครูฝึกด้วยการนวดแบบแยกส่วน และมีการประเมินทักษะของนักเรียนผู้นวดแต่ละคน โดยให้ผู้ที่มารับบริการการนวดช่วยกรอกแบบประเมินผลความพึงพอใจที่ได้รับการนวดจากนักเรียนในช่วงเวลาหลังเลิกเรียนและในช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์หลังการฝึกอบรมครบ 10 สัปดาห์ เป็นรายบุคคล ใช้เกณฑ์ประเมิน 5 ระดับ (Likert scale, อ้างแล้ว) คือ 5 ดีมาก 4 ดี 3 ปานกลาง (ใช้ได้) 2 (พอใช้ได้) 1 อ่อน (การนวดยังไม่สมบูรณ์ต้องฝึกเพิ่มเติม)

7. นำข้อมูลการประเมินจากการสังเกตของคณะวิทยากรผู้เชี่ยวชาญ ผลการประเมินทักษะของครูฝึก ผลสรุปการประเมินความพึงพอใจของผู้มารับบริการการนวดพื้นบ้านไทย ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบอัตราชีพจรและความดันเลือดของผู้มารับบริการการนวดจากนักเรียน ช่วงก่อนและหลังการนวด นำข้อมูลแต่ละชุดมาวิเคราะห์สรุปผลหลังดำเนินการฝึกอบรมครบ 10 สัปดาห์ เพื่อเสนอผลสรุปของการทดลองกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านไทยและการใช้ชุดฝึกอบรม ตามขั้นตอนของการวิจัย

ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านไทย โดยมีจุดประสงค์เพื่อพัฒนากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านไทยขั้นพื้นฐาน ซึ่งได้ผลสรุปดังต่อไปนี้

ความคิดเห็นโดยรวมและข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านไทยทั้งกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ 5 ท่าน กลุ่มหมอพื้นบ้านและกลุ่มหมอนวดพื้นบ้านที่สอบได้ใบประกอบโรคศิลป์ สาขาการแพทย์แผนไทย ประเภทการนวดไทยทั้ง 25 ท่าน ได้ผลสรุปเพื่อการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านไทยดังต่อไปนี้

1. แนวทางการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านไทย

1.1 การพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ของการนวดพื้นบ้านไทย

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลการสัมภาษณ์คณะวิทยากรผู้เชี่ยวชาญและข้อมูลจากการสำรวจความคิดเห็นของหมอนวดพื้นบ้านและหมอพื้นบ้านทั้งสองกลุ่มรวม 25 ท่านได้ข้อมูลที่นำไปสังเคราะห์พัฒนาเป็นองค์ความรู้ใหม่และสร้างเป็นชุดฝึกอบรมเพื่อการจัดกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านไทยตามแนวองค์ความรู้ใหม่ที่มีคุณภาพ การสร้างความรู้เชิงปฏิบัติการเพื่อเน้นทักษะการนวดที่ถูกต้อง ปลอดภัย และมีมาตรฐานเป็นสากล ต้องกำหนดสาระด้านพิธีกรรมการครอบครูและการปฏิญาณตน เนื้อหาพื้นฐานทางกายวิภาคศาสตร์เกี่ยวกับระบบและส่วนต่างๆ ของร่างกาย แนวเส้นประธานสิบ หลักคุณธรรม มรรยาทและจรรยาแพทย์ของการนวดไทย และกระบวนการฝึกทักษะการนวด ส่วนต่างๆ ของร่างกายแบบแยกส่วน โดยกำหนดเป็นขั้นตอนสำหรับการฝึกหัดเรียนรู้ให้เหมาะสม

1.2 ลำดับแผนการจัดกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านไทย

จัดลำดับเนื้อหาสาระที่จำเป็น ลำดับเนื้อหาการเรียนรู้ ขั้นตอนการถ่ายทอด โดยการจัดทำเป็นแผนการจัดกระบวนการถ่ายทอดอย่างเป็นระบบ เพื่อให้กระบวนการถ่ายทอดดำเนินไปอย่างถูกต้องต่อเนื่องและทำการฝึกทักษะ ขั้นพื้นฐานแบบแยกส่วน เริ่มตั้งแต่กายวิภาคศาสตร์ส่วนของร่างกาย การตรวจวินิจฉัยอาการผิดปกติ กระบวนการนวด กิจกรรมการเรียนรู้เริ่มตั้งแต่การนวดศีรษะ คอ ไหล่ แขน ข้อมือ ไปสู่หลัง เอว ขา เข่า และข้อเท้า แล้วจึงนำมาสู่การนวดแบบองค์รวม ระบบการฝึกหัดจัดเป็นการถ่ายทอดกลุ่มย่อย ซึ่งจะได้ผลดีกว่ากลุ่มใหญ่ โดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของ การเรียนรู้ ยึดกลุ่มเป็นแหล่งความรู้ จัดลำดับกิจกรรมประกอบการเรียนและสื่ออุปกรณ์ที่จะนำมาใช้เพื่อสร้างเสริมความเข้าใจและเพิ่มทักษะการนวดให้ถูกต้องและมีมาตรฐานดีขึ้น ซึ่งกำหนดเป็นแผนการจัดกระบวนการถ่ายทอดรวม 10 แผน ดังรายละเอียดในชุดฝึกอบรม

1.3 มีแนวปฏิบัติเพื่อสร้างจรรยาแพทย์ คุณธรรมและพฤติกรรมของการเป็นผู้นวดที่ดี

การนวดพื้นบ้านไทย เป็นศาสตร์ที่เป็นมรดกแห่งภูมิปัญญาพื้นบ้านไทย ซึ่งมีระเบียบกฎเกณฑ์แห่งสังคมคือคุณธรรมและจรรยาบรรณเป็นตัวควบคุมพฤติกรรมของผู้ฝึกหัดเรียนรู้ให้ประพฤติปฏิบัติตนเพื่อให้เหมาะสมกับการเป็นแพทย์หรือหมอพื้นบ้าน แนวประพฤติปฏิบัติเพื่อเน้นการปลูกฝังคุณธรรมและจรรยาแพทย์ (ethics) ตามจารีตของภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านไทย นับเป็นองค์ความรู้ทางจิตพิสัยที่มีไว้เพื่อควบคุมพฤติกรรมของผู้ที่จะรับถ่ายทอดฝึกหัดเรียนรู้ศาสตร์การนวดพื้นบ้านไทยหรือศาสตร์เฉพาะด้านของไทยที่บรรพบุรุษแต่โบราณใช้หลักจิตวิทยาด้วยการกำหนดเป็นระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อห้าม โดยใช้พิธีกรรม

ความเชื่อ หลักธรรมของศาสนา และข้อชี้แนะของผู้อาวุโส มาเป็น จรรยาแพทย์เพื่อเป็นตัวควบคุมพฤติกรรมของผู้มอบตัวเป็นศิษย์ เช่นจัดให้มีการครอบครู เน้นย้ำให้ผู้ฝึกทักษะการนวดพื้นบ้านไทยให้มีคุณธรรมเหมาะกับการเป็นหมอนวดที่ดี มีความเชื่อมั่นที่จะยึดถือปฏิบัติในครรลองครองธรรมที่ดี ทั้งยังเป็นการสร้างเสริมบุคลิกภาพและเพิ่มศักยภาพความยอมรับจากสังคมได้เป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้ศาสตร์โบราณของไทยทุกสาขา รวมทั้งการแพทย์และการนวดพื้นบ้านไทย จึงมีการครอบครูและการปฏิญาณตนหลังการพิธีกรรมครอบครูตามแบบโบราณให้กับผู้ฝึกหัดเรียนรู้และถือเป็นประเพณีตลอดมาจนทุกวันนี้

1.4 การพัฒนาทางด้านทักษะ

การนวดเป็นการสัมผัสกับร่างกายคน ความรู้และแม่นยำในจุดตำแหน่งการนวดบนร่างกายเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการนวด ทักษะความชำนาญนับเป็นประเด็นสำคัญที่จะต้องทำการฝึกสร้างด้วยตัวผู้ฝึกหัดเอง เพราะเป็นการพัฒนาความรู้นำสู่การปฏิบัติที่ถูกต้อง การที่จะพัฒนาทักษะให้สมบูรณ์ที่สุดขึ้นอยู่กับผู้ทำหน้าที่ถ่ายทอดให้ความรู้ เชิงปฏิบัติการต้องมีความรู้จริงและเชี่ยวชาญ เพราะกระบวนการถ่ายทอดที่ดีขึ้นอยู่กับผู้ถ่ายทอดที่ดีทำให้เกิดทักษะที่ดี (best practice) ผู้มีความรู้จริงผ่านการปฏิบัติการมาจนเชี่ยวชาญจึงจะสามารถสร้างทักษะองค์ความรู้ที่ถูกต้องให้กับศิษย์ โดยเน้นกระบวนการฝึกทักษะที่ถูกต้อง ซึ่งจะต้องจัดการเรียนรู้ไปตามลำดับขั้น คือเริ่มตั้งแต่จุดนวดในตำแหน่งต่างๆ ในแต่ละส่วน เป็นการฝึกจากส่วนย่อยสู่ส่วนรวมเพื่อสร้างความรู้เชิงปฏิบัติการ การวางมือ การใช้น้ำหนัก ท่าทางการนวดที่เหมาะสม และนำสู่การปฏิบัติด้วยความมั่นใจ ผู้ถ่ายทอดวิชาจำเป็นจะต้องรู้หลักการสอนมีกลวิธีจูงใจและหลักการถ่ายทอดความรู้ให้ผู้เรียนได้เข้าใจกระจ่างสามารถอธิบายแก้ปัญหาข้อสงสัยในเนื้อหาสาระได้ถูกต้องชัดเจน รวมทั้งการมีบุคลิกภาพที่เหมาะสมมีคุณธรรมเป็นแบบอย่างที่ดีเป็นที่ยอมรับนับถือของชุมชน

1.5 สามารถใช้สื่อ อุปกรณ์ ชุดฝึกอบรมอย่างถูกต้อง

ผู้ทำหน้าที่ถ่ายทอดภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านไทย ต้องมีความรู้ความเข้าใจในการเลือกใช้สื่ออุปกรณ์ประกอบการถ่ายทอดที่เหมาะสม รวมทั้งการนำเครื่องมือที่ใช้ในการแพทย์แผนปัจจุบัน เช่น เครื่องมือตรวจวัดชีพจร ความดันโลหิต ซึ่งจะช่วยให้ผู้ฝึกหัดได้รับรู้ถึงความสำคัญและความจำเป็นของการปฏิบัติการและการใช้เครื่องมือที่เป็นสากล ช่วยให้สามารถทำการประเมินผลเชิงประจักษ์ด้วยเครื่องมือหรืออุปกรณ์ที่ทันสมัย จะทำให้เกิดความเข้าใจได้ลึกซึ้ง สามารถนวดได้ถูกต้องตามหลักการนวดในทฤษฎีเส้นประธานสิบ มีความปลอดภัย และสามารถนำไปสู่การศึกษาวิจัยขยายผลได้

1.6 มีการเก็บบันทึกข้อมูล

การนวดพื้นบ้านไทยได้ใช้เพื่อการดูแลสุขภาพมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เป็นที่รู้จัก นิยมแพร่หลาย แต่ขาดการยอมรับว่าเป็นการแพทย์ทางเลือกทางหนึ่งในสากล เนื่องจากขาดการเก็บบันทึกข้อมูลหลักฐาน ถึงรายละเอียด สาเหตุ อาการเจ็บป่วย ลักษณะอาการและกระบวนการนวดบำบัดอาการต่างๆ เพียงมีการเรียนรู้สืบทอดด้วยกระบวนการถ่ายทอดแบบโบราณและสืบสานมาจนทุกวันนี้ ด้วยเหตุนี้กระบวนการถ่ายทอดการนวดพื้นบ้านไทย จึงต้องทำการศึกษาข้อมูลผู้ป่วย รู้จักการสังเกต สัมภาษณ์ และบันทึกประวัติอาการของผู้ป่วยทุกครั้ง รวมทั้งการวิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่อนำไปสู่การศึกษาวิจัยต่อไป

2. ผลการนำองค์ความรู้ใหม่ไปทดลองจัดกระบวนการถ่ายทอด

จากการทดลองกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านไทยของนักศึกษากลุ่มทดลอง 1 และนักเรียนกลุ่มทดลอง 2 สรุปตามประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้

2.1 ผลการทดลอง

1) ผลการประเมินศักยภาพการนวดของกลุ่มนักศึกษากลุ่มอาสาสมัครโดย คณะวิทยากรผู้เชี่ยวชาญ สรุปว่านวดได้ถูกต้อง ตรงตามจุดตำแหน่งกายวิภาคศาสตร์ของร่างกาย มีทักษะในระดับดี ได้ค่าเฉลี่ยทางสถิติ ($\overline{X}$) = 4.16 นวดได้ปลอดภัยไม่มีอาการผิดปกติเกิดขึ้น อยู่ในระดับดีมาก ($\overline{X}$ = 5.00) และผลการนวดเป็นที่พึงพอใจ อยู่ในระดับดี ($\overline{X}$ = 4.33) รวมผลประเมินทั้ง 3 ด้าน อยู่ในเกณฑ์ระดับดี ($\overline{X}$ = 4.49) ส่วนผลการประเมินศักยภาพการถ่ายทอด ได้ประเมินสรุปว่า นักศึกษากลุ่มทดลอง 1 มีความรู้ มีทักษะและมีความสามารถในกระบวนการถ่ายทอดและการใช้สื่อ ชุดฝึกอบรม อยู่ในเกณฑ์ดีมาก ถึง 3 ราย (มีค่าเฉลี่ยทางสถิติระหว่าง $\overline{X}$ = 4.61- 4.66 อยู่ในเกณฑ์ดี 2 ราย (มีค่าเฉลี่ยทางสถิติที่ $\overline{X}$ = 4.5)

2) ผลการประเมินศักยภาพนักเรียนกลุ่มทดลอง 2 ในภาพรวมทั้ง 28 คนโดยนักศึกษาครูฝึกและวิทยากรผู้เชี่ยวชาญได้ผลเป็นค่าเฉลี่ยทางสถิติดังนี้ นวดได้ถูกต้อง ตรงจุดตำแหน่ง ในระดับดีมาก ($\overline{X}$ = 4.76) นวดได้ปลอดภัยไม่เกิดอาการผิดปกติ ในระดับดีมาก ($\overline{X}$ = 4.88) นวดได้เป็นที่ความพึงพอใจของผู้รับบริการ อยู่ในระดับ ดี ($\overline{X}$ = 4.37) และผลการประเมินความพึงพอใจ เป็นการแสดงความพึงพอใจของผู้ที่มารับบริการการนวดเป็นรายบุคคลต่อนักเรียนผู้ทำการนวดบุคคลนั้นๆ ปรากฏผลการประเมินเป็นที่พึงพอใจ สรุปว่า นักเรียนนวดได้ในระดับดีมาก 21 คน คิดเป็นร้อยละ 75 ระดับดี 7 คน คิดเป็นร้อยละ 25

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษา พบว่าการนวดไทยเป็นที่รู้จักกันเพียงการนวดเพื่อความสบายหรือผ่อนคลายเป็นสำคัญ จัดเป็นการนวดเชิงธุรกิจ ซึ่งในความเป็นจริง ศาสตร์การนวดไทย เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ เป็นการนวดเพื่อชีวิตและสุขภาพ คือเป็นทั้งการนวดเพื่อผ่อนคลายอาการผิดปกติเบื้องต้นและสามารถนวดบำบัดอาการที่เป็นเรื้อรังหรืออาการผิดปกติที่ทำให้เกิดปัญหาในการเคลื่อนไหว แต่ปัญหาจากกระบวนการฝึกหัดเรียนรู้หรือการสืบทอดทักษะในปัจจุบันที่หลากหลาย จึงทำให้คุณภาพของการนวดไทยลดลง ดังนั้นจึงควรมีการจัดการเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าวดังข้อเสนอแนะต่อไปนี้

1. แนวการพัฒนาการนวดพื้นบ้านไทยให้มีมาตรฐานเป็นที่ยอมรับในสากล

จากการศึกษาพบว่า การนวดพื้นบ้านไทย จัดเป็นกระบวนการนวดที่มีศักยภาพในการแก้ไขบำบัดอาการต่างๆ ที่เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวที่ผิดท่าผิดปกติ อาการปวดเกร็ง ปวดเมื่อย หรืออาการอื่นๆ ที่ไม่ได้เกิดจากการติดเชื้อ ดังนั้นจึงควรมีการพัฒนากระบวนการนวดพื้นบ้านไทยให้สามารถนำไปเผยแพร่เพื่อเป็นทางเลือกหนึ่งในการดูแลสุขภาพ และเป็นที่ยอมรับในระดับสากล โดย

1.1 จัดให้มีการสัมมนาเพื่อพัฒนารูปแบบและกระบวนการนวดไทยให้เป็นเอกลักษณ์ที่เป็นหนึ่งเดียว สามารถนำไปใช้เพื่อการดูแลสุขภาพมวลมนุษยชาติอย่างถูกต้องปลอดภัยและทั่วถึง โดยเริ่มจากการแยกจัดระบบในระดับภาค ในระดับสถาบัน จนสามารถเก็บรวบรวมข้อมูลนำไปสู่การจัดระบบในระดับชาติ โดยเชิญผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญ ด้านการนวดพื้นบ้านไทยในส่วนต่างๆ ของประเทศไทยมาช่วยทำการพัฒนาหลักสูตรการนวดไทย ให้เป็นหลักสูตรกลางเป็นต้นแบบที่ถูกต้องสมบูรณ์ และนำไปสู่การจัดอบรมในระดับภาค ระดับ

จังหวัด โดยมีการจัดเครือข่ายที่ถูกต้องเหมาะสม มีการตรวจสอบประเมินคัดเลือกผู้ที่จะทำหน้าที่วิทยากรที่มีความรู้ความสามารถและชำนาญอย่างแท้จริง มาทำหน้าที่ผู้ถ่ายทอด อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

1.2 จัดให้มีหน่วยงานควบคุมดูแล ในด้านจัดการเรียนการสอนหรือกระบวนการถ่ายทอดให้เป็นไปตามแม่แบบที่จัดทำขึ้นอย่างเป็นระบบ โดยจัดให้มีองค์กรเฉพาะเพื่อดูแลรับผิดชอบควบคุมการจัดการเรียนการสอน การฝึกหัดการนวดพื้นบ้านไทยให้ถูกต้องมีมาตรฐาน มีการติดตามประเมินผล รวมไปถึงการจัดการเพื่อการเผยแพร่ เพื่อคนไทย เพื่อประเทศไทย ในมติแห่งชาติ เป็นการจัดการเพื่อความเป็นเอกลักษณ์และเอกสิทธิ์ของการนวดไทยในนามของประเทศไทย

2. การเผยแพร่และสร้างเอกลักษณ์ของการนวดไทย

2.1 ส่งเสริมสนับสนุนให้นำบุคลากรที่ผ่านการฝึกอบรมและมีทักษะความสามารถ รวมทั้งผู้ที่สอบผ่านใบประกอบโรคศิลปะประเภทการนวดไทย ให้ได้มีส่วนร่วมในการปฏิบัติการในหน่วยงานสาธารณสุขหรือสถานพยาบาลของรัฐอย่างทั่วถึง เพื่อเป็นการส่งเสริมนำเอาผู้มีทักษะความสามารถมาใช้งานเพื่อแผ่นดินอย่างเหมาะสม เพื่อให้การนวดบำบัดไทยเป็นทางเลือกหนึ่งในการให้บริการบำบัดรักษาผู้ป่วยในสถานพยาบาลทุกแห่ง

2.2 จัดให้มีการสำรวจคัดเลือกผู้ชำนาญการ ผู้เชี่ยวชาญการนวดไทยที่แท้จริง โดยคัดกรองอย่างเที่ยงตรง มีความเชื่อถือได้ถูกต้องเหมาะสมและมีกระบวนการประเมินความรู้ทักษะความชำนาญอย่างถูกต้องตามหลักวิทยาศาสตร์ เพื่อเป็นคณะทำการสังคายนา วิเคราะห์ สังเคราะห์ ในระดับภาค และทำการสัมมนาเพื่อสร้างหลักสูตร การนวดพื้นบ้านไทยให้เป็นเอกสิทธิ์ของประเทศไทย และส่งเสริมให้นำหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นให้นำไปใช้ในการฝึกอบรมแต่ละภาคโดยมอบหมายคณะกรรมการที่คัดกรองไว้ในแต่ละภาคเป็นคณะกรรมการควบคุมดูแลและติดตามผล

2.3 จัดวางระบบการสอบเพื่อขอใบประกอบโรคศิลปะ โดยมีเกณฑ์และวิธีการที่เหมาะสมโปร่งใส เพื่อให้ผู้ที่สอบผ่านสามารถนำทักษะความสามารถไปใช้ช่วยเหลืองานทางด้านสาธารณสุขมูลฐานอย่างทั่วถึง มีเอกภาพ มีประสิทธิภาพ และมีศักดิ์มีศรี มิใช่มีไว้เพื่อแสดงความสามารถของการสอบผ่านเพียงประการเดียว

3. ข้อเสนอแนะสู่การศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

3.1 จัดให้มีงบสนับสนุนเพื่อการวิจัยในด้านการนวดบำบัดอาการต่างๆ ตามที่มีกำหนดไว้ในตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ โดยการประชาสัมพันธ์ สนับสนุน ส่งเสริม ให้มีการศึกษาวิจัยอย่างกว้างขวางเพื่อให้สามารถเผยแพร่ข้อมูลศักยภาพของการนวดพื้นบ้านไทย ให้รู้จักว่าเป็นการนวดบำบัด (Massage therapy) ในระดับสากล

3.2 สนับสนุนให้มีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการแพทย์แผนไทย ในสาขาต่างๆ เพื่อการนำเสนอผลวิจัยในระดับประเทศและระดับสากลเพื่อการเผยแพร่ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านไทย และเพื่อการนำไปใช้ในการดูแลสุขภาพประชากรโลกด้วยการแพทย์พื้นบ้านไทย

3.3 จัดโครงการวิจัยเพื่อการพัฒนาหลักสูตรการนวดบำบัดไทยอย่างเป็นทางการ เพื่อเอกสิทธิ์ของการนวดไทย และเพื่อการสืบสานมรดกภูมิปัญญาไทย มรดกไทย มรดกโลก

3.4 จัดโครงการศึกษาวิจัยการนวดไทยในลักษณะการบูรณาการร่วมกับการใช้กระบวนการบำบัดของแพทย์ปัจจุบัน เพื่อการบำบัดรักษาอาการต่างๆ อาการผิดปกติของการเคลื่อนไหว โดยใช้กระบวนการนวดพื้นบ้านไทยร่วมกับการใช้เครื่องมือกายภาพบำบัดทางเทคนิคการแพทย์หรือเครื่องมือกายภาพบำบัดพื้นบ้านไทย

เอกสารอ้างอิง

กรุงไกร เจนพาณิชย์. (2522). *การนวดแบบเดิมของไทย*. กรุงเทพฯ : รวมทรรศน์

คณะกรรมการโครงการฟื้นฟูการนวดไทย. (2535). *คู่มือการนวดไทยในการสาธารณสุขมูลฐาน*. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.

_____. (2541). *ตำราการนวดไทยเล่ม 1*. นนทบุรี: มูลนิธิการสาธารณสุขกับการพัฒนา กระทรวงสาธารณสุข.

_____. (2544). *คู่มืออบรมการนวดไทย*. กรุงเทพฯ: สามเจริญการพิมพ์.

_____. (2548). *การนวดเท้าเพื่อสุขภาพ*. นนทบุรี: มูลนิธิการสาธารณสุขกับการพัฒนา กระทรวงสาธารณสุข.

_____. (2550). ชุดความรู้ร่างกายของเรา นนทบุรี: มูลนิธิการสาธารณสุขกับการพัฒนา กระทรวงสาธารณสุข.

จันตา แก้วโม่ง. (15 เมษายน 2542). หมอพื้นบ้านผู้เชี่ยวชาญ การนวดแบบกดจุดจับเส้นต่อกระดูก บ้านแม่แก๊ดน้อย อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ (เอกสารแจกในวันครอบครูให้กับผู้ฝากตัวเป็นศิษย์)

ชาญ นัยมานพ. (27 กรกฎาคม 2549). หมอพื้นบ้าน ผู้เชี่ยวชาญการนวดแบบโบราณ ชาววังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สัมภาษณ์.

ธนาทร ถิ่นธนาสาร. (12 มีนาคม 2549). หมอนวดพื้นบ้าน ผู้ชำนาญการนวดแผนโบราณ แบบอยุธยา ชาวบ้านเพ อำเภอแกลง จังหวัดระยอง สัมภาษณ์.

บุญเลิศ สำราญบำรุง. (22 กรกฎาคม 2549). หมอพื้นบ้านชาวขอนแก่น ผู้เชี่ยวชาญการนวดพื้นบ้านแบบวัดโพธิ์ และโหราศาสตร์ไทย สัมภาษณ์.

ประเวศ วะสี. (2531). *คู่มือการนวดไทย*. โครงการฟื้นฟูการนวดไทย กรุงเทพฯ: มูลนิธิหมอชาวบ้าน.

ประโยชน์ บุญสินสุข และคณะ. (2530). *การใช้การนวดไทยบำบัดอาการปวดกล้ามเนื้อและปวดข้อ*. คณะแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล.

ประโยชน์ บุญสินสุข และคณะ. (2537). *การนวดแผนไทยโดยวิธีการกดจุดกับอาการปวดหลัง ระดับบั้นเอว*. โครงการฟื้นฟูการนวดไทย มูลนิธิสาธารณสุขกับการพัฒนา.

ปรีดา ตั้งตรงจิตร. (2535). *คู่มือการนวดแผนโบราณ*. กรุงเทพฯ: โรงเรียนนวดแผนโบราณวัดพระเชตุพนฯ.

พนิดา กุลประสูติดิลก. (2547). *กดจุดมือ จุดเท้า รักษาสุขภาพ*. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.

พนิดา ปุกคำนวล. (27 พฤษภาคม 2549). หมอพื้นบ้านผู้เชี่ยวชาญการนวดแบบเชลยศักดิ์ ชาวบ้านสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ สัมภาษณ์.

พีระ บุญจริง. (2542). *โยคะคลายเครียด*. ราชบุรี: ธรรมรักษ์การพิมพ์.

พีระพงศ์ บุญศิริ. (2542). กายภาพบำบัด. เชียงใหม่ : ส.การพิมพ์.

_____. (2547). *ผลสัมฤทธิ์ของการนวดบำบัดแผนไทยในผู้ที่มีอาการผิดปกติเกี่ยวกับกล้ามเนื้อเอ็นกล้ามเนื้อ และข้อต่อที่มีปัญหาในการเคลื่อนไหว* เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

พิสิฐ วงศ์วัฒนะ. (2539). *นวดกายคลายโรค*. กรุงเทพฯ: โฮลิสติก พับลิชชิ่ง.

ภัทรา แสงดานุช. (ม.ป.ป). *อาชีพนวดโบราณ*. กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ.

มานพ ประภาษานนท์. (2543). *นวดไทยสัมผัสบำบัดเพื่อสุขภาพ*. กรุงเทพฯ: พิมพ์ศักดิ์การพิมพ์.

มณฑล แก้วสกุล. (2532). *การนวดบำบัด*. กรุงเทพฯ: สิริศาสน์การพิมพ์.

มูลนิธิการแพทย์แผนไทยพัฒนา. (2544). *คู่มืออบรมการนวดไทย*. กรุงเทพฯ: สามเจริญ พาณิชย์.

โยธาพิทักษ์, ขุน (แท่น ประทีปจิตติ). (2516). *ตำราแพทย์แผนโบราณว่าด้วยวิชาหมอนวด*. กรุงเทพฯ: เจริญรัตน์การพิมพ์.

รัตติยา จินเดหวา. (2539). *การนวดไทย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

เสาวภา พรสิริพงษ์ และพรทิพย์ อุศุภรัตน์. (2537). *การบันทึกความรู้ทางการแพทย์แผนไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ทหารผ่านศึก.

สถาบันการแพทย์แผนไทย. (2538 ก.). *เส้น จุด และโรคในทฤษฎีการนวดไทย*. นนทบุรี: กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข.

สถาบันการแพทย์แผนไทย. (2549). *คู่มือการฝึกอบรมหลักสูตรนวดไทย 800 ชั่วโมง*. นนทบุรี: กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข.

หวน สังข์พราหมณ์. (21 พฤษภาคม 2549). หมอนวดพื้นบ้าน ชาวบ้านบางขันหมาก อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี เชี่ยวชาญการนวดบำบัดโบราณ สัมภาษณ์.

อัมพร องค์ชัย. (25 กรกฎาคม 2549). หมอพื้นบ้าน บ้านท่าวังตาล อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ผู้เชี่ยวชาญการนวดแบบราชสำนัก สัมภาษณ์.

DeVries, A. H. (1975). *Physiology of Exercise*. W.M.C. Brown.

Eller D. (1998). Health Benefit of Massage. *American Health Volume*. 15 (1) 74.

Evans, M. (1997). *The Guide to Natural Living*. London: Hermes House.

Gallo, N. (1990). Healing hands: the power of touch therapy. *Better Homes and Gardens*, 74 (5) 82..

The National Institute of Thai traditional Medicine. (1996). *Historical of Thai traditional medicine*. Bangkok: Department of Medicine Service, Thailand.

RAJABHAT CHIANG MAI RESEARCH JOURNAL
VOL.10 NO.1 OCTOBER 2008 - MARCH 2009

รายงานผลการวิจัย เรื่อง การพัฒนาสินค้าชุมชนไทลื้อ อำเภอดอยสะเก็ด สู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่น (OTOP)

Development Thai Leau Community Products, Doi Saket District, Chiang Mai

ผู้ช่วยศาสตราจารย์วิไลลักษณ์ กิติบุตร
มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

บทคัดย่อ

โครงการวิจัย “การพัฒนาสินค้าชุมชนไทลื้อ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ สู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่น (OTOP)” มีวัตถุประสงค์ในการวิจัย 3 ประการ คือ ประการแรกเป็นการศึกษาศักยภาพของสินค้าชุมชนไทลื้อ ประการที่สอง เป็นการศึกษาความต้องการในการพัฒนาสินค้าชุมชนไทลื้อ และประการที่สามเพื่อศึกษาแนวทางยกระดับการพัฒนาสินค้าชุมชนไทลื้อ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ สู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่น (OTOP) การดำเนินงานวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) เพื่อให้ชาวไทลื้อมีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเองอย่างแท้จริง กลุ่มประชากรผู้ร่วมกระบวนการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่เจ้าของ สินค้าแหนมหมู หมู่ที่ 4 บ้านลวงเหนือ, เจ้าของสินค้าเฮือนปอกระดาษสา หมู่ที่ 4 บ้านลวงเหนือ, เจ้าของสินค้าน้ำยาสมุนไพร หมู่ที่ 5 บ้านลวงเหนือ เจ้าของสินค้าทอผ้า หมู่ที่ 5 บ้านลวงเหนือ, เจ้าของสินค้าหัตถกรรมทอผ้าไทลื้อ หมู่ที่ 8 บ้านลวงใต้, เจ้าของสินค้าหัตถกรรมและสิ่งประดิษฐ์ หมู่ที่ 8 บ้านลวงใต้ และเจ้าของสินค้าแปรรูปอาหาร หมู่ที่ 8 บ้านลวงใต้ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ การสนทนากลุ่ม (Focus Group) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth) การวิเคราะห์ SWOT ของกลุ่ม (SWOT Analysis) รวมถึงการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาสินค้าชุมชนไทลื้อ

ผลการวิจัยครั้งนี้สามารถอธิบายผลการวิจัยดังนี้ บริบทและศักยภาพของสินค้าชุมชนของกลุ่มซึ่งเป็นข้อมูลพื้นฐานที่แสดงถึงศักยภาพของกลุ่มสินค้าชุมชนทั้ง 7 สินค้า ประกอบไปด้วย 3 ส่วน ส่วนแรกคือ ข้อมูลเกี่ยวกับการบริหารองค์กรของกลุ่มรวมถึงข้อมูลด้านการผลิต และข้อมูลด้านการตลาดของกลุ่มสินค้าชุมชน ส่วนที่สองเป็นข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน ปัญหา และอุปสรรค (SWOT Analysis) ของกลุ่ม และข้อมูลส่วนที่สามเป็นข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาและความต้องการของกลุ่มในการเพิ่มระดับการพัฒนาของสินค้าให้สูงขึ้น

ความต้องการของกลุ่มในการพัฒนาสินค้าชุมชนสู่มาตรฐานชุมชนและท้องถิ่น OTOP สามารถสรุปแนวทางการพัฒนาได้ทั้งสิ้น 3 ด้าน คือ ด้านที่หนึ่ง เป็นการพัฒนาด้านคุณภาพการผลิตประกอบไปด้วยกระบวนการผลิตที่มีมาตรฐาน การแปรรูปสินค้าชนิดใหม่ๆ การพัฒนาคุณภาพของสินค้าให้ได้มาตรฐาน ส่วนความต้องการด้านที่สองเป็นความต้องการด้านการตลาด อันประกอบไปด้วยการเพิ่มยอดขายสินค้า การหาช่องทางการตลาดสินค้าได้มากขึ้น และความต้องการด้านที่สามเป็นความต้องการพัฒนาด้านสินค้าสู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่น (OTOP) จะเป็นความต้องการที่จะวางแผนในการพัฒนาสินค้าสู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.) และพัฒนารูปแบบสินค้าใหม่ๆ เพื่อนำไปขอมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.)

แนวทางในการพัฒนาตามความต้องการของกลุ่มบนพื้นฐานของศักยภาพของกลุ่มที่จะพัฒนาได้นั้น การวิจัยครั้งนี้นักวิจัยไม่ได้เป็นผู้ให้ทุนสนับสนุนในการพัฒนา แต่การพัฒนาของกลุ่มจะเกิดขึ้นเองจากการระดมความคิดของสมาชิกในการยกระดับการพัฒนา สิ่งที่นักวิจัยสามารถช่วยได้เป็นอย่างมากคือ การให้ความรู้ทางวิชาการ การให้แนวคิด แนวปฏิบัติ เพื่อให้กลุ่มรู้จักการคิดด้วยตนเอง รู้จักการระดมความคิดกันภายในกลุ่มและเครือข่ายของกลุ่มอันจะก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน จากการศึกษาสรุปได้ว่า แนวทางที่กลุ่มสินค้าชุมชนจะสามารถพัฒนาไปสู่สินค้าชุมชนและท้องถิ่น OTOP ควรจะมีแนวทางในการพัฒนาด้านต่างๆ ทั้งสิ้น 4 ลำดับขั้นคือ ขั้นแรก เมื่อกลุ่มได้พัฒนาการบริหารจัดการองค์กร จนสามารถจัดตั้งกลุ่มเป็นสินค้าชุมชนแล้ว กลุ่มต้องมีระบบการบริหารจัดการที่ดี ขั้นที่สอง กลุ่มควรได้รับการพัฒนาด้านคุณภาพของสินค้า เพื่อให้สินค้าที่ผลิตออกมามีคุณภาพในระดับมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.) ขั้นที่สาม กลุ่มควรได้รับการพัฒนาด้านการตลาด โดยกลุ่มสามารถจัดทำแผนการตลาดของกลุ่มในระยะยาวได้ ขั้นที่สี่ของการพัฒนา กลุ่มจะต้องสามารถพัฒนาการจัดทำแผนธุรกิจของกลุ่มในระยะยาวได้ ซึ่งแผนธุรกิจนี้เป็นการรวมเอาการพัฒนาทั้ง 3 ขั้นตอนแรก

การพัฒนาสินค้าชุมชนไทลื้อ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ มาตรฐานชุมชนและท้องถิ่น (OTOP) ในปี 2550 สามารถยกระดับการพัฒนาสินค้าชุมชนได้ทั้งสิ้น 4 สินค้า คือ สินค้าเฮือนปอกระดาษสา, สินค้าผ้าทอไทลื้อ, สินค้าหัตถกรรมทอผ้าไทลื้อ และสินค้าหัตถกรรมและสิ่งประดิษฐ์ที่สามารถพัฒนาคุณภาพสินค้า พัฒนาสินค้าให้มีรูปแบบใหม่ๆ การทอผ้าลายใหม่ๆ เพื่อทำแผนขอใบรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.) สำหรับสินค้าเฮือนปอกระดาษสา ได้ทำการพัฒนาด้านการตลาดโดยการร่วมกันในการวางแผนโดยวิเคราะห์พฤติกรรมผู้บริโภค การวิเคราะห์คู่แข่ง การวิเคราะห์ SWOT และการวิเคราะห์ส่วนผสมทางการตลาด ทำให้ผู้ผลิตสินค้าชุมชนสามารถวางแผนการตลาดได้อย่างเหมาะสมตามสภาพแวดล้อมและศักยภาพอันนำมาซึ่งกำไรจากการดำเนินงานต่อไป สำหรับข้อเสนอแนะของการศึกษาครั้งนี้ นักวิจัยเห็นว่า การส่งเสริมและพัฒนาด้านคุณภาพของสินค้าที่ดีของสินค้าชุมชนไทลื้อ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ จะเป็นแนวทางหนึ่งที่จะทำให้สินค้าสามารถพัฒนาไปสู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่น (OTOP) ได้ และควรจะเชื่อมโยงกับชุมชนไทลื้อในภาคเหนือไม่ว่าจะเป็นจังหวัดพะเยา เชียงราย รวมถึงจังหวัดน่าน จะเป็นการพัฒนาแนวทางหนึ่งที่จะพัฒนาการวิจัยในระยะต่อไป

Abstract

Development Thai Leau community products, Doi Saket District, Chiang Mai to reach the standard of local products (OTOP) has three main objectives; 1) to study the potential of Thai Leau products; 2) to study the needs of develop Thai Leau products; 3) to study the way to raise the development of Thai Leau products to reach the standard of local products (OTOP).

Participatory action research is conducted so that Thai Leau people can join and develop themselves. The population consist of preservative pork product, Moo 4, Luangneau village, herbal liquid products, Moo 5, Luangneau village, weaving clothes Moo 5, Luangneau village, Thai Leau handicraft products Moo 8, handicraft and artifacts products and processed food from Moo 8, Luanneau village.

The research instruments are focus group, in depth interview and SWOT analysis. The result of the researvh divided into three phases. The first phase consist of 3 parts; 1) the potential of groups is management, production and marketing; 2) SWOT analysis of the groups and 3) problems and group's needs to increase the level of development. The result from the 1st phase leads to the development of the 2nd phase. The way to develop groups consist of 1) to develop the production's quality such as to process products, to develop the products' marketing such as to increase sales amount, to enlarge channel of distribution; 3) to develop product to reach the standard of OTOP . This leads to the 3rd phase of the research. The way to develop the potential of groups come from the brain storming of groups. The researcher can educate and train them so that they can think and rely on themselves.

The study found that there are 4 steps to develop local products to reach the standard of OTOP; 1) groups must have a good management. They have to divide the roles and duties of the members base on their abilities; 2) to develop the products'quality to reach the standard of community products; 3) to develop marketing by writing marketing plan such as consumer behaviour analysis, competition analysis, market segmentation analysis, SWOT analysis; 4) groups have to do business plan in the long run. Four kinds of products can be developed. They are mulberry paper house products, Thai Leau weaving clothes, Thai Leau weaving cloth handicrafts and artifacts products.

The suggestion from researcher is that it should link the connection with all of Thai Leau in the north to develop products.

ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย

ชุมชนไทลื้อเป็นชุมชนหนึ่งที่มีความสำคัญทางด้านวัฒนธรรมที่โดดเด่นทั้งนี้เพราะเป็นชุมชนดั้งเดิมที่อาศัยอยู่ในสิบสองปันนาตอนใต้ของมณฑลยูนนาน ประเทศจีน มีเอกลักษณ์เป็นของตนเองทั้งด้านสถาปัตยกรรม การแต่งกาย อาหารและภาษาของตนเอง ควรแก่การอนุรักษ์และส่งเสริมให้สืบทอดต่อไป แต่ปัจจุบันจากการสำรวจข้อมูลพบว่า พื้นที่ของชุมชนไทลื้อในอำเภอดอยสะเก็ด เหลือเพียงแค่ 4 ชุมชนเท่านั้น ได้แก่ชุมชนไทลื้อหมู่บ้านลวงเหนือ หมู่บ้านลวงใต้ หมู่บ้านโป่งกุ่มและหมู่บ้านป่าคา โดยชุมชนไทลื้อดังกล่าวมีความต้องการในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของชุมชนเอง ทั้งในด้านอาชีพ รายได้ หนี้สิน และความเป็นอยู่ของครัวเรือน โดยเฉพาะรายได้ของชุมชนจากการสร้างสินค้า OTOP ปรากฏว่าประสบปัญหาเป็นอย่างมาก คือ การมีกลุ่มผลิตภัณฑ์หลายกลุ่มที่ผลิตออกมาเหมือนๆ กัน โดยเฉพาะสินค้าประเภทอาหารที่ยังวนเวียนอยู่กับที่ มีรูปแบบการผลิตที่ไม่ได้มีการวางแผนการตลาด เมื่อถึงเวลาก็มาจำหน่ายก็จะเกิดการแข่งขันกัน ปัญหาการขาดการพัฒนารูปแบบให้แปลกใหม่ โดยเฉพาะสินค้าที่ผลิตจากวัตถุดิบประเภทเดียวกัน ไม่มีรูปแบบฉีกแนวใหม่ มีการผลิตซ้ำๆ กัน ง่ายต่อการลอกเลียนแบบ รวมถึงการพัฒนาคุณภาพของสินค้าในด้านฝีมือ ซึ่งเมื่อลูกค้าซื้อไปใช้ สินค้านั้นๆ เกิดการชำรุดเสียหายง่าย

ด้วยเหตุผลจากความต้องการของชุมชนไทลื้อและนักวิจัยที่มีความเชี่ยวชาญด้านการบริหารจัดการผู้ผลิตอันประกอบไปด้วยผู้เชี่ยวชาญทางด้านเศรษฐกิจชุมชน การตลาด การเงินการบัญชี และการบริหารจัดการในองค์กร ทำให้เกิดแนวทางร่วมกันในการพัฒนาสินค้าของชุมชนไทลื้อ ให้ได้รับมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่น OTOP เป็นที่ยอมรับในระดับสากลและสร้างรายได้เพิ่มให้กับชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาศักยภาพของสินค้าชุมชนไทลื้อ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษาความต้องการในการพัฒนาสินค้าชุมชนไทลื้อ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่
3. เพื่อศึกษาแนวทางยกระดับการพัฒนาสินค้าชุมชนไทลื้อ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่สู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่น (OTOP)

วิธีการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้จะทำการศึกษาถึงศักยภาพพื้นฐานของชุมชนทั้ง 4 เพื่อจะได้นำไปหาแนวทางร่วมกันเพื่อพัฒนาการบริหารจัดการธุรกิจให้ประสบความสำเร็จอย่างเข้มแข็งและยั่งยืน การศึกษาจะอาศัยวิธีการแบบการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (PAR) เพื่อให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเองอย่างแท้จริงซึ่งประชากรได้แก่ ชุมชนไทลื้อหมู่บ้านลวงเหนือ หมู่บ้านลวงใต้ หมู่บ้านโป่งกุ่ม และหมู่บ้านป่าคา และวิเคราะห์ข้อมูลโดยการพรรณนาวิเคราะห์ เครื่องมือวิจัยประกอบด้วยการดำเนินการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์และสังเกต จัดเวทีชาวบ้านเพื่อระดมความคิดเห็นและหาข้อตกลง จัดประชุมกลุ่มย่อย พาศึกษาดูงาน

ผลการศึกษา

1. ศักยภาพของสินค้าชุมชนไทลื้ออำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

การวิเคราะห์ศักยภาพของสินค้าชุมชนไทลื้อทั้ง 7 สินค้าทำให้ทราบถึงข้อมูลพื้นฐานอันจะเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงศักยภาพของสินค้าในการที่จะนำไปสู่การพัฒนาให้ได้ระดับสินค้าที่สูงขึ้น ข้อมูลศักยภาพดังกล่าวประกอบไปด้วย 3 ส่วน อันได้แก่ ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทของสินค้าชุมชนไทลื้อ ข้อมูลเกี่ยวกับการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน ปัญหา และอุปสรรค (SWOT Analysis) ของสินค้า และข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาและความต้องการของสินค้าในการเพิ่มการยกระดับการพัฒนาของสินค้าให้สูงขึ้น มีรายละเอียดดังนี้

1.1 บริบทและศักยภาพของสินค้าชุมชนไทลื้อ

การศึกษาบริบทของสินค้าชุมชนไทลื้อ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ทั้ง 2 หมู่บ้าน จำนวน 7 สินค้า ทำให้ทราบถึงลักษณะโดยทั่วไปของสินค้าชุมชนก่อนได้รับการพัฒนาสู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่น OTOP ซึ่งนักวิจัยได้ทำการศึกษาในรายละเอียดต่างๆ ได้แก่ข้อมูลเกี่ยวกับประเภทของสินค้าชุมชน ลักษณะการผลิต และการตลาดสินค้าชุมชน ได้แก่

1.1.1 สินค้าแหนมหมู ตั้งอยู่หมู่ที่ 4 บ้านลวงเหนือ สินค้าที่ผลิตคือแหนมหมู กลุ่มทำการผลิตเพื่อวางจำหน่ายในท้องตลาดและผลิตเพิ่มเมื่อมีงานบุญและงานศพ กลุ่มทำการผลิตไม่ได้หวังกำไรมากนักส่วนใหญ่จะมีงานประจำอยู่แล้ว อาศัยเวลาว่างจากการทำงานประจำมาช่วยกันผลิต หรือเมื่อมีเทศกาลงานบุญและงานศพ กลุ่มยังต้องการการพัฒนาการผลิตอีกมาก หากจะพัฒนาสู่มาตรฐานชุมชนและท้องถิ่น OTOP แล้วการวิจัยสามารถวิเคราะห์ได้ว่ามีความเป็นไปได้น้อยมาก ทั้งนี้เพราะการดำเนินการผลิตยังเป็น การผลิตที่

ไม่เต็มเวลา เป็นอาชีพเสริมให้กับสมาชิกมากกว่าที่จะพัฒนาให้เป็นอาชีพหลักได้ การทำงานเต็มเวลาไม่ใช่เป้าหมายของกลุ่มด้วย ส่วนใหญ่จะทำการผลิตกันในตอนเวลาว่าง เช่น ตอนกลางคืนและวันหยุดทำงาน กลุ่มยังต้องการการพัฒนาการดำเนินงานอีกมาก ดังนั้น การพัฒนาสินค้าชุมชนกลุ่มนี้ สามารถพัฒนาในด้านของการจัดการการผลิตให้เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ และรักษามาตรฐานคุณภาพของสินค้าให้เป็นที่ยอมรับของลูกค้า กลุ่มควรจะมีสถานที่ในการผลิตที่ได้มาตรฐานและมีสถานที่จำหน่ายสินค้าเป็นของตนเอง จะทำให้ผู้บริโภคสามารถสั่งซื้อสินค้าของกลุ่มได้มากขึ้น

1.1.2 สินค้าเฮือนปอกระดาษสา ตั้งอยู่หมู่ที่ 4 บ้านลวงเหนือ สินค้าที่ผลิตคือ กระดาษสา สมุดโน้ต อัลบั้ม กล่องใส่เครื่องประดับ ถุงใส่ของ ซึ่งการผลิตเป็นการผลิตตามคำสั่งซื้อและไปขายในงาน OTOP ระดับจังหวัด และระดับประเทศ การผลิตเคยจัดตั้งเป็นกลุ่มแต่มีปัญหาเรื่องเงินทุนและเงินปันผลจึงผลิตภายในครอบครัวและ จ้างคนในชุมชนไทลื้อผู้ที่เกษียณอายุแล้ว หรือที่ว่างงานอยู่มาทำ เป็นการช่วยให้คนในชุมชนไทลื้อได้มีงานทำ มีรายได้ หลุดพ้นจากความยากจน

1.1.3 สินค้าน้ำยาสมุนไพร (น้ำยาปรับผ้านุ่ม, น้ำยาล้างจาน) ตั้งอยู่หมู่ที่ 5 บ้านลวงเหนือ สินค้าที่ผลิตคือ น้ำยาปรับผ้านุ่ม และน้ำยาล้างจาน กลุ่มทำการผลิตเพื่อวางจำหน่ายในท้องตลาดในหมู่บ้าน การผลิตของกลุ่มขาดการผลิตอย่างต่อเนื่องโดยจะมารวมตัวกันในยามว่าง กลุ่มยังต้องการการพัฒนาการผลิตอีกมากหากจะพัฒนาสู่มาตรฐานชุมชนและท้องถิ่น OTOP แล้ว การวิจัยสามารถวิเคราะห์ได้ว่ามีความเป็นไปได้น้อยมาก ทั้งนี้เพราะการดำเนินการผลิตยังเป็นการผลิตที่ไม่เต็มเวลา เป็นอาชีพเสริมให้กับสมาชิกมากกว่าที่จะพัฒนาให้เป็นอาชีพหลักได้ ดังนั้นการพัฒนาสินค้าชุมชนกลุ่มนี้ สามารถพัฒนาในด้านของการจัดการการผลิตให้เกิดขึ้น อย่างสม่ำเสมอ และรักษามาตรฐานคุณภาพของสินค้าให้เป็นที่ยอมรับของลูกค้า กลุ่มควรจะมีสถานที่จำหน่ายสินค้าเป็นของตนเองจะเป็นการเพิ่มยอดขายให้สูงขึ้น

1.1.4 สินค้าหัตถกรรมทอผ้าไทลื้อ ตั้งอยู่หมู่ที่ 5 บ้านลวงเหนือ สินค้าที่ผลิตคือ ผ้าทอเป็นผืน กลุ่มทำการผลิตตามคำสั่งซื้อ คือมีผู้มาสั่งให้ทำ ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียนในหมู่บ้าน หรือโรงเรียนในอำเภอเมืองเชียงใหม่ วัด และจะมีบ้างที่วางจำหน่ายในตลาดหมู่บ้าน ในปัจจุบันแยกกันทอตามบ้าน เมื่อมีการสั่งซื้อมาจะมีการประชุมและแบ่งงานกันไปทำ ส่วนใหญ่จะผลิตในยามว่าง การวิจัยสามารถวิเคราะห์ได้ว่ามีความเป็นไปได้สูง ถ้าหากจะพัฒนาสู่มาตรฐานชุมชนและท้องถิ่น OTOP เพราะได้รับการสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลลวงเหนือ ทางกลุ่มยังใฝ่รู้ในเรื่องของการพัฒนาลายใหม่ๆ ซึ่งได้เรียนรู้เพิ่มเติมจนเกิดความชำนาญและมั่นใจเมื่อได้มีการพัฒนาตัวสินค้าลายใหม่ๆ จะทำให้การขอมาตรฐานชุมชนและท้องถิ่น OTOP ได้ เพราะเคยได้ 1 ดาวแล้วในปี พ.ศ. 2547

1.1.5 สินค้าหัตถกรรมทอผ้าไทลื้อ ตั้งอยู่หมู่ที่ 8 บ้านลวงใต้ สินค้าที่ผลิตคือผ้าทอเป็นผืน เสื้อสำเร็จรูป ผ้าถุง ผ้าคลุมไหล่ ผ้าพันคอ เนคไท การผลิตของกลุ่มมีการผลิตอย่างต่อเนื่องเพราะผลิตตามที่มีโรงเรียน กลุ่มแม่บ้าน บริษัท ห้างร้าน หน่วยงานราชการที่มีคนทำงานจำนวนมากตัดเป็นฟอร์ม และผลิตวางโชว์พร้อมขายที่บ้านลื้อลวงใต้ แต่การผลิตไม่ได้ผลิตมากเกินไป ทีมงานมีความตั้งใจในการทำงาน การวิจัยสามารถวิเคราะห์ได้ว่ามีความเป็นไปได้สูงถ้าหากจะพัฒนาสู่มาตรฐานชุมชนและท้องถิ่น OTOP เพราะได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐในเรื่อง เงินทุนและครูสอนออกแบบขึ้นลายยกดอก และทางกลุ่มยังใฝ่รู้ในเรื่องการพัฒนาลายผ้าใหม่ๆ ซึ่งได้เรียนรู้เพิ่มเติมจนเกิดความชำนาญ ประกอบกับทางกลุ่มเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ และมีเครื่องหมายการค้า

1.1.6 สินค้าหัตถกรรมและสิ่งประดิษฐ์ ตั้งอยู่หมู่ที่ 8 บ้านลวงใต้ สินค้าที่ผลิต ดอกไม้ใยบัวและดอกไม้จันทน์ การผลิตของกลุ่มผลิตสินค้าทุกประเภทตามคำสั่งซื้อของลูกค้า เป็นสินค้าที่ลูกค้ามีความต้องการใช้อยู่อย่างสม่ำเสมอ เพราะในสังคมมักจะมีงานมงคลและอวมงคลเป็นปกติ ทำให้สมาชิกในกลุ่มมีงานทำอย่างต่อเนื่อง สมาชิกในกลุ่มให้ความร่วมมือกันดี การวิจัยสามารถวิเคราะห์ได้ว่ามีความเป็นไปได้สูงถ้าหากจะพัฒนาสู่มาตรฐานชุมชนและท้องถิ่น OTOP เพราะได้รับการสนับสนุนในเรื่องเงินทุนจากเทศบาลและองค์กรของรัฐ กลุ่มยังใฝ่รู้ในเรื่องของการพัฒนาสินค้ารูปแบบใหม่ๆ ซึ่งได้เรียนรู้เพิ่มเติมจนเกิดความชำนาญ

1.1.7 สินค้าแปรรูปอาหาร (กล้วยฉาบ, ข้าวเกรียบฟักทอง) ตั้งอยู่หมู่ที่ 8 บ้านลวงใต้ สินค้าที่ผลิตคือ กล้วยฉาบแบบเค็มและแบบหวาน และข้าวเกรียบฟักทอง กลุ่มทำการผลิตเพื่อวางจำหน่ายในท้องตลาดในหมู่บ้าน สมาชิกในกลุ่มมีประสบการณ์ในการทำกล้วยฉาบมาก่อน แต่ยังขาดเทคโนโลยีที่ทันสมัย ทำให้การผลิตยังไม่ได้มาตรฐานเหมือนร้านค้าทั่วไป กลุ่มยังต้องการการพัฒนาการผลิตอีกมากหากจะพัฒนาสู่มาตรฐานชุมชนและท้องถิ่น OTOP แล้ว การวิจัยสามารถวิเคราะห์ได้ว่ามีความเป็นไปได้น้อยมาก ทั้งนี้เพราะการดำเนินการผลิตยังเป็นการผลิตที่ไม่เต็มเวลาเป็นอาชีพเสริมให้กับสมาชิกมากว่าที่จะพัฒนาให้เป็นอาชีพหลักได้ ดังนั้นการพัฒนาสินค้าชุมชนกลุ่มนี้ สามารถพัฒนาในด้านของการจัดการการผลิตให้เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ และรักษามาตรฐานคุณภาพของสินค้าให้เป็นที่ยอมรับของลูกค้า กลุ่มควรจะมีสถานที่จำหน่ายสินค้าเป็นของตนเองจะเป็นการเพิ่มยอดขายให้สูงขึ้น

1.2 การวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน ปัญหา และอุปสรรคของสินค้าชุมชน

ข้อมูลเกี่ยวกับการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน ปัญหา และอุปสรรค (SWOT Analysis) ของสินค้าชุมชนไทลื้อ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ทั้ง 2 หมู่บ้าน จำนวน 7 สินค้า เป็นข้อมูลที่จะทำให้ทราบถึงศักยภาพในการที่ชุมชนจะสามารถพัฒนาตนเองได้ ทั้งนี้หากชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาและลดอุปสรรคของชุมชน โดยการวิเคราะห์ตนเองได้แล้ว ชุมชนจะสามารถลบจุดอ่อนและขจัดอุปสรรคในการดำเนินการสินค้าชุมชนต่อไปได้ นอกจากนี้หากชุมชนสามารถทราบถึงจุดแข็งและโอกาสในการขยายตัวของสินค้าของตนเองแล้ว ยิ่งเป็นการดีที่จะได้แนวทางในการพัฒนาสินค้าของตนเองตามศักยภาพที่ควรจะเป็น

2. ความต้องการในการพัฒนาสินค้าชุมชนไทลื้อ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ สู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่น (OTOP)

ความต้องการในการพัฒนาสินค้าชุมชนไทลื้อ ของอำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ของแต่ละสินค้าในการพัฒนาของตนเองในด้านต่างๆ เพื่อให้สินค้าสามารถพัฒนาสู่มาตรฐานสินค้าชุมชนและท้องถิ่น (OTOP) ทั้งนี้ความต้องการของแต่ละสินค้ามีความเหมือนและแตกต่างกันบ้าง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการผลิต การตลาดและความต้องการของสินค้าเอง นักวิจัยจะได้อธิบายถึงความต้องการในการพัฒนาของสินค้าทั้ง 7 สินค้า ซึ่งนักวิจัยทำการวิเคราะห์และสรุปความต้องการในการพัฒนาสินค้าชุมชนไทลื้อ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ได้ทั้งสิ้น 3 ด้าน คือ

2.1 ความต้องการพัฒนาด้านคุณภาพการผลิต

สินค้าชุมชนทั้ง 7 สินค้า มีความต้องการในการพัฒนาด้านนี้ การพัฒนาด้านนี้ประกอบไปด้วยกระบวนการผลิตที่มีมาตรฐาน การแปรรูปสินค้าชนิดใหม่ๆ การพัฒนาคุณภาพของสินค้าให้ได้มาตรฐาน

2.2 ความต้องการพัฒนาด้านการตลาด

สินค้าชุมชนทั้ง 7 สินค้า มีความต้องการในการพัฒนาด้านนี้ ซึ่งส่วนใหญ่ความต้องการ คือ การเพิ่มยอดขายสินค้า การหาช่องทางการตลาดสินค้าให้มากขึ้น

2.3 ความต้องการพัฒนาด้านสินค้าสู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่น (OTOP)

สินค้าชุมชนทั้ง 7 สินค้า มีความต้องการในการพัฒนาด้านนี้ การพัฒนาด้านนี้จะเป็นความต้องการที่จะวางแผนในการพัฒนาสินค้าสู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.) และพัฒนารูปแบบสินค้าใหม่ๆ เพื่อนำไปขอมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.)

3. แนวทางการยกระดับการพัฒนาสินค้าชุมชนไทลื้อ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่สู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่น (OTOP)

การยกระดับการพัฒนาสินค้าชุมชนไทลื้อ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ สู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่น (OTOP) นักวิจัยได้ทำการวิเคราะห์และพัฒนาสินค้าทั้ง 7 สินค้า สามารถสรุปความต้องการในการพัฒนาสินค้าได้ทั้งสิ้น 3 ประเภท อันได้แก่ความต้องการพัฒนาสินค้าชุมชนด้านพัฒนาคุณภาพของสินค้า คือ การพัฒนาการผลิต พัฒนาด้านการตลาดและพัฒนาด้านการพัฒนาสินค้าสู่มาตรฐานผลิตชุมชนและท้องถิ่น (OTOP) อันจะนำพาให้สินค้าชุมชนสามารถที่จะพัฒนาไปสู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่น (OTOP) แต่ทั้งนี้โครงการวิจัย ไม่สามารถตอบสนองความต้องการของสินค้าได้ทั้งหมด การวิจัยเป็นเพียงการศึกษาและพัฒนาสินค้าตามความต้องการและศักยภาพของสินค้าที่จะพัฒนาได้ อันเป็นข้อจำกัดของการพัฒนา นักวิจัยไม่ได้เป็นผู้ให้ทุนสนับสนุนในการพัฒนา แต่การพัฒนาของสินค้าจะเกิดขึ้นจากการระดมความคิดและทรัพยากรของสินค้า ในการยกระดับการพัฒนาของสินค้าเอง สิ่งที่นักวิจัยสามารถช่วยได้เป็นอย่างมากคือ การให้ความรู้ทางวิชาการ การให้แนวคิด แนวปฏิบัติ เพื่อให้ผู้ผลิตรู้จักการคิดด้วยตนเอง รู้จักการระดมความคิดกันภายในกลุ่ม และเครือข่ายของกลุ่มอันจะก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ด้วยเหตุนี้ทำให้บางสินค้าไม่สามารถพัฒนาได้ตามความต้องการที่เกินศักยภาพของสินค้าที่จะพัฒนาได้ นักวิจัยได้ทำการแบ่งสินค้าออกเป็น 2 กลุ่ม จากการวิจัยครั้งนี้ คือ กลุ่มที่ได้รับการยกระดับการพัฒนาแล้วและกลุ่มที่ยังไม่ได้รับการยกระดับการพัฒนา สรุปได้ดังนี้

3.1 กลุ่มที่ได้รับการยกระดับการพัฒนาแล้ว

การพัฒนาสินค้าชุมชนได้ทั้งสิ้น 3 ประเภท อันได้แก่ ความต้องการพัฒนาสินค้าชุมชนด้านพัฒนาคุณภาพของสินค้า คือการพัฒนาการผลิต การแปรรูปการผลิต การบรรจุภัณฑ์ พัฒนาด้านการตลาดและพัฒนาด้านการพัฒนาสินค้าสู่มาตรฐานชุมชนและท้องถิ่น (OTOP) อันจะนำพาให้สินค้าชุมชน สามารถที่จะพัฒนาไปสู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่น (OTOP) ดังนี้

3.1.1 การพัฒนาคุณภาพสินค้า

โดยการพัฒนาคุณภาพของสินค้าชุมชนที่มีความต้องการประกอบไปด้วย การพัฒนาการด้านการผลิต การแปรรูปให้ไปสู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่น (OTOP) มีรายละเอียด ดังนี้

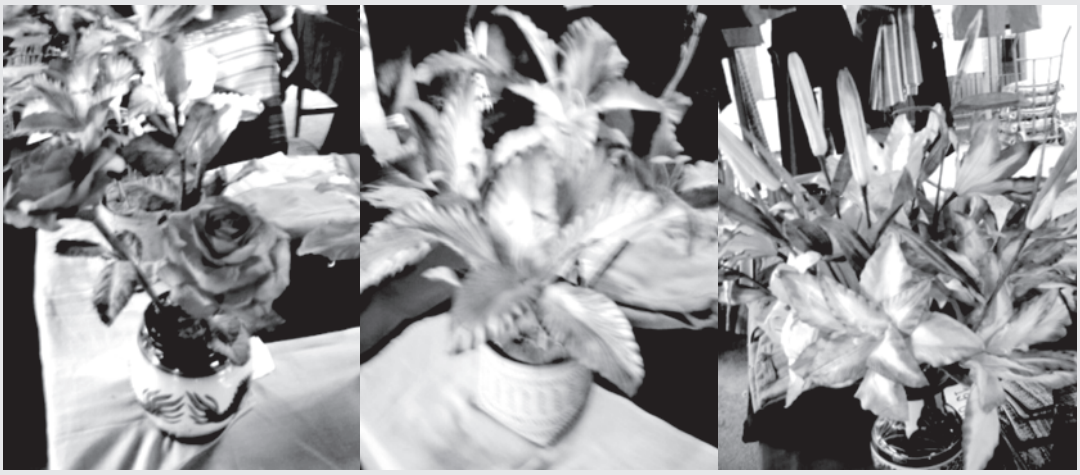
1) สินค้าเฮือนปอกระดาษสา ผู้ผลิตได้รับการพัฒนาการผลิตของใช้ของตกแต่ง และของที่ระลึก ได้รับใบรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.) ถึงปี พ.ศ. 2552 และได้รับการพัฒนาผลิตภัณฑ์สินค้าใหม่จากกระดาษสา คือ ดอกกุหลาบ ดอกลิลลี่ และดอกกล้วยไม้ นำไปเสนอขอใบรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.)

2) สินค้าผ้าทอไทลื้อ (บ้านลวงเหนือ) สินค้าได้รับการพัฒนาการทอผ้าลายใหม่ๆ ที่เป็นของชุมชนไทลื้อเพิ่มจากลายเดิม คือ ลายดอกกาบ ดอกขอกระแจ ลายดอกอ้อ ลายเขี้ยวหมา และลายดอกหน่วย ทำให้สินค้ามีคุณภาพและเตรียมทำแผนพัฒนาให้ได้รับใบรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.)
3) สินค้าหัตถกรรมทอผ้าไทลื้อ (บ้านลวงใต้) กลุ่มได้รับการพัฒนาการทอผ้าลายใหม่ๆ ที่เป็นของชุมชนไทลื้อเพิ่มจากลายเดิม คือ ลายดอกกาบ ลายดอกขอกระแจ ลายดอกอ้อ ลายเขี้ยวหมาและลายดอกหน่อย ทำให้สินค้ามีคุณภาพและเตรียมทำแผนพัฒนาให้ได้รับใบรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.)

4) สินค้าหัตถกรรมและสิ่งประดิษฐ์ กลุ่มได้รับการพัฒนาทำดอกไม้จากกระดาษสา คือสิ่งประดิษฐ์ดอกกุหลาบ สิ่งประดิษฐ์ดอกลิลลี่ และสิ่งประดิษฐ์ดอกกล้วยไม้ ทำให้สินค้ามีหลากหลายและเตรียมทำแผนพัฒนาให้ได้รับใบรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.)

3.1.2 การพัฒนาด้านการตลาด

นักวิจัยได้ทำการพัฒนาด้านการพัฒนาสินค้าสู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่น (OTOP) ให้กับสินค้าเฮือนปอกระดาษสา หมู่ที่ 4 โดยร่วมกันในการวางแผนการตลาด อันได้แก่ การวิเคราะห์พฤติกรรมผู้บริโภค การวิเคราะห์คู่แข่งขัน การวิเคราะห์ SWOT การวิเคราะห์ส่วนผสมทางการตลาด ทำให้ผู้ผลิตสินค้าชุมชนสามารถวางแผนการตลาดได้อย่างเหมาะสมตามสภาพแวดล้อมและศักยภาพ อันนำมาซึ่งกำไรจากการดำเนินงานต่อไป

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

1. ศักยภาพของสินค้าชุมชนไทลื้ออำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

การวิเคราะห์ศักยภาพของสินค้าชุมชนไทลื้อทั้ง 7 สินค้าทำให้ทราบถึงข้อมูลพื้นฐานอันจะเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงศักยภาพของสินค้าในการที่จะนำไปสู่การพัฒนาให้ได้ระดับสินค้าที่สูงขึ้น ข้อมูลศักยภาพดังกล่าวประกอบไปด้วย 3 ส่วน อันได้แก่ ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทของสินค้าชุมชนไทลื้อ ข้อมูลเกี่ยวกับการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน ปัญหาและอุปสรรค (SWOT Analysis) ของสินค้า และข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาและความต้องการของสินค้าในการเพิ่มการยกระดับการพัฒนาของสินค้าให้สูงขึ้น การศึกษาบริบทของสินค้าชุมชนไทลื้อ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ทั้ง 2 หมู่บ้าน จำนวน 7 สินค้า ทำให้ทราบถึงลักษณะโดยทั่วไปของสินค้าชุมชนก่อนได้รับการพัฒนาสู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่น OTOP

2. ความต้องการในการพัฒนาสินค้าชุมชนไทลื้อ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ สู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่น (OTOP)

ความต้องการในการพัฒนาสินค้าชุมชนไทลื้อ ของอำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ของแต่ละสินค้าในการพัฒนาของตนเองในด้านต่างๆ เพื่อให้สินค้าสามารถพัฒนาสู่มาตรฐานสินค้าชุมชนและท้องถิ่น (OTOP) ทั้งนี้ความต้องการของแต่ละสินค้ามีความเหมือนและแตกต่างกันบ้าง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการผลิต การตลาด และความต้องการของสินค้าเอง

3. แนวทางการยกระดับการพัฒนาสินค้าชุมชนไทลื้อ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่สู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่น (OTOP)

การยกระดับการพัฒนาสินค้าชุมชนไทลื้อ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ สู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่น (OTOP) นักวิจัยได้ทำการวิเคราะห์และพัฒนาสินค้าทั้ง 7 สินค้า สามารถสรุปความต้องการในการพัฒนาสินค้าได้ทั้งสิ้น 3 ประเภท อันได้แก่ความต้องการพัฒนาสินค้าชุมชนด้านพัฒนาคุณภาพของสินค้า คือ การพัฒนาการผลิต พัฒนาด้านการตลาดและพัฒนาด้านการพัฒนาสินค้าสู่มาตรฐานผลิตชุมชนและท้องถิ่น (OTOP) อันจะนำพาให้สินค้าชุมชนสามารถที่จะพัฒนาไปสู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่น (OTOP)

ข้อเสนอแนะ

สำหรับข้อเสนอแนะในการศึกษาระยะต่อไป นักวิจัยเห็นว่า การส่งเสริมและพัฒนาการบริหารการจัดการที่ดีของสินค้าชุมชนไทลื้อ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่จะเป็นแนวทางหนึ่งที่จะทำให้สินค้าสามารถพัฒนาไปสู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่น (OTOP) ได้ และควรจะเชื่อมโยงกับชุมชนไทลื้อในภาคเหนือ ไม่ว่าจะเป็นจังหวัดพะเยา จังหวัดเชียงราย รวมถึงจังหวัดน่านจะเป็นการพัฒนาแนวทางหนึ่งที่จะพัฒนาการวิจัยในระยะต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัย “การพัฒนาสินค้าชุมชนไทลื้อ อำเภอดอยสะเก็ดสู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน และท้องถิ่น (OTOP)” ได้สำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ในการทำวิจัยครั้งนี้ นักวิจัยขอขอบคุณบุคลากรทุกท่านจากสถาบันวิจัยและพัฒนา สำนักงานอธิการบดี คณะวิทยาการจัดการ สถาบันภาษาศิลปะและวัฒนธรรม รวมถึงหน่วยงานในท้องถิ่น อันได้แก่ บุคลากรทุกท่านของเทศบาลอำเภอดอยสะเก็ด องค์การบริหารส่วนตำบลลวงเหนือ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอดอยสะเก็ด คณะกรรมการที่ปรึกษา คณะกรรมการและสมาชิกกลุ่มทอผ้าไทลื้อบ้านลวงใต้ คณะกรรมการและสมาชิกกลุ่มทอผ้าไทลื้อ บ้านลวงเหนือ คณะกรรมการกลุ่มหัตถกรรมและสิ่งประดิษฐ์ บ้านลวงใต้ เฮือนปอกระดาษสา นักวิชาการจากกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมจังหวัดเชียงใหม่ ที่ได้มีส่วนร่วมในการวิจัยครั้งนี้

ขอขอบคุณ รศ.สนิท สัตโยภาส ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยและพัฒนา รศ.สมพงษ์ บุญเลิศ, อาจารย์ทัศนีพร ประภัสสร รองผู้อำนวยการสถาบันวิจัยและพัฒนา, ผศ.ประชัน รักพงษ์ ผู้ช่วยอธิการบดี, ผศ.กมลทิพย์ คำใจ, ผศ.วีระศักดิ์ สมยานะ และอาจารย์ ดร.กาญจนา สุระ ที่ได้ให้คำแนะนำในการวิจัย ขอขอบคุณดาบตำรวจประดิษฐ์ สอาดล้วน อดีตนายกเทศมนตรี ตำบลดอยสะเก็ด ที่ได้มีส่วนร่วมในการวางแผนและเสียสละเวลาสำหรับการพัฒนางานวิจัยนี้

เอกสารอ้างอิง

กรมการพัฒนาชุมชน. 2545. **ประเภทของธุรกิจชุมชน**. กรุงเทพฯ.

ณรงค์ เพชรประเสริฐ. 2542. **ธุรกิจชุมชน.** กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ปาริชาติ วลัยเสถียร, และคณะ. 2540. **นโยบายและมาตรฐานในการส่งเสริมธุรกิจชุมชน.** รายงานการวิจัย ฉบับสมบูรณ์เสนอต่อกองทุนการวิจัย.

พีระพงษ์ เงินงาม. 2546. **ปัจจัยที่มีผลต่อความพร้อมของกลุ่มชุมชนในโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์จังหวัดเชียงใหม่** วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต. (เอกสารอัดสำเนา)

วีนัส ฤาชัย และคณะ. 2544. **การวิเคราะห์ศักยภาพของธุรกิจชุมชนภายใต้โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ในจังหวัดเชียงใหม่**, รายงานการวิจัย คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

RAJABHAT CHIANG MAI RESEARCH JOURNAL
VOL.10 NO.1 OCTOBER 2008 - MARCH 2009

การพัฒนาระบบการตลาดผักปลอดสารพิษ จังหวัดเชียงใหม่

Development Chiang Mai Clean Vegetable Marketing Process

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทวีศักดิ์ ปิ่นทอง
อาจารย์ประจำสาขาวิชานิเทศศาสตร์
คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

บทคัดย่อ

โครงการวิจัย “การพัฒนาระบบการตลาดผักปลอดสารพิษ จังหวัดเชียงใหม่” มีวัตถุประสงค์ในการวิจัยและพัฒนาให้เกิดระบบการตลาด สินค้าเกษตรผักปลอดสารพิษ ในจังหวัดเชียงใหม่ แนวทางในการวิจัยครั้งนี้ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับหน่วยภาคี 4 ระดับ คือ ระดับแรกหน่วยภาคีระดับชุมชน ระดับสอง หน่วยภาคีระดับตำบล ระดับสามหน่วยภาคีระดับอำเภอ จำนวน 10 ชุมชน และระดับที่สี่ เป็นภาคีระดับจังหวัด

แนวทางในการพัฒนาระบบตลาดได้อาศัยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นแนวทางในการพัฒนาระบบการตลาด เพื่อหาแนวทางที่จะทำให้เกิดความยั่งยืนอย่างแท้จริง ผลการศึกษาตลอดระยะเวลาดำเนินงานของโครงการ สามารถพัฒนาระบบตลาดผักปลอดสารพิษที่ชื่อว่า “ระบบตลาดชุมชน” ขึ้นมา ซึ่งระบบตลาดชุมชนมีแนวคิดแห่งความพอเพียงที่ว่า เกษตรกรจะทำการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ชนิดของผักต่างๆ ที่ถูกนำมาผลิตจะเน้นการบริโภคของตนเองก่อน เมื่อทำการผลิตได้ในปริมาณที่มากกว่าความต้องการของครัวเรือนแล้ว เกษตรกรจะนำไปจำหน่ายภายในกลุ่มของเกษตรกรเอง หรือนำไปจำหน่ายยังตลาดชุมชนอื่น ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นตลาดในหมู่บ้านและขยายไปถึงตลาดในตำบล อำเภอ และต่อเนื่องถึงตลาดระดับจังหวัดต่อไป

รูปแบบของการพัฒนาระบบการตลาดผักปลอดสารพิษ มีรูปแบบของตลาดทั้งหมด แบ่งออกเป็น 5 ระดับ ได้แก่ ระดับที่หนึ่ง ตลาดผักปลอดสารพิษระดับชุมชนชนบท ระดับที่สอง ตลาดผักปลอดสารพิษระดับชุมชนเมือง ระดับที่สาม ตลาดผักปลอดสารพิษระดับตำบล ระดับที่สี่ ตลาดผักปลอดสารพิษระดับอำเภอ และระดับที่ห้า ตลาดผักปลอดสารพิษระดับจังหวัด เมื่อนักวิจัยและหน่วยภาคีได้พัฒนาระบบตลาดผักปลอดสารพิษจนเกิดตลาดระดับจังหวัดขึ้นมาได้แล้วนั้น และการที่ตลาดดังกล่าวจะก่อเกิดความยั่งยืนได้นานเพียงใด และจะมีวิธีการใดที่จะทำให้ตลาดสามารถตอบสนองความต้องการทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคได้อย่างยั่งยืน

การประเมินความสำเร็จของการพัฒนาระบบตลาดผักปลอดสารพิษระดับจังหวัดแห่งนี้ โดยอาศัยแบบประเมินความสำเร็จของการพัฒนาระบบตลาด จากผู้เข้ามาใช้บริการตลาด ทั้งสิ้น 1,030 ราย ผลการประเมินพบว่าความสำเร็จของการจัดตลาดผักปลอดสารพิษ ระดับจังหวัด โดยภาพรวม ประชาชนที่เข้าร่วมงานให้ความพอใจระดับมาก และหากจะให้ตลาดพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนแล้ว ผู้ผลิต/ผู้จำหน่ายควรจะเพิ่มปริมาณ และชนิดของสินค้าให้มากชนิดขึ้น นอกจากนี้ควรมีการประชาสัมพันธ์และให้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับผักปลอดสารพิษให้กับประชาชนที่มาใช้บริการให้ทราบ นอกเหนือจากการเลือกซื้อสินค้าเพียงอย่างเดียว ผู้วิจัยได้เสนอแนะให้หน่วยงานภาคีระดับจังหวัด นำข้อเสนอแนะและผลประเมินไปปรับใช้กับการพัฒนาตลาดผักปลอดสารพิษต่อไป

Abstract

Development Chiang Mai clean vegetable marketing process has the objective mainly to develop and create the Chiang Mai clean vegetable marketing process. Participatory action research and quadruple party levels were conducted. The quadruple levels are firstly community level .The second level consists of sub district . The third level consist of 10 communities of district. The fourth level is province. This study used the sufficiency economy concept as the way to develop the marketing system. The result of the study found that the researchers and other related offices can develop the community marketing system of clean vegetables. The agriculturists grow vegetables to mainly consume in their households. If there is a surplus of vegetables , they will distribute these excess vegetables to sale within their groups or local market. The result of study illustrated the five levels of market; the first level is local community clean vegetable market. The second level is urban clean vegetable market. The third level is sub district clean vegetable market. The fourth level is district clean vegetable market and the fifth level is provincial clean vegetable market. The researchers and other related officials develop the clean vegetable marketing system to be the provincial market. The researchers evaluated the success of development of provincial marketing system to consider the sustainable of the market and methods to satisfy producers and consumers. Evaluation forms are made to evaluate the success of marketing system development through 1,030 people who join in this market. The result of the evaluation found that people are strongly satisfied with this market. The market will be sustainable if the sellers increase the quantity and types of vegetables. Public relations and information should be distinguished to people more wildly. The researchers suggest provincial officials bring the result of the evaluation to improve and develop clean vegetable marketing.

คำสำคัญ

เกษตรปลอดสารพิษ หมายถึง ระบบการผลิตที่ไม่ใช้สารเคมีในการป้องกันกำจัดศัตรูพืช ไม่ใช้ฮอร์โมนที่ได้จากการสังเคราะห์ แต่สามารถใช้ปุ๋ยเคมีได้ไม่เกิน 20 กิโลกรัมต่อไร่

การตลาด หมายถึง การตกลงซื้อขายสินค้าระหว่างผู้ซื้อ (ผู้บริโภค) กับผู้ขาย (ผู้ผลิต) โดยตลาดอาจมีสถานที่หรือไม่มีก็ได้

ระบบการตลาดผักปลอดสารพิษ หมายถึง การศึกษาองค์ประอบสำคัญในระบบการตลาดของกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตผักปลอดสารพิษ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการศึกษาถึง 1. แหล่งจำหน่ายผักปลอดสารพิษและยอดขายโดยเฉลี่ยของผักแต่ละชนิดในแต่ละช่องทางการตลาด 2. ความสัมพันธ์ระหว่างยอดขายกับความหลากหลายของผักปลอดสารพิษ 3. จำนวนคู่แข่งขัน คุณภาพสินค้าและราคา รวมทั้งต้นทุน 4. ช่องทางการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ทุกชนิดที่กลุ่มเกษตรกรผู้ทำการผลิต ทำให้ได้ข้อมูลการตลาดที่เหมาะสม

Keywords

Pesticide free agriculture means the production which doesn't use chemical substance and synthesized hormone. It however use chemical fertilizer no more than 20 kilogram per rai.

Marketing means the agreement between buyer and seller to buy or sell where there may have a place or without place.

Marketing organization of the group means to study the marketing organization dealing with place for selling the product and the average sales amount of each product, the relation between sales and variety of products, competitors, product quality an price including the cost as well as channel of distribution.

ความสำคัญและที่มาของปัญหา

แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่สำคัญสำหรับประเทศไทยภายหลังผ่านพ้นวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในปัจจุบันมุ่งเน้นไปที่การเสริมสร้างอาชีพ รายได้ และแก้ปัญหาหนี้สินนอกระบบแก่ระบบเศรษฐกิจในระดับรากหญ้า รัฐบาลมีความตระหนักถึงศักยภาพด้านการเกษตรของประเทศซึ่งประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยกำหนดนโยบายที่จะผลักดันประเทศไทยให้เป็นครัวโลก พร้อมทั้งยังประกาศให้ วันที่ 1 มกราคม 2547 เป็นวันประกาศความปลอดภัยด้านอาหาร โดยคณะรัฐมนตรีมีมติให้ความเห็นชอบเรื่อง กรอบแนวทางปฏิบัติการตรวจสอบควบคุมคุณภาพสินค้าเกษตร และอาหาร ซึ่งกระทรวงเกษตรและสหกรณ์นำเสนอ และได้กำหนดให้ ปี พ.ศ. 2547 เป็นปีแห่งสุขภาพอนามัย เพื่อรณรงค์และเผยแพร่คุณภาพมาตรฐานสินค้าการเกษตร รวมถึงอาหารชนิดต่างๆของไทย ให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายทั้งในประเทศและต่างประเทศ (ประเวศ วะสี, 2548) อีกทางเลือกหนึ่งซึ่งแนวโน้มเป็นสินค้าที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้บริโภคในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี คือ การเกษตรปลอดสารพิษ โดยจะเห็นได้ว่าในปัจจุบันพฤติกรรมของผู้บริโภคมีความตระหนักถึงความปลอดภัยของอาหารมากยิ่งขึ้น ซึ่งเกษตรปลอดสารพิษสามารถสนองตอบต่อความตระหนักถึงภัยจากพิษตกค้างของสารเคมีที่ใช้ในกระบวนการปลูก การดูแลรักษาและกำจัดศัตรูพืชของผู้บริโภคภายในประเทศ (ธนวรรณ, 2544) ปัจจุบันหน่วยงานภาครัฐมีการเตรียมความพร้อมเพื่อรองรับการผลิตเกษตรอินทรีย์และเกษตรปลอดสารพิษโดยการดำเนินการเพื่อแยกและรับรองอาหารและสินค้าเกษตร

ปลอดสารพิษออกจากอาหารและสินค้าโดยทั่วไป ทั้งนี้เพื่อสร้างความมั่นใจแก่ผู้บริโภค โดยสำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตร (มกอช.) กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กำหนดให้ใช้เครื่องหมาย “Q” เพื่อรับรองมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารที่แสดงถึงความมีคุณภาพ และปลอดภัยสามารถแข่งขันในตลาดโลกได้ อย่างไรก็ตามหากมองถึงศักยภาพในการทำเกษตรปลอดสารของจังหวัดเชียงใหม่แล้วนั้น สินค้าชนิดหนึ่งที่มีความโดดเด่นและสามารถทำตลาดได้ดีในอนาคต นั้นคือสินค้าจำพวก ผักปลอดสารพิษ หากแต่ในปัจจุบันหลังจากการส่งเสริมให้มีการปลูกสินค้าประเภทผักปลอดสารพิษเพิ่มสูงขึ้นแล้ว แต่ผลต่อเนื่องหลังจากนั้นคือผู้ปลูกผักปลอดสารพิษต้องทำการหาตลาดหรือแหล่งขายเอง ซึ่งเกิดจากการปลูกโดยผู้ปลูกผักปลอดสารพิษคิดเองว่าควรปลูกผักอะไรในช่วงไหนซึ่งเป็นปัญหาเพราะเป็นการมองด้านผู้ผลิต ซึ่งขัดกับทฤษฎีของการตลาดในปัจจุบันที่จะต้องมองในลักษณะภายนอกตลาด กล่าวคือมองถึงความต้องการของผู้บริโภคก่อนที่จะทำการผลิตสินค้าออกมาจำหน่าย ซึ่งควรทำควบคู่ไปกับการวางแผนและหลักเกณฑ์อย่างชัดเจน โดยอาศัยความร่วมมือทั้งหน่วยงานของภาครัฐ องค์กรระดับท้องถิ่น และมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ โดยมีทีมนักวิจัยและทีมนักศึกษาเป็นผู้ประสานงานในการให้ความรู้ทางด้านการพัฒนาตลาดบนหลักการเศรษฐกิจพอเพียง

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อพัฒนาระบบการตลาดผักปลอดสารพิษ จังหวัดเชียงใหม่

วิธีการศึกษา

1. ประชากรที่ศึกษาและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร คือ ผู้ผลิตและผู้ขายผักปลอดสารพิษ ในเขตจังหวัดเชียงใหม่

โดยกลุ่มตัวอย่างผู้ผลิตผักปลอดสารพิษ ในจังหวัดเชียงใหม่มีทั้งหมด 31 กลุ่ม จาก 10 อำเภอ ได้แก่ อ.ดอยหล่อ อ.ดอยสะเก็ด อ.เมือง อ.แม่วาง อ.สะเมิง อ.เชียงดาว อ.ฝาง อ.ไชยปราการ อ.หางดง อ.สันป่าตอง และอ.ดอยเต่า (สำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงใหม่, 2548) และผู้ขายผักปลอดสารพิษ ในจังหวัดเชียงใหม่ ประมาณ 15 แห่ง

2 ข้อมูลและเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

(1) ข้อมูลปฐมภูมิ

ได้แก่การสืบค้นข้อมูลของกลุ่มผู้ปลูกผักปลอดสารพิษทั้ง 31 กลุ่ม และผู้ขายผักปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่ประมาณ 15 แห่ง โดยการจดบันทึก ประกอบกับวิธีการสังเกตการณ์และการสัมภาษณ์เจาะลึก โดยมีสมาชิกของกลุ่มและนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่เป็นผู้ร่วมกระบวนการ การวิจัยดำเนินการแบบมีส่วนร่วม

(2) ข้อมูลทุติยภูมิ

เป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลเบื้องต้นด้านการดำเนินงาน ข้อมูลด้านการผลิตและการตลาด อาทิเช่น จำนวนกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่ ที่ได้จากแหล่งข้อมูลภาคีต่างๆ เช่น สำนักงานเกษตรจังหวัด สำนักงานเกษตรอำเภอ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และแหล่งสืบค้นทางอินเตอร์เน็ต เป็นต้น

(3) ชนิดของเครื่องมือ

ใช้แบบสัมภาษณ์และแบบสังเกต โดยสร้างเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลที่มีลักษณะคำถามซึ่งกำหนดคำตอบไว้ล่วงหน้าให้เลือกตอบ (close questions) และคำถามแบบให้เติมคำตอบ (open questions) โดยนักวิจัยจะเป็นผู้ทำการสัมภาษณ์และสังเกต เพื่อบันทึกข้อมูลที่ได้จากกลุ่มผู้ปลูกผักปลอดสารพิษ โดยแบ่งเนื้อหาของแบบสัมภาษณ์เป็น 3 ตอน

(3.1) ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจ สังคมของตลาดผักปลอดสารพิษในเขตจังหวัดเชียงใหม่

(3.2) ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพทั่วไปซึ่งมีความเกี่ยวข้องในการบริหารจัดการด้านการตลาดผักปลอดสารพิษ ในเขตจังหวัดเชียงใหม่

(3.3) ข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาในการบริหารจัดการด้านการตลาดผักปลอดสารพิษ ในเขตจังหวัดเชียงใหม่

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล 2 ส่วน ดังนี้

(1) การวิเคราะห์เนื้อหา ที่ได้จากการสัมภาษณ์ และสอบถาม ด้วยวิธีการเชิงคุณภาพ และเชิงปริมาณ กับกลุ่มเกษตรกร อธิบายโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา ค่าสถิติร้อยละ และค่าเฉลี่ย

(2) การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ เกี่ยวกับผลการประเมินการดำเนินงานตลอดช่วงการวิจัย

ผลการศึกษา

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบการตลาดผักปลอดสารพิษ จังหวัดเชียงใหม่” ในปีที่ 1 นี้ ผู้วิจัยได้ทำการพัฒนาระบบตลาดผักปลอดสารพิษ ภายใต้กรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ การดำเนินงานวิจัยเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับหน่วยภาคี 4 ระดับ ได้แก่

(1) หน่วยภาคีระดับชุมชน ได้แก่ กลุ่มเกษตรกรในชุมชน และกลุ่มวิสาหกิจชุมชน

(2) หน่วยภาคีระดับตำบล ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาลตำบล และสำนักงานเกษตรตำบล

(3) หน่วยภาคีระดับอำเภอ จำนวน 10 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนเกษตรกรอำเภอสารภี ชุมชนเกษตรกรอำเภอสันป่าตอง ชุมชนเกษตรกรอำเภอหางดง ชุมชนเกษตรกรอำเภอสันกำแพง ชุมชนเกษตรกรอำเภอดอยสะเก็ด ชุมชนเกษตรกรอำเภอแม่ริม ชุมชนเกษตรกรอำเภอแม่แตง ชุมชนเกษตรกรอำเภอพร้าว ชุมชน

เกษตรกรกิ่งอำเภอแม่ออน และชุมชนเกษตรกรอำเภอเชียงดาว นอกจากนี้ยังได้รับการสนับสนุนจาก สำนักงานเกษตรอำเภอสารภี และสำนักงานเกษตรอำเภอหางดง เป็นต้น

(4) หน่วยภาคีระดับจังหวัด ได้แก่ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเชียงใหม่ สำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงใหม่ และศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ก่อนที่นักวิจัยจะวางแผนร่วมกับหน่วยภาคีต่างๆ ในการพัฒนาระบบตลาดผักปลอดสารพิษ ได้มีการสำรวจสถานการณ์ผักปลอดสารพิษในปัจจุบัน โดยสำรวจความคิดเห็นและความต้องการของผู้บริโภคเกี่ยวกับความตระหนักถึงพิษภัยของการบริโภคผักที่มีสารเคมีตกค้าง ความเชื่อมั่นในความปลอดภัยจากผักต่างๆ ความสนใจต่อการบริโภคผักปลอดสารพิษ การเลือกซื้อผักปลอดสารพิษ สถานที่ซื้อ (แหล่งจำหน่าย) พบว่าผู้บริโภคและผู้จำหน่ายผักต่างๆ นั้น มีความไม่เข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับความปลอดภัย โดยผู้บริโภคส่วนใหญ่เห็นว่าผักปลอดสารพิษมีความปลอดภัยมากที่สุด ซึ่งโดยแท้จริงแล้ว ผักอินทรีย์มีความปลอดภัยมากที่สุด สำหรับปัจจัยที่มีส่วนในการซื้อ ผักปลอดสารพิษ ได้แก่ ผักมีความใหม่ สดและสะอาด ผักมีขนาดตรงตามมาตรฐาน มีบรรจุภัณฑ์ที่สะอาด และเหมาะสม มีสินค้าตามปริมาณที่ต้องการซื้อและสินค้ามีความหลากหลาย

สำหรับผลการพัฒนาระบบตลาดผักปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่ารูปแบบของตลาดผักปลอดสารพิษแบ่งออกเป็น 5 ระดับ ได้แก่

(1) ตลาดผักปลอดสารพิษระดับชุมชนชนบท มีลักษณะคือกลุ่มจะทำการผลิตเพื่อบริโภคเองในกลุ่ม หากมีผลผลิตมากเกินความต้องการจึงนำไปจำหน่ายในตลาดชุมชน ตัวอย่างคือตลาดผักปลอดสารพิษชุมชนบ้านพระนอนป่าเก็ดถี่ ตลาดชุมชนบ้านหนองแฝก เป็นต้น

(2) ตลาดระดับชุมชนเมือง นักวิจัยได้ใช้กรณีศึกษาตลาดผักปลอดสารพิษโรงเรียนดาราวิทยาลัย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากโรงเรียน ได้ริเริ่มการสนับสนุนให้ผู้ปกครองของเด็กนักเรียน ครู อาจารย์ ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการดูแลสุขภาพของตนเอง ได้จัดตั้งโครงการตลาดผักปลอดสารพิษขึ้นในบริเวณของโรงเรียนเฉพาะวันพุธ โครงการนี้ได้ดำเนินงานร่วมกับสำนักงานส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) และสำนักงานสาธารณสุข จังหวัดเชียงใหม่ โดยดำเนินการจัดตั้งตลาดสินค้าเกษตรปลอดสารพิษ และออกใบรับรองมาตรฐานสินค้าโดยสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเชียงใหม่ในชื่อ โครงการอาหารปลอดภัย (Food safety) ลักษณะของตลาดผักปลอดสารพิษของชุมชนเมืองจะมีลักษณะที่มั่นคงและยั่งยืนกว่าตลาดผักปลอดสารพิษในชนบท ทั้งนี้เพราะเป็นการรวมเอาผู้ผลิตผักปลอดสารพิษหลายๆ รายที่ทำการผลิตนอกเมืองมาจำหน่ายทำให้เกิดความหลากหลายของ ผู้จำหน่ายและสามารถเลือกซื้อสินค้าได้ตามความชอบของผู้บริโภค

(3) ตลาดผักปลอดสารพิษระดับตำบล ได้แก่ ตลาดผักปลอดสารพิษเทศบาลตำบลยางเนิ้ง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งดำเนินการตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เทศบาลตำบลยางเนิ้ง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ได้จัดตั้งโครงการตลาดผักปลอดสารพิษของเทศบาล ชื่อว่า “ตลาดนัดยางคำ” โดยตลาดนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้กลุ่มเกษตรกรผู้ผลิต ผักปลอดสารพิษในพื้นที่ นำผลผลิตส่วนเกินจากการบริโภคภายในกลุ่ม มาจำหน่ายให้กับสมาชิกเครือข่าย และผู้บริโภคอื่นๆ

(4) ตลาดผักปลอดสารพิษระดับอำเภอ ได้แก่ เจเจมาร์เกต เป็นตลาดระดับอำเภอ ตั้งอยู่ ณ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ตลาดระดับอำเภอมีลักษณะที่คล้ายกับตลาดชุมชนระดับแต่จำนวนผู้ซื้อและผู้ขายมีเป็นจำนวนมากกว่าตลาดระดับตำบล สินค้ามีความหลากหลายและราคาไม่แพง เพราะผู้ผลิตสินค้ามีการจำหน่ายสินค้าเหมือนๆ กัน สำหรับราคาก็สามารถต่อรองราคาได้ระหว่างผู้ซื้อและผู้ขาย

(5) ตลาดผักปลอดสารพิษระดับจังหวัด ได้แก่ ตลาดนัดที่ศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งตลาดแห่งนี้ได้จัดตั้งอยู่ ณ บริเวณศาลากลาง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นกรณีตัวอย่างของตลาดผักปลอดสารพิษ ระดับจังหวัด ตลาดนัดประเภทนี้จะมีผู้ซื้อและผู้ขายเป็นจำนวนมากกว่าตลาดระดับอำเภอ โดยผู้ขายมาจากพื้นที่ต่างๆ ในจังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ อำเภอสะเมิง อำเภอพร้าว อำเภอแม่ริม อำเภอสันทราย อำเภอเมือง สินค้าที่นำมาจำหน่ายยังตลาดผักปลอดสารพิษระดับจังหวัด ของจังหวัดเชียงใหม่นั้น สินค้ามีความหลากหลายและมีมาตรฐานกว่าตลาดผักปลอดสารพิษระดับล่าง ทั้งนี้เพราะมีหน่วยงานควบคุมคุณภาพของสินค้า ทั้งคุณภาพการผลิต และคุณภาพผลิตภัณฑ์ รวมถึงการตรวจสอบสารพิษของผลิตภัณฑ์หลังการเก็บเกี่ยว ที่เรียกกันว่าการจัดการหลังการเก็บเกี่ยว (Post Harvest) จนก่อให้เกิดความมั่นใจต่อผู้บริโภคเป็นอย่างมาก

สรุปผลการศึกษา

การพัฒนาระบบการตลาดผักปลอดสารพิษ จังหวัดเชียงใหม่ผลการศึกษาตลอดระยะเวลาดำเนินงานของโครงการ นักวิจัยและหน่วยงานภาคี สามารถพัฒนาระบบตลาดผักปลอดสารพิษที่ชื่อว่า “ระบบตลาดชุมชน” ขึ้นมา ซึ่งระบบตลาดชุมชนนี้ นักวิจัยได้อาศัยแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้เป็นแนวทางหลักของการพัฒนาระบบตลาดเพื่อนำไปสู่ความยั่งยืน กล่าวคือ เกษตรกรผู้ทำการผลิตผักปลอดสารพิษ บนพื้นฐานแห่งความพอเพียงนี้ จะทำการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ผักต่างๆ ที่ถูกนำมาปลูกจะเน้นการบริโภคของตนเองก่อน เมื่อทำการผลิตได้ในปริมาณที่มากกว่าความต้องการของครัวเรือนแล้ว เกษตรกรจึงนำไปจำหน่ายภายในกลุ่มของเกษตรกรเอง หรือนำไปจำหน่ายยังตลาดชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นตลาดในหมู่บ้าน และขยายไปถึงตลาดในตำบล อำเภอ และต่อเนื่องถึงตลาดระดับจังหวัดต่อไป การวิจัยพบว่าตลาดปลอดสารพิษมี 5 ระดับ ได้แก่ ตลาดผักปลอดสารพิษระดับชุมชนชนบท ตลาดผักปลอดสารพิษระดับชุมชนเมือง ตลาดผักปลอดสารพิษระดับตำบล ตลาดผักปลอดสารพิษระดับอำเภอ และ ตลาดผักปลอดสารพิษระดับจังหวัด

การประเมินความสำเร็จของการพัฒนาระบบตลาดผักปลอดสารพิษระดับจังหวัด ได้อาศัยแบบประเมินความสำเร็จของการพัฒนาระบบตลาด จากผู้เข้ามาใช้บริการตลาด ทั้งสิ้น 1,030 ราย ผลการประเมินพบว่าความสำเร็จของการจัดตลาดผักปลอดสารพิษ ระดับจังหวัด โดยภาพรวม ประชาชนที่เข้าร่วมงานให้ความพอใจระดับมาก และหากจะให้ตลาดพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนแล้ว ผู้ขายควรจะเพิ่มปริมาณ และชนิดของสินค้าให้มากชนิดขึ้น

ข้อเสนอแนะ

การพัฒนาระบบการตลาดผักปลอดสารพิษ จังหวัดเชียงใหม่ ใน ปี 2550 นี้ ได้มีการพัฒนาสู่ตลาดระดับจังหวัด สามารถตอบสนองความต้องการของผู้ผลิตและผู้บริโภคได้ระดับหนึ่ง แต่ยังไม่ถือว่าเป็นการเปิดตลาดที่ครอบคลุมในพื้นที่ทั้ง 24 จุด (อำเภอ) ของจังหวัดเชียงใหม่ทั้งหมด ดังนั้น นักวิจัยจึงได้เสนอแนะแนวทางในการพัฒนาระบบตลาดดังกล่าวให้มีประสิทธิภาพทั้งการให้บริการครอบคลุมทั้งจังหวัดและก่อให้เกิดความยั่งยืนในระยะยาวต่อไป โดยการนำเสนอแผนงานที่จะดำเนินงานวิจัยต่อเนื่องในปีที่ 2 โดยมีระยะเวลาในการวิจัย 1 ปี (12 เดือน) เพื่อดำเนินการติดตามและประเมินผลการพัฒนาระบบการตลาดสินค้าผักปลอดสารพิษในเขตจังหวัดเชียงใหม่ โดยการดำเนินงานในปีที่ 2 นี้จะได้ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นรายงานประจำเดือนทั้งสิ้น 12 เดือน เพื่อเปรียบเทียบถึงการสร้างและพัฒนาระบบการตลาดผักปลอดสารพิษ ในเขตจังหวัดเชียงใหม่ในแต่ละเดือน และผลที่ได้จะนำไปใช้เป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจเชิงนโยบายเพื่อให้เกิดการขยายตลาดไปสู่สินค้าเกษตรปลอดสารพิษประเภทอื่นนอกเหนือจากผักปลอดสารพิษเพียงอย่างเดียว

เอกสารอ้างอิง

ธนวรรณ แสงสุวรรณ และคณะ. 2544. **การบริหารการตลาด.** พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ : เอ็กซ์เปอร์เน็ท จำกัด.

ประเวศ วะสี และคณะ. 2548. **การจัดการความรู้เพื่อประยุกต์ใช้ในการพัฒนาอาชีพแบบบูรณาการเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนแบบยั่งยืน.** สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.).

สำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงใหม่, 2548. **รายงานประจำปี**

สำนักงานคณะกรรมการแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2545. **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9.** กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

RAJABHAT CHIANG MAI RESEARCH JOURNAL
VOL.10 NO.1 OCTOBER 2008 - MARCH 2009

การวิจัยและพัฒนาเครือข่ายผู้บริโภคผักปลอดสารพิษ ที่มีต่อการสนับสนุนการผลิตผักปลอดสารพิษของเกษตรกร จังหวัดเชียงใหม่

Development Clean Vegetable of Consumers' Network to Promote Chiang Mai Clean Vegetable Agriculturists

ผู้ช่วยศาสตราจารย์วิไลลักษณ์ กิติบุตร
อาจารย์ประจำสาขาวิชาเศรษฐศาสตร์
คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อวิจัยและพัฒนาให้เกิดเครือข่ายผู้บริโภค ผักปลอดสารพิษ และเกิดการสนับสนุนการผลิตผักปลอดสารพิษของเกษตรกรในจังหวัดเชียงใหม่ แนวทางในการวิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงสำรวจและการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ระหว่างกลุ่มผู้บริโภคผักปลอดสารพิษ กับหน่วยภาคีระดับจังหวัด วิธีการวิจัยได้ทำการสำรวจพฤติกรรมของผู้บริโภคผักปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่โดยกำหนดกลุ่มตัวอย่าง คือ กลุ่มผู้บริโภคอาหารเจ และอาหารมังสวิรัติ ทั้งนี้เพราะผู้บริโภคดังกล่าวล้วนแล้วแต่เป็นผู้ที่มีอัตราการบริโภคผักในปริมาณและอัตราส่วนสูงกว่าผู้บริโภคกลุ่มอื่นโดยทั่วไป

การสำรวจพฤติกรรมของผู้บริโภคที่มีต่อการสนับสนุนผักปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่ จำนวนทั้งสิ้น 543 ชุด ซึ่งเป็นผู้บริโภคอาหารในร้านอาหารเจ และร้านมังสวิรัติ ทั้งสิ้น 23 ร้าน ในประเด็นต่างๆ ที่ศึกษา ได้แก่ การตระหนักถึงพิษภัยของการบริโภคผักที่มีสารพิษตกค้าง ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความปลอดภัยของผักประเภทต่างๆ ความสนใจต่อการบริโภคผักปลอดสารพิษของผู้บริโภคความคิดเห็นเกี่ยวกับการใช้ผักปลอดสารพิษในร้านอาหารของผู้บริโภคและข้อเสนอแนะต่อการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับความปลอดภัยของผักในร้านอาหารเจ-มังสวิรัติ การศึกษาครั้งนี้มีผู้เข้าร่วมโครงการวิจัยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ ผู้บริโภครายเดี่ยวในครัวเรือน กลุ่มร้านอาหารเจ และกลุ่มร้านอาหารมังสวิรัติ

ด้านการพัฒนาเครือข่ายผู้บริโภคที่จะสามารถเชื่อมโยงผลของ Demand และ Supply ของการบริโภคผักปลอดสารพิษ สรุปได้ว่ากลุ่มผู้บริโภครายเดี่ยวในครัวเรือนถึงแม้จะมีการบริโภคผักที่ปลอดภัยระดับหนึ่งแล้ว แต่การที่จะสนับสนุนให้เกิดการเชื่อมโยงสู่การสนับสนุนให้เกษตรกรปลูกผักปลอดสารพิษได้นั้นเป็นเรื่องยาก ทั้งนี้เพราะปัจจัยสำคัญของการเลือกซื้อผักของผู้บริโภคกลุ่มนี้คือ ความสะดวกในการเลือกซื้อเป็นหลัก สำหรับผู้บริโภคอาหารเจและอาหารมังสวิรัติ ส่วนใหญ่ยังไม่มีความตระหนักถึงที่มาและความปลอดภัยของผักที่นำมาปรุงเป็นอาหาร แต่ให้ความสำคัญในประเด็นที่เป็นการบริโภคพืชผักเท่านั้น ในลักษณะนี้บทสรุปของ

การพัฒนาเครือข่ายการที่จะสนับสนุนให้ผู้บริโภคได้รับประทานผักที่ปลอดภัยได้ควรจะส่งเสริมในเรื่องของการประชาสัมพันธ์ให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับผักปลอดสารพิษ และวิธีการทำให้ผักสะอาดก่อนนำไปปรุงอาหารเป็นสำคัญ

สำหรับการประเมินทิศทางการสนับสนุนการผลิตผักปลอดสารพิษของเกษตรกรจากผู้ประกอบการร้านค้าอาหารเจพบว่าได้รับการสนับสนุนน้อยมาก กลุ่มผู้ประกอบการอาหารมังสวิรัติ ถือได้ว่าเป็นเพียงกลุ่มผู้ประกอบการเพียงกลุ่มเดียวเท่านั้นที่ประสบความสำเร็จ 100 เปอร์เซ็นต์ ที่สามารถส่งเสริมการผลิตผักปลอดสารพิษเพื่อนำมาประกอบอาหารเพื่อการบริโภคโดยตรง

Abstract

The development of clean vegetable of consumers' network to promote Chiang Mai cleans vegetable agriculturists. This study has the objectives mainly to create a network of clean vegetable consumers and to promote Chiang Mai agriculturists in producing clean vegetables. Participatory action research between groups of clean vegetable consumers and provincial parties has been conducted to develop network of Chiang Mai clean vegetable consumers. Researchers and these parties had surveyed Chiang Mai clean vegetable consumers. The sample of this study is Chiang Mai vegetarian because they consume much more vegetables than other consumers. Five hundred and forty three copies of questionnaires had been distributed to assess consumers' behavior towards promoting Chiang Mai clean vegetables. These consumers were customers of 23 vegetarians' shops in Chiang Mai. The context of the survey deals with:

1) Consumers' awareness towards the danger of consuming vegetables produced with pesticide
2) Consumers' understanding of safe vegetables
3) Chiang Mai consumers' interest in consuming clean vegetables;
4) Chiang Mai consumers' opinions towards using clean vegetable in food shops
5) Suggestion for public relations concerning safety vegetables in Chiang Mai vegetarian shops.

The result of study can be the base to plan for the participation of Chiang Mai vegetarian entrepreneurs in order to promote to grow clean vegetables in Chiang Mai. There are 3 groups of participants joining in this research project. The first group is individual consumers in the household. The second group is vegetarian shop (J food shop). The third group is vegetarian shop (Mugsavirat food shop). It is difficult to bring the individual consumers in the household to support the clean vegetable agriculturists because these consumers select to purchase vegetables base on their convenience. The consumers group of vegetarian and mugsavirat are not interested in the safety vegetable, they are concern that only it's a vegetable not meat. As a result, providing the knowledge of cleaning vegetables before consuming should be promoted. To evaluate the way of promoting clean vegetable producers, the vegetarian shops have slightly supported. However, the Mugsavirat shops have a hundred percent of success to promote in producing clean vegetables to cook.

คำสำคัญ

เครือข่าย	หมายถึง	กลุ่มผู้บริโภคผักปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่
พัฒนา	หมายถึง	การปรับปรุงเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้บริโภคผักปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่
ผู้บริโภค	หมายถึง	ผู้ซื้อหรือลูกค้าที่ซื้อผักปลอดสารพิษเพื่อการบริโภค รวมถึงผู้บริโภคอาหารเจ และอาหารมังสวิรัติ
ผู้บริโภครายเดี่ยว	หมายถึง	ผู้ซื้อรายบุคคลที่ซื้อผักปลอดสารพิษเพื่อการบริโภคในครัวเรือน

Keywords

Network means groups of consumers of Chiang Mai clean vegetables

Development means to improve to make change of clean vegetable consumers in Chiang Mai

Consumers means buyer or consumers of clean vegetables

Single consumer means individual buyer of clean vegetable to consume in their household

บทนำ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 ที่มุ่งเน้นการแก้ไขความยากจนและการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนโดยให้คนในชุมชนพึ่งตนเองภายใต้แนวคิด “คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” เป็นแนวทางที่จะเสริมสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นกับชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการที่จะทำให้เกษตรกรพึ่งตนเองได้ด้วยปัจจัยการผลิตของครัวเรือนเกษตรกรเองที่มีอย่างจำกัด

เกษตรปลอดสารพิษ เป็นรูปแบบการผลิตที่ให้ความสนใจในสินค้าเกษตรปลอดภัย โดยเฉพาะสินค้าอาหาร สำหรับประเทศไทยหลายหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนได้ช่วยกันส่งเสริมและสนับสนุนให้เกษตรกรผลิตสินค้าทางการเกษตรที่ปลอดสารพิษอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะการผลิตผักซึ่งเป็นพืชอายุสั้นแต่ให้ผลตอบแทนสูง (อรสา ดิสถาพร, 2545)

จังหวัดเชียงใหม่ มีหลายหน่วยงานที่ได้ส่งเสริมการผลิตผักปลอดสารพิษทำให้ในระยะ 10 ปี ที่ผ่านมามีการขยายการผลิตไปในหลายพื้นที่ รวมทั้งรูปแบบการผลิตที่แตกต่างกันหลายวิธี อย่างไรก็ตาม พบว่ายังไม่มีความยั่งยืนในการขยายการผลิตผักปลอดภัยจากสารพิษ หลายพื้นที่เกษตรกรเลิกการผลิตไป สาเหตุหนึ่งมาจากขาดความต่อเนื่องในกระบวนการศึกษาและส่งเสริมการตลาดตั้งแต่คนกลางจนถึงผู้บริโภค (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร เขต 1 จังหวัดเชียงใหม่, 2550)

ความสำคัญของลูกค้าหรือผู้บริโภค ไม่ว่าจะผลิตสินค้าชนิดใดก็ตาม หากไม่มีความต้องการจากผู้บริโภคต่อสินค้าชนิดนั้นแล้วการผลิตก็จะไม่ประสบความสำเร็จ เช่นเดียวกันสำหรับผู้บริโภคผักปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่ซึ่งปัจจุบันมีอยู่หลายกลุ่มด้วยกัน ได้แก่ ผู้บริโภครายเดี่ยวในครัวเรือน และกลุ่มผู้บริโภคอาหารเจ อาหารมังสวิรัติ (วีระศักดิ์ สมยานะ, 2550) กลุ่มผู้บริโภคเหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีความต้องการบริโภคผักที่สะอาด ปลอดภัย จากสารเคมีต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นยาฆ่าแมลง ยาปราบศัตรูพืช หรือแม้กระทั่งการใช้ปุ๋ยเคมี

ในการผลิตผักนั้น ผลการศึกษาถึงพฤติกรรมการบริโภคผักปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่ โดยศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (กุศล ทองงาม, 2545) พบว่า ผู้บริโภคส่วนใหญ่ มีความต้องการผักปลอดสารพิษที่ผลิตโดยไม่ใช้ทั้งสารเคมีและปุ๋ยเคมี (เกษตรอินทรีย์) สูงถึง 54 เปอร์เซ็นต์ แสดงว่า ปัจจุบันนี้ ผู้บริโภคมีความใส่ใจในสุขภาพของตนเองเป็นอย่างมาก แต่ผักปลอดสารพิษที่ไม่ใช้ทั้งสารเคมีและปุ๋ยเคมี กลับมีน้อยไม่เพียงพอแก่การบริโภค สถานที่จำหน่ายมีน้อย และคุณภาพไม่ตรงตามความต้องการ แม้กระทั่งชนิดของผักที่ผลิตได้ก็ไม่หลากหลาย

นักวิจัยเห็นว่า หากมีการนำเอาความต้องการของผู้บริโภคผักปลอดสารพิษ (Demand) เชื่อมโยงเข้ากับเกษตรกรผู้ผลิตผักปลอดสารพิษ (Supply) เข้าด้วยกันแล้ว จึงเกิดแนวคิดในการกระตุ้นให้กลุ่มผู้บริโภคผักปลอดสารพิษได้มีส่วนร่วมและสนับสนุนการผลิตผักปลอดสารพิษ เพื่อเป็นการสร้างแรงจูงใจและความมั่นใจให้กับผู้ผลิตในการพัฒนาระบบการผลิตและคุณภาพการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภค

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาแนวทางในการสร้างและพัฒนาเครือข่ายผู้บริโภคผักปลอดสารพิษ จังหวัดเชียงใหม่

วิธีการศึกษา

1. ประชากรศึกษาและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร คือ ผู้บริโภคผักปลอดสารพิษ และกลุ่มผู้บริโภคผักปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่ทั้งหมด โดยมีกลุ่มตัวอย่าง คือ ผู้บริโภคผักปลอดสารพิษ และกลุ่มผู้บริโภคผักปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่ที่สนใจเข้าร่วมโครงการ โดยแยกประเภทของผู้บริโภคออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

(1) กรณี ผู้บริโภครายเดี่ยว คือ ครัวเรือนที่นิยมบริโภค ผักปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่

(2) กรณี ผู้บริโภครายกลุ่ม เช่นกลุ่มผู้บริโภคอาหารเจ อาหารมังสวิรัติกลุ่มผู้บริโภคอาหารชีวจิต

2. ข้อมูลและเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

(1) ข้อมูลปฐมภูมิ จากการสืบค้นข้อมูลของกลุ่มธุรกิจชุมชน ด้วยการจดบันทึก ประกอบกับวิธีการสังเกตการณ์และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากกลุ่มตัวอย่าง โดยมีสมาชิกของกลุ่มเป็นผู้ร่วมกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และให้ข้อมูลตลอดระยะเวลาของการดำเนินงาน

(2) ส่วนข้อมูลทุติยภูมิ เป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลเบื้องต้นของผู้บริโภค และกลุ่มผู้บริโภค ได้แก่

(2.1) ข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมการเลือกซื้อผักของผู้บริโภค ว่ามีความต้องการผักแบบใด ชนิดใด ลักษณะไหน วัน เวลา ที่ต้องการ ฤดูกาล และคุณภาพของผัก เป็นต้น

(2.2) ข้อมูลด้านการบริหารการจัดการของกลุ่มผู้บริโภค

(2.3) ข้อมูลด้านปริมาณการซื้อของกลุ่ม

(3) ชนิดของเครื่องมือ

ใช้แบบสัมภาษณ์ และแบบสังเกต

เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลที่มีลักษณะคำถามซึ่งกำหนดคำตอบไว้ล่วงหน้าให้เลือกตอบ (Close ended questions) และคำถามแบบให้เติมคำตอบ (Open ended questions) โดยนักวิจัยจะเป็นผู้ทำการสัมภาษณ์และสังเกต เพื่อบันทึกข้อมูลที่ได้จากกลุ่มตัวอย่าง โดยแบ่งเนื้อหาของแบบสัมภาษณ์เป็น 3 ตอน

(3.1) ข้อมูลลักษณะพื้นฐานทางด้านสังคมและเศรษฐกิจของกลุ่มตัวอย่าง

(3.2) ข้อมูลสภาพทั่วไปด้านการบริหารการจัดการของกลุ่ม

(3.3) ข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาและความต้องการของกลุ่ม

(4) การวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้การวิเคราะห์สถิติด้วย ค่าเฉลี่ย ความถี่ ร้อยละ สำหรับข้อมูลการสำรวจพฤติกรรมและความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการบริโภคอาหารผักปลอดภัย และสรุปวิเคราะห์เชิงพรรณนาด้วยข้อมูลเชิงคุณภาพ เพื่อทราบแนวทางการพัฒนาเครือข่ายผู้บริโภคตามความต้องการของการบริโภคและความเข้าใจที่ถูกต้อง เพื่อหาข้อสรุปความสัมพันธ์ของความต้องการบริโภคและการผลิตผักปลอดสารพิษ

ผลการศึกษา

โครงการวิจัยและพัฒนาเครือข่ายผู้บริโภคผักปลอดสารพิษที่มีต่อการสนับสนุนการผลิตผักปลอดสารพิษของเกษตรกรจังหวัดเชียงใหม่ สามารถสรุปผลการศึกษาได้ดังต่อไปนี้

1. พฤติกรรมผู้บริโภคที่มีต่อการสนับสนุนผักปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่ การสำรวจพฤติกรรมของผู้บริโภคที่มีต่อการสนับสนุนผักปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่ จำนวนทั้งสิ้น 543 ชุด ซึ่งเป็นผู้บริโภคอาหารเจ มังสวิรัติ ในร้านอาหารเจ และร้านมังสวิรัติทั้งสิ้น 23 ร้าน ทั่วจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ผู้บริโภคมีความตระหนักต่อสารพิษในผัก และถ้ามีโอกาสก็จะเลือกบริโภคผักที่ปลอดสารพิษ และเมื่อนักวิจัยได้ทำการสำรวจความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับความปลอดภัยในผักประเภทต่างๆ พบว่า ผู้บริโภคยังมีความเข้าใจที่ไม่ถูกต้องเกี่ยวกับความปลอดภัยในผักทั้ง 4 ประเภทที่คิดว่าปลอดภัย ตามลำดับความปลอดภัย คือ

ลำดับที่ 1 ผักปลอดสารพิษ

ลำดับที่ 2 ผักปลอดภัย

ลำดับที่ 3 ผักอินทรีย์

ลำดับที่ 4 ผักไฮโดรโปนิค

ทั้งนี้ในความเป็นจริงแล้วผักที่มีความปลอดภัยมากที่สุด คือ ผักอินทรีย์ ทั้งนี้เพราะผักอินทรีย์เป็นผักที่ไม่ได้ใช้สารเคมีใดๆ เลย ทั้งปุ๋ย ยา และฮอร์โมนต่างๆ จึงถือว่าเป็นผักที่สะอาดมากที่สุด ผลจากการศึกษาดังกล่าวทำให้ทราบถึงข้อเท็จจริงว่านอกจากผู้บริโภคจะไม่เข้าใจเกี่ยวกับการบริโภคผักปลอดสารพิษแล้ว ยังไม่มีวินัยในการบริโภคอาหารที่ประกอบจากผักอีกด้วย กล่าวคือ ถ้าร้านอาหารที่ทานประจำนั้นไม่ใช้ผักปลอดสารพิษ ผู้บริโภคก็ยังคงซื้อทานอยู่ หรือร้านดังกล่าวใช้ผักปลอดสารพิษจริง ก็ไม่ได้ทำการสอบถาม

ให้แน่ชัดว่าได้ตรารับรองมาตรฐานหรือไม่ ทั้งนี้เพราะพฤติกรรมการเลือกซื้ออาหารที่ประกอบจากผักนั้น ผู้บริโภคส่วนใหญ่เน้นความสะดวกสบายเป็นหลัก

2. แนวทางในการมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาเครือข่ายของผู้บริโภค เพื่อให้เกิดการสนับสนุนการผลิตผักปลอดสารพิษของจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งการศึกษาได้แบ่งผู้บริโภคออกเป็น 3 กลุ่ม คือ ผู้บริโภครายเดี่ยวในครัวเรือน กลุ่มร้านอาหารเจ กลุ่มร้านอาหารมังสวิรัติ พบว่า ผู้บริโภครายเดี่ยวในครัวเรือน ถึงแม้จะมีการบริโภคผักที่ปลอดภัยระดับหนึ่งแล้ว แต่การที่จะสนับสนุนให้เกิดการเชื่อมโยงให้เกษตรกรปลูกผักปลอดสารพิษได้นั้น เป็นเรื่องยากมาก ทั้งนี้เพราะปัจจัยสำคัญของการเลือกซื้อผักของผู้บริโภคกลุ่มยึดถือความสะดวกเป็นหลัก สำหรับกลุ่มร้านอาหารเจพบว่า การประเมินทิศทางการสนับสนุนการผลิตผักปลอดสารพิษของเกษตรกร ได้รับการสนับสนุนน้อยมาก ทั้งนี้เพราะผู้ประกอบการยังคงต้องหวังกำไรจากการทำอาหารขาย จึงต้องซื้อผักในราคาถูก และซื้อผักในสถานที่สะดวก เช่น ตลาดสด โดยซื้อในปริมาณมากในราคาขายส่ง สามารถต่อรองราคาได้ หากเป็นชาวไทยภูเขามาขายจะชอบมาก เพราะสามารถซื้อได้ราคาถูกเป็นพิเศษ การสนับสนุนต่อการผลิตและการใช้ผักปลอดสารพิษมีโอกาสเป็นไปได้ยาก ในส่วนของผู้ประกอบการอาหารมังสวิรัตินั้นมีลักษณะการประกอบการอาหารที่ไม่ต่างจากร้านอาหารเจเท่าไรนัก ดังนั้นทัศนคติของผู้ประกอบการต่อการสนับสนุนการผลิตผักปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่ ก็ไม่แตกต่างกัน กล่าวคือ ด้านราคาและปริมาณก็จะเน้นราคาถูก ปริมาณมาก ซึ่งจำเป็นต้องซื้อในราคาขายส่ง สามารถต่อรองราคาได้ จึงไม่ให้ความสนใจต่อการซื้อผักปลอดสารพิษเท่าที่ควร แต่จะเน้นความสะดวกเป็นสำคัญ และสำหรับการทำความสะอาดผักก่อนนำไปปรุงอาหารขายนั้นก็ไม่ได้ให้ความสำคัญมากนัก

การประเมินทิศทางความเป็นไปได้ของกลุ่มผู้ประกอบการอาหารมังสวิรัติ ต่อการสนับสนุนการผลิตผักปลอดสารพิษครั้งนี้ ถือได้ว่ามีเพียงกลุ่มผู้ประกอบการเพียง 1 กลุ่มเท่านั้น ที่ประสบความสำเร็จ 100 เปอร์เซ็นต์ ที่สามารถส่งเสริมการผลิตผักปลอดสารพิษเพื่อนำมาประกอบอาหารขาย คือ “ชมรมมังสวิรัติเชียงใหม่” ซึ่งชมรมดังกล่าวได้สนับสนุนให้สมาชิกของกลุ่ม และชาวบ้าน ได้ทำการปลูกผักปลอดสารพิษ และนำมาจำหน่ายให้ชมรม ในนามของ “เกษตรกรไร้สารพิษ” ซึ่งก็ได้รับมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ 100 เปอร์เซ็นต์

สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาโครงการวิจัยและพัฒนาเครือข่ายผู้บริโภคผักปลอดสารพิษที่มีต่อการสนับสนุนการผลิตผักปลอดสารพิษของเกษตรกรจังหวัดเชียงใหม่ ในส่วนของพฤติกรรมของผู้บริโภคต่อการสนับสนุนผักปลอดสารพิษพบว่าผู้บริโภคมีความตระหนักต่อสารพิษในผัก และถ้ามีโอกาสก็จะเลือกผักที่ปลอดสารพิษทาน สำหรับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับผักพบว่าผู้บริโภคยังมีความเข้าใจผิดเกี่ยวกับลำดับความปลอดภัยของผัก ในส่วนของทิศทางของการบริโภคผักปลอดสารพิษของผู้ประกอบการร้านอาหารเจ ได้รับการสนับสนุนน้อยมาก เพราะผู้ประกอบการยังคงต้องหวังกำไรจากการทำอาหารขาย จึงต้องซื้อผักในราคาถูก และส่วนใหญ่ก็จะซื้อผักในสถานที่สะดวก การประเมินทิศทางความเป็นไปได้ของกลุ่มผู้ประกอบการอาหารมังสวิรัติต่อการสนับสนุนการผลิตผักปลอดสารพิษ ผลการศึกษาถือได้ว่า มีเพียงกลุ่มผู้ประกอบการเพียง 1 กลุ่มเท่านั้น

ที่ประสบความสำเร็จ 100 เปอร์เซ็นต์ ที่สามารถส่งเสริมการผลิตผักปลอดสารพิษเพื่อนำมาประกอบอาหารขาย คือ “ชมรมมังสวิรัติ เชียงใหม่”

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับผู้บริโภคและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถสรุปได้ดังประเด็นต่อไปนี้

1. หน่วยงานภาคีทุกหน่วย ทั้งสำนักงานสาธารณสุข และหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ควรที่จะประชาสัมพันธ์รณรงค์ให้ความรู้เรื่องพิษภัยจากสารพิษในผักให้กับผู้บริโภคและประชาชนทั่วไป

2. รณรงค์ให้ความรู้และกระตุ้นความตระหนักต่อวินัยการทำความสะอาดผักก่อนนำไปประกอบอาหาร จึงเป็นเรื่องที่ควรให้ผู้บริโภคปฏิบัติเป็นนิสัย

3. หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องควรมีกฎข้อบังคับในการสอดส่องดูแลมาตรฐานของอาหารและมีตรารับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ความปลอดภัยของผักที่นำมาประกอบอาหาร

4. ทางร้านประกอบและจำหน่ายอาหารสำเร็จรูป ควรมีการโฆษณาประชาสัมพันธ์การใช้ผักปลอดสารพิษ ตลอดจนให้ความรู้เกี่ยวกับผักปลอดสารพิษแก่ผู้บริโภค

เอกสารอ้างอิง

กุศล ทองงาม และคณะฯ. 2545. **พฤติกรรมการบริโภคผักปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่.** ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

วีระศักดิ์ สมยานะ. 2550. **ความรู้ความเข้าใจต่อการผลิตและการบริโภคผักปลอดสารพิษ จังหวัดเชียงใหม่.**

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร เขต 1 จังหวัดเชียงใหม่. 2550. **สภาพการผลิต การตลาด และพฤติกรรมการบริโภคพืชผักในจังหวัดเชียงใหม่.**

อรสา ดิสถาพร. 2545. “ผักไทยในรอบปีและทิศทางในอนาคต” **เคหการเกษตร**, 26 (1) : 75 - 80

RAJABHAT CHIANG MAI RESEARCH JOURNAL
VOL.10 NO.1 OCTOBER 2008 - MARCH 2009

การศึกษาต้นทุนและผลสัมฤทธิ์ของการเกษตรปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่

The Study of Cost and Achievement of Chiang Mai Free Pesticide Agriculture

ผู้ช่วยศาสตราจารย์กมลทิพย์ คำใจ
อาจารย์ประจำสาขาวิชาบัญชี
คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

บทคัดย่อ

การศึกษาต้นทุนและผลสัมฤทธิ์ของการเกษตรปลอดสารพิษในจังหวัดมีวัตถุประสงค์ของการศึกษา คือ เพื่อศึกษาข้อมูลทุนทางสังคม ปัจจัยพื้นฐานสำคัญต่อการทำการเกษตรปลอดสารพิษ เพื่อศึกษาปริมาณและชนิดของผลผลิตที่ทำการผลิตผักปลอดสารพิษ เพื่อศึกษาถึงต้นทุนและผลสัมฤทธิ์ ของการผลิตผักปลอดสารพิษบนความพอเพียง

แนวทางในการวิจัยครั้งนี้ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ระหว่างกลุ่มเกษตรกรในชุมชนและกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ที่ตอบรับเข้าร่วมโครงการวิจัยในครั้งนี้ ประกอบไปด้วยกลุ่ม เกษตรกร จำนวน 20 กลุ่มจากพื้นที่ 10 อำเภอของจังหวัด นอกจากนี้ยังได้รับความร่วมมือจาก สำนักงานเกษตรอำเภอสารภี สำนักงานเกษตรอำเภอหางดง หน่วยงานภาคีระดับจังหวัด ได้แก่ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเชียงใหม่ สำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงใหม่, ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เพื่อให้เกิดการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

การศึกษาพบว่า รูปแบบการผลิตผักปลอดสารพิษ จังหวัดเชียงใหม่ มีลักษณะของการดำเนินงานเป็น 3 รูปแบบบนพื้นฐานของแนวปฏิบัติเศรษฐกิจพอเพียง ในลักษณะของเกษตรกรรายเดี่ยว และกลุ่มเกษตรกรด้วยรูปแบบการพัฒนาศักยภาพระบบการผลิตผักปลอดสารพิษจากเกษตรก้าวหน้าด้วยความสามารถในการพึ่งพาตนเองในขั้นที่หนึ่ง ไปพึ่งพาอาศัยกัน รวมกลุ่มจัดตั้งเป็นชุมชนสหกรณ์ในขั้นที่สอง และเกษตรยั่งยืน หาตลาดระดมทุนขยายกิจการในขั้นที่สาม ลักษณะการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรและชุมชน โดยศึกษาถึงการใช้ปัจจัยทุนทางสังคมและทุนในชุมชน พบว่า ทุนด้านบุคคลเป็นปัจจัยสำคัญที่สุด ส่วนทุนทางด้านทรัพยากรสิ่งแวดล้อม เนื่องจากแต่ละพื้นที่มีสภาพของพื้นที่ทางด้านการเกษตร ระบบนิเวศน์ ระบบน้ำเป็นปัจจัยสำคัญพื้นฐานที่จะส่งผลต่อการลงทุนและขับเคลื่อนทุนทางเศรษฐกิจในการทำเกษตรปลอดสารพิษให้มีประสิทธิภาพ และทุนทางด้านการศึกษาความรู้วิชาการเกษตรและภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงเป็นหัวใจของการผลิต ผักปลอดสารพิษ

ที่ถูกนำปฏิบัติใช้ในการผลิตจริง ประเภทของปริมาณและชนิดของผลผลิตที่ทำการผลิตผักปลอดสารพิษตลอดจนถึงต้นทุนและผลสัมฤทธิ์นั้น ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาตามระยะเวลาโดยแบ่งเป็น 2 รูปแบบ คือ ผู้ผลิตผักปลอดสารพิษในระยะเวลาน้อยกว่า 4 ปี และผู้ผลิตผักปลอดสารพิษในระยะเวลาที่เกินกว่า 4 ปี ขึ้นไป ผลการศึกษาพบว่าสำหรับเกษตรกรที่ทำการผลิตผักปลอดสารพิษน้อยกว่า 4 ปี เป็นเกษตรกรในขั้นที่หนึ่ง และขั้นที่สอง ด้วยการพึ่งตนเอง และก้าวไปสู่การรวมกลุ่มช่วยกัน มีรูปแบบการผลิตผักปลอดสารพิษด้วยระบบเปิด สำหรับต้นทุนการผลิตส่วนใหญ่เป็นต้นทุนคงที่ เช่น การสร้างระบบน้ำ การลงทุนซื้อวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในแปลงการผลิตในระยะเริ่มต้น ด้านต้นทุนผันแปรจะแปรผันไปตามขนาดของการผลิต สำหรับผู้ผลิตผักปลอดสารพิษที่มีประสบการณ์มากกว่า 4 ปี จะมีกลุ่มเกษตรกรในขั้นที่สามที่มีความสามารถในเชิงธุรกิจมากขึ้น ขยายกิจการมีตลาดเฉพาะมากกว่าระดับการพึ่งพาอาศัยกันในชุมชน ผลตอบแทนและผลสัมฤทธิ์จากการลงทุนพบว่าผลตอบแทนในรูปตัวเงินสามารถสร้างรายได้หมุนเวียนในครอบครัวต่อวันเป็นอย่างน้อยประมาณ 200 บาท และผลตอบแทนทางด้านจิตใจที่มีการรวมกลุ่มช่วยกันคิด วางแผนและทำงานร่วมกัน ทำให้สุขภาพกายและสุขภาพใจมีความสุข ความพอเพียงมีเหตุผลและเกิดการแลกเปลี่ยนแบ่งปันซึ่งกันและกันเป็นความสุขในชีวิตที่มีค่าขึ้น

Abstract

The study of cost and achievement of Chiang Mai free pesticide has three main objectives; 1) to study the social cost and the basic factor towards free pesticide agriculture, 2) to study the quantity and types of free pesticide agricultural products and 3) to study the cost and achievement of free pesticide agriculture base on sufficiency economy. Participatory action research between 20 group's agriculturists and groups of small and micro community enterprise in Chiang Mai are conducted. These 20 groups are from 10 districts of Chiang Mai. In addition, Saraphee district agriculture office, Hang dong district agriculture office, the provincial party such as Chiang Mai Provincial Public Health office, Chiang Mai agriculture office and Multiple Cropping Center, Chiang Mai University also have a good collaboration with all of these groups. The result of this study found that the operation of Chiang Mai free vegetable is divided into 3 levels. The first level is that the agriculturists depend on themselves. The second level is that the agriculturists join together to form the cooperative and the third level is to be the sustainable group and find for the market as well as accumulate fund to enlarge the enterprise. Using social capital and community capital are also studied. It found that personal capital is the most important factor. The scope of study is divided into two groups. The first group is free pesticide vegetables producers who work less than 4 years. The second group is free pesticide vegetable producers who work more than 4 years. The first group of producers belongs to the first and the second level of the operation. They do the agriculture based on themselves and then they form their groups and manage their works. All of their working will depend on natural style. However, agriculturists who grow clean vegetables more than 4 years will belong to the third level. They will enlarge their business.

They will have a specific market. They will send their products to market both in country and abroad. The rewards and benefit from investment are the income which use in their household approximately 200 baht/day. The sufficiency rewards is that it can help them to reduce the expenditure in their household and they can give the remain vegetables to their neighbors. The rewards for their mind is that they are in good health and happy as well as enjoy in their lives because they have an opportunity to talk, exchange opinions and help each other.

คำสำคัญ

เกษตรปลอดสารพิษ หมายถึง ระบบการผลิตที่ไม่ใช้สารเคมีในการป้องกันกำจัดศัตรูพืช ไม่ใช้ฮอร์โมนที่ได้จากการสังเคราะห์แต่ให้ใช้ปุ๋ยเคมีได้ไม่เกิน 20 กิโลกรัมต่อไร่ หรือในปริมาณไม่มากและใช้ในช่วงระยะเวลาที่ปลอดภัยต่อผู้บริโภค

ต้นทุนการผลิต หมายถึง ค่าใช้จ่ายหรือรายจ่ายในปัจจัยการผลิตที่ใช้ในกระบวนการผลิตผักปลอดสารพิษ และเนื่องจากปัจจัยการผลิตแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ปัจจัยคงที่ กับปัจจัยผันแปร

ต้นทุนคงที่ หมายถึง ต้นทุนที่มีจำนวนคงที่ตลอดไม่ว่าจะดำเนินการผลิตมากหรือน้อย แม้จะไม่ทำการผลิตเลยก็จะเกิดต้นทุนคงที่ ต้นทุนประเภทนี้ เช่น วัสดุ อุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิต จอบ เสียม สายยาง โรงเรือน สูบน้ำ ถังน้ำ ค่าเสื่อมของอุปกรณ์ เครื่องมือ-เครื่องจักร เป็นต้น

ต้นทุนผันแปร หมายถึง ต้นทุนที่จะเปลี่ยนแปลงไปตามจำนวนการผลิตผักปลอดสารพิษ ถ้าผลิตมากจะเสียต้นทุนชนิดนี้มาก และถ้าไม่ผลิตก็ไม่เสียเลย เช่น เมล็ดพันธุ์ผัก ค่าจ้างแรงงาน ค่าน้ำ ค่าไฟ

ต้นทุนรวม หมายถึง ต้นทุนทั้งหมดที่เกิดขึ้นจากการใช้ปัจจัยการผลิตชนิดต่างๆ ผักปลอดสารพิษ ต้นทุนรวมสามารถแสดงได้ดังนี้ ต้นทุนรวม จะเท่ากับต้นทุนคงที่ รวมกับต้นทุนผันแปร

ผลสัมฤทธิ์ คือ งานหรือกิจกรรมที่เกิดจากการทำงานได้ผลผลิต (Outputs) ตามเป้าหมาย และเกิดผลลัพธ์ (Outcomes) ตรงตามวัตถุประสงค์ กล่าวคือ ผลผลิตสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างแท้จริงหรือเป็นที่พึงพอใจ

Keywords

Free pesticide agriculture means the production system which avoids chemical substance, synthesized hormone. Chemical fertilizer is used no more than 20 kilograms per rai.

Production cost means expenses in clean vegetable production. There are two kinds of factors for production; fix factor and variable factor

Fixed cost means the cost which is not varied by the production. They consist of equipments for production such as pickax, spade, rubber tube, house, bucket and depreciation of equipment and mechanics

Variable cost means the cost which is varied by the production of clean vegetables. If the production is so big, the variable cost will be high. There is no variable cost if the production doesn't occur.

Total cost means all of the production cost. Total cost is equal fix cost plus variable cost

Benefit means work or activity that has outputs which attain the goal and the outcome comes true. The outputs are practical and satisfy.

ความสำคัญและที่มาของปัญหา

ด้วยวิถีชีวิตของชุมชนไทยส่วนใหญ่อยู่บนพื้นฐานการเกษตร อาชีพเกษตรกรรมจึงเป็นอาชีพหลักของชุมชนไทยมาแต่ครั้งอดีต ในระบบการเพาะปลูกแต่เดิมนั้นมีลักษณะเป็นแบบที่พึ่งพิง พึ่งพา และเข้าใจธรรมชาติเป็นอย่างมาก ต่อมา มีกระบวนการพัฒนาจากภาครัฐเข้ามาทำให้คนไทยเข้าสู่ยุคทำมาค้าขายที่มีเงินเป็นตัวตั้งและแปรเปลี่ยนการผลิตทุกอย่างเพื่อขายเป็นเงิน ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติสูญเสียไปเป็นอันมาก ภายใต้วิกฤตดังกล่าว การหาแนวทางแก้ไขปัญหาทั้งภาครัฐและเอกชน ด้วยการสร้างรากฐานทางเศรษฐกิจและสังคมให้เข้มแข็ง เพื่อให้คนไทยส่วนใหญ่ของประเทศมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นจากประเด็นดังกล่าว จึงเกิดแนวคิดในความต้องการศึกษาถึงต้นทุนและผลสัมฤทธิ์ในการจัดทำการเกษตรที่เน้นใช้ประโยชน์จากทรัพยากรพื้นดินของตนเองผสมผสานกับ ภูมิปัญญาปราชญ์ชาวบ้านที่จะดำเนินการเกษตรให้ประสบผลสำเร็จ ด้วยการวิเคราะห์จากระบบของการทำการเกษตรปลอดสารพิษกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ให้เกิดประโยชน์สูงสุด อีกทั้งจังหวัดเชียงใหม่ซึ่งมีเขตพื้นที่ในภาคเหนือมีสภาพแวดล้อมและทรัพยากร ตลอดจนภูมิประเทศและอากาศที่เหมาะสมต่อการทำการเกษตรได้เป็นอย่างดีและปลูกพืชได้ตลอดทั้งปี ทำให้แนวคิดในการดำเนินการของเกษตรกรในการทำเกษตรปลอดสารพิษจึงเป็นสิ่งเริ่มต้นที่น่าสนใจ แต่กลุ่มเกษตรกรส่วนใหญ่ยังคงขาดความรู้ในหลายๆ ด้าน (วีระศักดิ์, 2550) ทำให้การพัฒนาเกษตรกรที่เป็นประชากรส่วนใหญ่ให้มีความรู้ ความชำนาญเกิดศักยภาพการผลิต เพื่อให้มีหลักประกันที่มั่นคงในการประกอบอาชีพ

ซึ่งตามหลักของการบัญชีในการคิดกำไรต้องเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นแล้ว คือไปซื้อวัตถุดิบมาแล้ว ทำการผลิตแล้วไปขายและเก็บเงิน ค่าขายมาได้แล้วนำมาหักลบกับรายจ่ายออกจากรายได้ ส่วนต่างก็คือ “กำไร” การวัดสิ่งที่ได้ทำแล้วจึงเป็นการวัดผลการดำเนินงานในอดีตเท่านั้น แต่ในทางแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงจะอธิบายได้ว่า ผลกำไรคือวิถีชีวิตที่มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่ายมีความสุขอย่างยั่งยืน และผลผลิตที่มีเหลือก็อาจนำมาจำหน่ายทำให้เกิดกำไร มีชีวิตที่มีความสุขสมบูรณ์อย่างเห็นผลได้เป็นรูปธรรม (กมลทิพย์, 2550) แนวคิด “ขาดทุนคือกำไร” คือผลตอบแทนแห่งความสุขของประชาชนที่สำคัญกว่าผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ ถึงทักษะของการบริหารการเงิน รายได้ และค่าใช้จ่ายการผลิต ได้ถึงความประหยัด ตัดทอนค่าใช้จ่าย ลดความฟุ่มเฟือยในการดำรงชีพ เพื่อความเป็นอยู่ที่ไม่ฟุ่งเฟือประหยัดในทางที่ถูกต้องเพื่อให้มีหลักประกันที่มั่นคงในการประกอบอาชีพ มีรายได้จากการเกษตรอย่างสม่ำเสมอตลอดจนทั้งมีคุณภาพชีวิตที่อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี (ประเวศ, 2548)

ผู้วิจัยจึงมีจุดมุ่งหมายสำคัญที่จะศึกษาถึงต้นทุนและผลสัมฤทธิ์ของการลงทุน ทำการเกษตรปลอดสารพิษของเกษตรกรจังหวัดเชียงใหม่ ตามศักยภาพของทรัพยากรที่มีอยู่ของเกษตรกรทั้งทางด้านของการใช้ประโยชน์ที่ดิน ภูมิปัญญา ความรู้ และการใช้เงินทุนหมุนเวียน ตลอดจนการวิเคราะห์ถึงรายได้และค่าใช้จ่าย ซึ่งเปรียบเสมือนทุนในชุมชน ทุนทางสังคม ทุนทางเศรษฐกิจให้เกิดการพึ่งพาตนเองได้อย่างเหมาะสมและสมดุลภายใต้แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อความยั่งยืน

วัตถุประสงค์

1. ศึกษาข้อมูลทุนทางสังคม ปัจจัยพื้นฐานสำคัญต่อการทำการเกษตรปลอดสารพิษ
2. ศึกษาปริมาณและชนิดของผลผลิตที่หลากหลายจากการทำการเกษตรปลอดสารพิษบนพื้นที่ทำกินของเกษตรกรครัวเรือนที่เข้าร่วมโครงการ
3. ศึกษาต้นทุนและผลสัมฤทธิ์ในการลงทุนทำการเกษตรปลอดสารพิษของเกษตรกรให้เหมาะสมตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ในจังหวัดเชียงใหม่

วิธีการศึกษา

1. ประชากรศึกษาและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร คือ กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดสารพิษทั้งหมดในพื้นที่เป้าหมายของ จังหวัดเชียงใหม่ ทั้ง 22 อำเภอ 2 กิ่งอำเภอ โดยวิธีการสุ่มแบบแบ่งชั้น และเจาะจง ซึ่งมีเป้าหมายอยู่ที่ 50 ครัวเรือน

(1) ดำเนินการคัดเลือกจากพื้นที่ที่มีศักยภาพบุคลากร (เจ้าหน้าที่และเกษตรกร) ที่มีความพร้อมในการดำเนินการปลูกผักปลอดสารพิษที่เหมาะสม สำหรับกรณีศึกษาในครั้งนี้พิจารณาเลือกจากขนาดของพื้นที่ที่การเกษตรปลอดสารพิษในครัวเรือนตั้งแต่ขนาดไม่เกิน 1 ไร่ และมีความสนใจเข้าร่วม มาเป็นกรณีศึกษาเพื่อเข้าร่วมกระบวนการติดตามประเมินถึงผลสัมฤทธิ์ของการลงทุนในการปลูกพืชแต่ละชนิดบนพื้นที่แปลงการผลิตที่เท่าๆ กันว่าจะมีลักษณะของการลงทุนและความคุ้มค่าพอเพียงที่จะพึ่งตนเองของเกษตรกรได้หรือไม่ในตลอดระยะเวลา 12 เดือน

(2) ชี้แจงให้กลุ่มได้รับทราบถึงวัตถุประสงค์และเป้าหมายของโครงการ ตลอดจนกิจกรรมต่างๆ ที่ต้องร่วมมือกัน เป็นระยะเวลา 12 เดือนที่จะทำเครือข่ายร่วมกัน

(3) จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกรณีศึกษาเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อให้เกิดเครือข่ายระหว่างกลุ่ม เพื่อเปิดโลกทัศน์และได้มาซึ่งแนวทางในการปฏิบัติร่วมกัน

2. ชนิดของเครื่องมือ

ใช้แบบสัมภาษณ์ และแบบสังเกต (Interview schedule) การจดบันทึกข้อมูล เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยนักวิจัยจะเป็นผู้ทำการสัมภาษณ์และสังเกต เพื่อบันทึกข้อมูลที่ได้ ให้ความรู้และการจัดเวทีชาวบ้านเพื่อการระดมความคิดเห็นและหาข้อสรุปในการทำการเกษตรปลอดสารพิษกับเศรษฐกิจพอเพียงที่เหมาะสมสำหรับการนำไปปฏิบัติได้

3. การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล 2 ส่วน ดังนี้

(1) วิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Method) แสดงถึงลักษณะความเป็นมาของกลุ่มตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จในการทำการผลิตพืชผักอินทรีย์มาตรฐานซึ่งประกอบด้วยปัจจัยต่างๆ รวมถึงการพัฒนากลุ่ม วิธีการผลิต การตลาด ปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะบทบาทของภาครัฐในการส่งเสริมการผลิตผักปลอดสารพิษ

(2) วิเคราะห์เชิงปริมาณ (Quantitative Method) ในการวิเคราะห์ต้นทุน รายได้จากการผลิตผักปลอดสารพิษ การคำนวณต้นทุนค่าใช้จ่ายและรายได้ที่เกิดขึ้นคิดตามหลักทฤษฎีทางบัญชีและเศรษฐศาสตร์ นำมาวิเคราะห์ประเมินต้นทุนและผลตอบแทนของค่าใช้จ่ายจากการใช้วัสดุ แรงงาน ค่าเสื่อม และค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่มาจากการผลิตให้ถูกต้องตามความเป็นจริงที่สุด

ผลการศึกษา

การศึกษาต้นทุนและผลสัมฤทธิ์ของการเกษตรปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่ ได้ผลการศึกษาในแต่ละด้านตามวัตถุประสงค์ คือ

1. ข้อมูลทุนทางสังคม ปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญต่อการทำการเกษตรปลอดสารพิษ ตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง มีหลักสำคัญอยู่ 5 ประการ คือ การพึ่งตนเองทางจิตใจ พึ่งตนเองทางสังคม พึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ พึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี และพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ สอดคล้องกับการพัฒนาทุนทางสังคมที่ประกอบไปด้วยทุนภายในชุมชน ประกอบด้วย 1) ทุนด้านทรัพยากรธรรมชาติ เกษตรกรได้เรียนรู้ที่จะใช้ความเหมาะสมของการจัดการสภาพพื้นที่ของชุมชนต่อระบบการผลิต กับสภาพพื้นที่ที่ใช้ทำการผลิตผักปลอดสารพิษ โดยการผ่านการวิเคราะห์และปรึกษากันในกลุ่ม 2) ทุนทางวัฒนธรรม ทำให้เห็นวิถีการดำเนินชีวิต ได้แก่ รูปแบบวิถีชีวิตของชุมชนในชนบทและคนในเมือง วิถีชีวิตคนในชุมชนชนบทยังมีความผูกพันกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ผักที่นิยมปลูกจึงเป็นผักพื้นบ้านเป็นส่วนใหญ่ เช่น ผักตำลึง ผักปรัง ชะอม ผักเชียงดา ผักชีต้นหอม ใบโหระพา พริก ผักกาดจ้อน ผักบุ้ง ถั่วฝักยาว ฟักเขียว แตงกวา มะเขือเทศ แต่ชุมชนเมืองวิถีการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปตั้งแต่ลักษณะของครอบครัวที่เล็กลง ความเร่งรีบของการประกอบอาชีพ พื้นที่ที่อยู่อาศัยกลายเป็นบ้านจัดสรร พืชผักที่นิยมบริโภค เช่น ผักกาดขาว กะหล่ำปลี ผักคะน้า บร็อคโคลี่ ผักบุ้ง แครอท มะเขือเทศ 3) ทุนบุคคลทรัพยากรบุคคลด้านการเกษตร เป็นปัจจัยหลักสำคัญที่สุดต่อการขับเคลื่อนรูปแบบทางการเกษตรและระบบการผลิต จากข้อมูลกลุ่มเกษตรกรทั้ง 20 กลุ่ม พบว่าเกษตรกรแต่ละรายมีบทบาทของการเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีบทบาทและภาวะผู้นำที่มีคุณค่า องค์ความรู้ที่เรียกว่าปราชญ์ในชุมชนที่สั่งสมมานานในวิถีการทำการเกษตรของไทย ผนวกกับวิชาการความรู้และประสบการณ์ทางด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่ ได้ถูกนำกลั่นกรองเป็นความรู้ที่นำไปสู่การปฏิบัติและนำออกมาใช้กับการทำการผลิตผักปลอดสารพิษบนฐานแนวคิดใหม่ของคำว่าเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้เกิดความสมดุลตามรูปแบบของการทำการเกษตรผสมผสานหรือเกษตรทฤษฎีใหม่ 4) ทุนองค์กรหรือกลุ่ม ในแต่ละชุมชนนั้นจะประกอบไปด้วยหน่วยงานและองค์กรหลายๆ รูปแบบ ที่เมื่ออยู่รวมกันแล้ว เรียกว่าสังคม ดังนั้นความเอื้อประโยชน์ของการอยู่ร่วมกันเพื่อการพัฒนาสังคมไปสู่วิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีแล้วนั้น 5) ทุนทางเศรษฐกิจ จะเห็นได้ว่ากลุ่มเกษตรกรทุกกลุ่มได้สร้างและมีงบสนับสนุนในการลงทุนทำการเกษตรปลอดสารพิษ คือ การระดมหุ้นในสมาชิกเพื่อเป็นทุนหมุนเวียนหรือเพื่อการขยายผลในอนาคต และกิจกรรมกลุ่มที่เห็นถึงความรัก ความสามัคคี และเกื้อประโยชน์กันต่อยอด ออกผลให้เห็นได้ชัดเจน คือ สมาชิกของกลุ่มเกษตรกรไม่ได้มีการรวมตัวกันที่กลุ่มเดียวเท่านั้น ยังมีกิจกรรมรวมกลุ่มกันขับเคลื่อนและเกื้อหนุนกันทางเศรษฐกิจที่วัดได้เป็นตัวเงิน และไม่ใช่ตัวเงิน 6) ทุนทางการศึกษา องค์ความรู้ที่ได้จากการดำเนินงานและทำกิจกรรมทางการเกษตร ที่ได้มาจาก

การร่วมกันคิด ร่วมกันทำนำไปสู่การปฏิบัติ เช่น แนวทางการจัดการในกลุ่มในการแบ่งพื้นที่การปลูกผัก แต่ละชนิด การกำหนดตารางเวลาการทำงาน การจัดการควบคุมเรื่องของการไม่ใช้สารเคมีของแต่ละกลุ่ม จดบันทึกข้อมูลราคาผลผลิตย้อนหลังประมาณ 3 ปี ว่าแต่ละเดือนมีผักอะไรออกสู่ตลาดมากหรือน้อยอย่างไร และสำรวจว่าราคาผักสูงในช่วงใดและทราบถึงชนิดของผักที่ปลูกและนำมาใช้ในการเลือกชนิดผักให้เหมาะสมกับราคาและความต้องการของตลาด

2. ทราบถึงปริมาณและชนิดของผลผลิตที่ทำการผลิตผักปลอดสารพิษ การดำเนินการบริหารจัดการด้วยระบบการเกษตรปลอดสารพิษนั้น จะพบว่าเกษตรกรได้ใช้องค์ความรู้ จากการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างกลุ่มและสมาชิกในกลุ่ม จากประสบการณ์ของเกษตรกรเองโดยขึ้นกับระยะเวลาที่ได้ทำการเกษตรปลอดสารพิษมาแล้วนั้น จะทำให้เกิดการเรียนรู้ถึงการวางแผนการผลิตให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่และการลงทุนที่เหมาะสมและสมดุลกับตัวเอง เช่น เกษตรกรกลุ่มบ้านเจดีย์แม่ครัวที่มีปัญหาสภาพพื้นดินที่ไม่สมบูรณ์มากนัก และปัญหาเพลี้ยไฟที่เกิดขึ้นเป็นจำนวนมากหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยวมันสำปะหลัง ซึ่งเป็นรายได้หลักของเกษตรกรในพื้นที่ การกำจัดเพลี้ยไฟ ทำได้ยากมากจึงยังมีการใช้สารเคมีเพื่อหยุดยั้งการทำลายล้างในพื้นที่ เมื่อมีระยะที่ปลอดภัยจึงดำเนินการปลูกผักปลอดสารพิษ แต่ปัญหาดังกล่าวข้างต้น พืชที่ทดลองปลูกและได้ผลตอบแทนที่ดีสำหรับเกษตรกรรายนี้ ได้ลงตัวอยู่ที่ผักพื้นบ้าน ผักปรัง ที่มีผลกระทบจากเพลี้ยไฟน้อยที่สุด ลดต้นทุนการใช้สารเคมีในการกำจัดเพลี้ย อีกทั้งสามารถเก็บผลผลิตได้นานและดูแลได้ไม่ยาก สำหรับชนิดของผักที่ปลูกจะพิจารณาจากความต้องการของตลาด อาทิ ผักชี จะปลูกในช่วงเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน เนื่องจากช่วงนี้ผักชีมีราคาแพง เป็นต้น โดยแบ่งประเภทของผักออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ ผักกินใบ เช่น คะน้า ผักบุ้ง สลัด โอ๊กแดง ขึ้นฉ่าย ผักชี ปวยเล้ง ยอดฟักทอง กะเพรา และโหระพา เป็นต้น พืชผักกินผล เช่น แตงกวา ข้าวโพดฝักอ่อน หัวไชเท้า แครอท ฟักทอง มะระจีน มะเขือเทศ เป็นต้น และพืชผักกินดอก เช่น กะหล่ำดอก คะน้าฮ่องกง ดอกแค และบร็อคโคลี่ เป็นต้น โดยการจะเลือกปลูกผักชนิดใดจะมีการวางแผนการผลิต โดยจะจดบันทึกข้อมูลราคาผลผลิตย้อนหลังประมาณ 3 ปี ว่าแต่ละเดือนมีผักอะไรออกสู่ตลาดมากหรือน้อยอย่างไร และสำรวจว่าราคาผักสูงในช่วงใดด้วย เพื่อนำมาใช้ในการเลือกชนิดผักให้เหมาะสมกับราคาและความต้องการของตลาด ศึกษาสภาพอากาศและสภาพธรรมชาติของผักแต่ละชนิด เพื่อให้ทราบว่าอากาศแบบไหนเหมาะแก่การเจริญเติบโตของผักชนิดนั้นๆ

3. การศึกษาต้นทุนและผลสัมฤทธิ์ของการเกษตรผักปลอดสารพิษนั้น ได้วางแผนการศึกษาเพื่อการวิเคราะห์ ติดตามและประเมินผลไว้เป็น 2 ระยะด้วยกัน ผลการศึกษาในระยะที่หนึ่งเป็นเพียงการวิเคราะห์ถึงต้นทุนและผลสัมฤทธิ์ที่ได้ศึกษาจากกลุ่มเกษตรกรทั้ง 20 กลุ่ม ซึ่งเป็นการศึกษาในประเด็นของการทำการเกษตรปลอดสารพิษในระบบภาพรวมถึงการเกิดต้นทุนการผลิต และผลสัมฤทธิ์ภายใต้การผลิตที่ใช้แนวเศรษฐกิจพอเพียงพบว่ามีลักษณะของรายการต้นทุนการผลิตที่ไม่มีความแตกต่างกัน แต่มีความต่างกันในด้านของการจัดการต้นทุนในการทำการเกษตรปลอดสารพิษว่ามีลักษณะของการเรียนรู้ด้วยประสบการณ์ของเกษตรกรเอง หรือประสบการณ์ที่ได้รับจากการเข้าอบรม รับทราบองค์ความรู้ด้านการเกษตรปลอดสารพิษที่มีเกษตรกรได้ทดลองทำและปฏิบัติได้เป็นผลสำเร็จมาแล้ว ซึ่งเป็นการลดต้นทุนและขั้นตอนการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และส่งผลให้กับเกษตรกรรายใหม่ได้มีรูปแบบการดำเนินงานต้นทางที่เป็นแนวทางผลกำไรเบื้องต้น ลดต้นทุนความเสี่ยงในการเริ่มผลิตได้เป็นอย่างดี ลักษณะต้นทุนการผลิตจึงหมายถึงทั้ง ต้นทุนคงที่และต้นทุนผันแปร

ลักษณะของต้นทุนคงที่ จะเป็นต้นทุนที่เกิดจากการลงทุนในเรื่องของที่ดิน วัสดุอุปกรณ์ จอบ เสียม บัวรดน้ำ กรรไกร สายยาง ท่อน้ำ ถังน้ำหมัก โครงสร้างโรงเรือนสำหรับการปลูกผักกางมุ้ง ระบบน้ำ ไม่ว่าจะเป็นการขุดบ่อน้ำบาดาล การทำระบบน้ำแบบหยด ระบบน้ำแบบสปิงเกอร์ ระบบฝังสายแบน ไว้บนแปลงผัก โดยมีรูให้น้ำซึมผ่านได้ ใช้เป็นท่อส่งน้ำสำหรับรดน้ำและปุ๋ยน้ำชีวภาพให้กับพืชผัก จะเป็น ลักษณะของต้นทุนที่จ่ายไปในครั้งแรกเริ่มแล้วเกิดเป็นผลประโยชน์ในการทำงานและกิจกรรมในแปลงผัก ได้มากกว่า 1 ปี จนกว่าสิ่งอุปกรณ์เหล่านี้จะสึกหรอ ไปตามสภาพอายุการใช้งาน

สำหรับต้นทุนผันแปร จะเป็นลักษณะของรายจ่ายที่เกิดขึ้นเนื่องจากการดำเนินกิจกรรม ในระหว่างปี เพื่อให้เกิดผลลัพธ์ในการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์เพื่อก่อให้เกิดเป็นผลรายได้และกิจกรรมอื่น ต่อเนื่อง ต้นทุนผันแปรที่สำคัญจึงแบ่งเป็นปัจจัยนำเข้าและปัจจัยกระบวนการผลิตของการเกษตรปลอดสารพิษ เช่น ค่าเช่าที่ดิน ค่าเมล็ดพันธุ์พืชที่เกษตรกรสนใจปลูก ค่าปุ๋ยหมักปุ๋ยชีวภาพที่จำเป็นบางชนิด เพื่อส่งผล ผลักดันต่อไปยังกระบวนการผลิต ที่เป็นต้นทุนผันแปรในส่วนของค่าแรงงาน ตั้งแต่การเตรียมปรับสภาพดิน การขึ้นแปลงผัก การหว่าน การปลูก การดูแลวัชพืชและแมลง การรดน้ำ พรวนดิน ไปจนถึงการเก็บผลผลิต นับได้ว่าต้นทุนด้านค่าแรงงานเป็นต้นทุนที่เป็นหัวใจสำคัญในการทำการเกษตรปลอดสารพิษ เนื่องจากเป็น ต้นทุนที่วัดเป็นมูลค่าได้ยากที่สุด

ผลสัมฤทธิ์ ของการทำการเกษตรผักก่อให้เกิดผลงานตามวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานได้อย่าง ครบถ้วน ทั้งที่สามารถทำเพื่อประกอบเป็นอาชีพเสริม ที่สามารถสร้างรายได้เพิ่มให้กับกลุ่มเกษตรกรและ ครอบครัว อีกทั้งช่วยรักษาสภาพแวดล้อมของดินและน้ำภายในชุมชน ก่อให้เกิดความรัก ความสามัคคี มีการทำงานและกิจกรรมร่วมกันเป็นกลุ่มของแต่ละชุมชน ทางด้านผลผลิตและผลลัพธ์ที่ได้จากการทำ การเกษตรผักปลอดสารพิษ สามารถมองเห็นและคิดเป็นมูลค่าได้ ไม่ว่าจะเป็นปริมาณของผลผลิตพืชผักแต่ละ ชนิดที่สามารถเก็บผลผลิตได้ และมีมูลค่าอยู่ในระบบกลไกทางการตลาด เพื่อที่จะนำมาวัดความคุ้มค่าต่อ เงินทุน ผลกำไร การจ้างแรงงาน วัตถุดิบ ผลผลิต ตามศักยภาพและเป้าหมายการทำการเกษตรปลอดสารพิษ ของเกษตรกรแต่ละราย ปลอดสารพิษของเกษตรกรของแต่ละพื้นที่ได้

ดังนั้นผลตอบแทนหรือผลสัมฤทธิ์ของการทำการเกษตรผักปลอดสารพิษจึงหมายถึงสิ่งที่กล่าวมา ข้างต้น ซึ่งสามารถตอบโจทย์ของการศึกษาในระยะที่หนึ่งได้ว่า หมายถึง ความพึงพอใจ การมีส่วนร่วม ความคุ้มค่าของการลงทุนการผลิต ตามหลักการพึ่งตนเองตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ที่ส่งผลหลักสำคัญอยู่ 5 ประการ คือ 1) การพึ่งตนเองทางจิตใจ ทำให้เกษตรกรมีแนวคิดของการสร้างรายได้เสริม สามารถใช้พื้นที่ ทำการปลูกผักให้เกิดผลประโยชน์ได้เต็มที่ส่งผลต่อครอบครัวมีกิจกรรมร่วมกันในการช่วยกันสร้างรายได้เสริม ลดรายจ่ายในครอบครัว 2) พึ่งตนเองทางสังคม มีการรวมกลุ่มกันเพื่อทำการปลูกผักปลอดสารพิษด้วยกัน คิดวางแผนการทำงานร่วมกัน มีกิจกรรมกลุ่ม 3) พึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ ด้วยการลดใช้สารเคมี เพื่อดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม และหันมาใช้ความสมดุลทางธรรมชาตินำไปสู่การเกษตรธรรมชาติวิธี 4) พึ่งตนเอง ได้ทางเทคโนโลยี ด้วยการเรียนรู้สิ่งที่อยู่ในชุมชนนำมาคิดสร้างเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการทำงานด้าน การเกษตรปลอดสารพิษ 5) พึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ ระบบการเกษตรปลอดสารพิษสามารถสร้าง การเคลื่อนไหวของการผลิตและการบริโภคที่มีผลต่อคนในชุมชนตั้งแต่การเกื้อกูลกัน สร้างผลผลิตสู่ตลาด ชุมชนใหญ่ สร้างรายได้และกิจกรรมกลุ่มขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพ

สรุปผลการศึกษา

การศึกษาต้นทุนและผลสัมฤทธิ์ของการเกษตรปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่ เป็นการวิเคราะห์เพื่อหาข้อสรุปของการทำการเกษตรปลอดสารพิษ ของเกษตรกรภายใต้ฐานแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง และการเกษตรทฤษฎีใหม่ทั้งสามระดับ ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบการผลิตผักปลอดสารพิษ จังหวัดเชียงใหม่ มีลักษณะของการดำเนินงานเป็น 3 รูปแบบบนพื้นฐานของแนวปฏิบัติเศรษฐกิจพอเพียง ในลักษณะของเกษตรกรรายเดี่ยว และกลุ่มเกษตรกร ด้วยรูปแบบการพัฒนาศักยภาพระบบการผลิตผักปลอดสารพิษจากเกษตรก้าวหน้าด้วยความสามารถในการพึ่งพาตนเองใน ขั้นที่หนึ่ง ไปพึ่งพาอาศัยกัน รวมกลุ่มจัดตั้งเป็นชุมชนสหกรณ์ในขั้นที่สอง และเกษตรยั่งยืน หาตลาด ระดมทุนขยายกิจการในขั้นที่สาม ลักษณะการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรและชุมชน โดยศึกษาถึงการใช้ปัจจัยทุนทางสังคมและทุนในชุมชน พบว่า ทุนด้านบุคคลเป็นปัจจัยสำคัญที่สุด ส่วนทุนทางด้านทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ระบบน้ำเป็นปัจจัยสำคัญพื้นฐานที่จะส่งผลต่อการลงทุนและขับเคลื่อนทุนทางเศรษฐกิจในการทำเกษตรปลอดสารพิษให้มีประสิทธิภาพ และทุนทางด้านการศึกษาความรู้วิชาการเกษตรและภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงเป็นหัวใจของการผลิตผักปลอดสารพิษ

ประเภทของปริมาณและชนิดของผลผลิตที่ทำการผลิตผักปลอดสารพิษ ตลอดจนถึงต้นทุนและผลสัมฤทธิ์นั้นผลการศึกษาพบว่าสำหรับเกษตรกรที่ทำการผลิตผักปลอดสารพิษน้อยกว่า 4 ปี เป็นเกษตรกรในขั้นที่หนึ่งและขั้นที่สอง ด้วยการพึ่งตนเองและก้าวไปสู่การรวมกลุ่มช่วยกัน มีรูปแบบการผลิตผักปลอดสารพิษด้วยระบบเปิด สำหรับผู้ผลิตผักปลอดสารพิษที่มีประสบการณ์มากกว่า 4 ปี จะมีกลุ่มเกษตรกรในขั้นที่สามที่มีความสามารถในเชิงธุรกิจมากขึ้น ขยายกิจการมีตลาดเฉพาะมากกว่าระดับการพึ่งพาอาศัยกันในชุมชน ผลตอบแทนและผลสัมฤทธิ์จากการลงทุนพบว่า ผลตอบแทนในรูปตัวเงินสามารถสร้างรายได้หมุนเวียนในครอบครัวต่อวันเป็นอย่างน้อย จำนวน 200 บาท และผลตอบแทนทางด้านจิตใจที่มีการรวมกลุ่มช่วยกันคิดวางแผนและทำงานร่วมกัน ทำให้สุขภาพกายและสุขภาพใจมีความสุข ความพอเพียงมีเหตุผลและเกิดการแลกเปลี่ยนแบ่งปันซึ่งกันและกันเป็นความสุขในชีวิตที่มีค่าขึ้น

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาต้นทุนและผลสัมฤทธิ์ของการเกษตรปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่ ในระยะที่หนึ่ง พบว่าความต่อเนื่องและกลไกที่อยู่ในระบบการผลิตและการบริโภคมีปัจจัยหลายอย่างที่จะเอื้อทำให้ระบบการเกษตรเพื่อผลิตผักปลอดสารพิษสามารถดำเนินการต่อไปได้นั้น จะต้องช่วยกันผลักดันและให้ความรู้เข้าไปช่วยเหลือผู้ผลิตในแต่ละด้านต่อไปนี้

(1) ชนิดและสัดส่วนของพืชผักแต่ละชนิด ในระบบตลาดเพื่อการบริโภค ที่เกษตรกรส่วนใหญ่ยังไม่มีความเข้าใจและนำไปเป็นข้อมูลเพื่อการพัฒนาระบบการผลิตการเกษตรปลอดสารพิษได้อย่างมีประสิทธิภาพ

(2) วิธีการคัดคุณภาพของวัตถุดิบ การควบคุมและตรวจสอบคุณภาพของผลิตภัณฑ์และเทคโนโลยีการผลิต สังเกตการณ์ได้ว่ามีวิธีการและขั้นตอนการปฏิบัติอย่างไรหลากหลายรูปแบบ ตั้งแต่กระบวนการผลิตต้นทาง ระหว่างทางไปจนถึงปลายทางที่เกษตรกรยังขาดความรู้และความเข้าใจอีกมาก

(3) ความช่วยเหลือในด้านวิชาการแนวคิดต้นทุนและผลตอบแทนในการผลิตที่สามารถเป็นคำตอบของการเกษตรปลอดสารพิษบนฐานคิดเศรษฐกิจพอเพียง

(4) จากการให้ข้อมูลของเกษตรกรแต่ละราย ยังต้องการความช่วยเหลือด้านการผลิต ตั้งแต่เริ่มการผลิตที่ต้องปรับสภาพดินและแหล่งน้ำไว้รองรับ ไปจนถึงการดูแลและเก็บผลผลิต

(5) ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการที่จะนำไปแปรรูปเป็นสินค้าเกษตรชนิดอื่น

เอกสารอ้างอิง

กมลทิพย์ คำใจ. 2550. **วิถีชีวิตของเกษตรกรกับบทสรุปของกำไรและความพอเพียง**. เชียงใหม่. มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

ประเวศ วะสี และคณะ. 2548. **การจัดการความรู้เพื่อประยุกต์ใช้ในการพัฒนาอาชีพแบบบูรณาการเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนแบบยั่งยืน.** สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.).

วีระศักดิ์ สมยานะ. 2550. **ความรู้ความเข้าใจต่อการผลิตและการบริโภคผักปลอดสารพิษ จังหวัดเชียงใหม่.**

สุดใจ จงวรกิจวัฒนา. 2544. **การศึกษาเศรษฐกิจการผลิตและการตลาดพืชผักอินทรีย์.** สำนักวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร.

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร เขต 1 จังหวัดเชียงใหม่. 2550. **สภาพการผลิต การตลาด และพฤติกรรมการบริโภคพืชผักในจังหวัดเชียงใหม่.**

RAJABHAT CHIANG MAI RESEARCH JOURNAL
VOL.10 NO.1 OCTOBER 2008 - MARCH 2009

โครงการวิจัยเชิงบูรณาการเพื่อพัฒนาการจัดการการผลิตผักปลอดสารพิษ และสินค้าแปรรูปผักปลอดสารพิษ จังหวัดเชียงใหม่ ยกระดับสู่มาตรฐาน

Integrated Research to Develop Clean Vegetable Management and Chiang Mai Processing Clean Vegetable Product to Reach International Standard

ผู้ช่วยศาสตราจารย์วีระศักดิ์ สมยานะ
อาจารย์ประจำสาขาวิชาเศรษฐศาสตร์
คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาระบบการผลิต “ผักปลอดสารพิษ” จังหวัดเชียงใหม่ 2) เพื่อพัฒนาระบบการบริหารการผลิต “ผักปลอดสารพิษ” ของจังหวัดเชียงใหม่ ให้ได้รับมาตรฐานระดับสากล และ 3) เพื่อสร้างและพัฒนาระบบการผลิตผักปลอดสารพิษ จังหวัดเชียงใหม่ ให้เกิดความพอเพียงและยั่งยืน การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีวิจัยและพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) กับหน่วยภาคี 4 ระดับ คือ ระดับชุมชน, ระดับสอง หน่วยภาคีระดับตำบล, ระดับสาม หน่วยภาคีระดับอำเภอ จำนวน 10 ชุมชน และระดับที่สี่ หน่วยภาคีระดับจังหวัด ผลการศึกษาตลอดระยะเวลาโครงการ 1 ปี พบว่าระบบการผลิตผักปลอดสารพิษของจังหวัดเชียงใหม่ มีลักษณะของระบบการผลิตที่หลากหลาย ได้แก่ ลักษณะการผลิตผักปลอดสารพิษในปัจจุบัน การผลิตผักปลอดสารพิษตามวิธีการของสำนักงานเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตร และระบบการผลิตที่ได้มาตรฐาน ซึ่งเกษตรกรแต่ละกลุ่ม ทั้ง 10 อำเภอ ต่างก็มีวิธีการผลิตที่แตกต่างกันออกไปตามสภาพบริบทของพื้นที่ในชุมชนนั้นๆ ทางสำนักงานเกษตรจังหวัดได้กำหนดมาตรฐานของการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (Good Agricultural Practice, GAP) ซึ่งกรมวิชาการเกษตรจะเป็นผู้ตรวจรับรองกระบวนการผลิตของฟาร์มเป็น 3 ระดับ คือระดับแรก คือ กระบวนการผลิตที่ได้ผลิตผลปลอดภัย ระดับที่สอง คือ กระบวนการผลิตที่ได้ผลิตผลปลอดภัย และปลอดจากศัตรูพืช และระดับสุดท้ายคือ กระบวนการผลิตที่ได้ผลิตผลปลอดภัย ปลอดจากศัตรูพืช และคุณภาพเป็นที่พึงพอใจของผู้บริโภค การจัดการผลิตผักปลอดสารพิษ ภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง พบว่าเกษตรกรเน้นการปลูกเพื่อบริโภคเป็นหลัก ที่เหลือถึงจะนำไปจำหน่ายให้กับชุมชนของตนเอง และส่งขายไปยังตลาดชุมชน เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว ซึ่งนักวิจัยได้รวบรวมผลผลิตทางการเกษตร “ผักปลอดสารพิษ” ที่เกษตรกรในจังหวัดเชียงใหม่ได้ทำการผลิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการผลิตได้มาตรฐานของกรมวิชาการเกษตร จังหวัดเชียงใหม่ และได้ออกใบรับรองมาตรฐานให้กับเกษตรกร ในการวิจัยปีที่ 1 นี้ จำนวน 10 ชนิด ได้แก่ ผักกวางตุ้ง, กระเทียมต้น, คะน้า, ถั่วแขก, ผักโขมจีน,

ผักบุ้ง, ผักสลัดใบ, มะเขือเทศ, ขึ้นฉ่าย และปวยเล้ง สำหรับการผลิตผักพื้นบ้านและการผลิตผักสมุนไพรนั้น สำนักงานเกษตรจังหวัดกำลังเริ่มดำเนินการตรวจสอบคุณภาพการผลิต (GAP) และอยู่ในช่วงกำลังเตรียมการ แต่ขณะนี้ทางสำนักงานเกษตรจังหวัดได้เริ่มเข้ามาตรวจสอบคุณภาพผักดังกล่าวมากขึ้น เพราะผักดังกล่าวเริ่มเป็นที่นิยมบริโภคกันมากในท้องตลาด สังเกตได้จากอาหารแปรรูปจากผักต่างๆ ได้เป็นที่นิยมของผู้บริโภคมากขึ้น และสำหรับการวิจัยในระยะต่อไป นักวิจัยยังได้กำหนดแนวทางในการพัฒนามาตรฐานผักปลอดสารพิษอีก 14 ชนิด ได้แก่ กล้วย, หน่อไม้ฝรั่ง, ข้าวโพดฝักอ่อน, ฟักทอง, ผักกะเฉด, กระเจี๊ยบเขียว, กระเทียม, เห็ด, หอมแดง, ถั่วฝักยาว, แตงกวา, พริก, ข้าวโพดหวาน และมะเขือเทศ ให้ได้มาตรฐาน ทั้งนี้เพราะผักดังกล่าวเป็นที่นิยมบริโภคเป็นจำนวนมาก

Abstract

This study has three main objectives; 1) to study Chiang Mai clean vegetable producing system; 2) to develop Chiang Mai clean vegetable producing system to reach international standards and 3) to create and develop clean vegetable producing system that is sufficient and sustainable. Participatory action research with quadruple party levels was conducted. The quadruple levels are firstly community. The second level consists of sub district. The third level consists of 10 communities of district. The fourth level is province. The study found that the clean vegetable producing system in Chiang Mai has a variety of systems such as the pattern of clean vegetable producing used at present, producing clean vegetables of Agricultural department, Ministry of Agriculture and Cooperative and also producing system which is standard. Each group of agriculturists from 10 districts has its own methods. However, their producing must be standardized. The department of Provincial Agriculture has set Good Agricultural Practice as the basic standard. Department of Agricultural Academic will inspect and approve the producing system classify by 3 levels. The first level is the producing system which has safe products. The second level is the producing system which has safe products and free from vegetable disease. The last level is the producing system which is safe, free from vegetable disease and of good quality to satisfy consumers. The study also found that agriculturists should emphasize growing for consumption in their households. The remains will be sold in their own communities and at other local community markets. The researchers also collected clean vegetable agricultural products which Chiang Mai agriculturists grow based on the sufficiency economy concept. These agriculturists have been awarded GAP from the Department of Agricultural Academic in Chiang Mai. Ten species of vegetables grown by these agriculturists consist of pak choi, leeks, Chinese kale, common beans, Chinese spinach, water convolvulus, lettuce, tomatoes and celery. Concerning local vegetables and herbs, the Department of provincial agriculture is starting to check GAP. The local vegetables and herbs free from chemicals. These vegetables are chaom, cylon spinach, sacred basil, sweet basil. Most of the agriculturists grow and consume

in their households and l distribute to neighbours. The Department of Provincial agriculture has started to check the quality of these vegetables because they are much more consumed and well known in the market.

คำสำคัญ

เกษตรปลอดสารพิษ หมายถึง ระบบการผลิตที่ไม่ใช้สารเคมีในการป้องกันกำจัดศัตรูพืช ไม่ใช้ฮอร์โมนที่ได้จากการสังเคราะห์ แต่สามารถใช้ปุ๋ยเคมีได้ไม่เกิน 20 กิโลกรัมต่อไร่

สินค้าเกษตรปลอดสารพิษ หมายถึง ผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรที่ได้จากการทำการเกษตรปลอดสารพิษ ได้แก่ พืช คือ พืชไร่ และพืชสวน รวมถึงไม้ผล และดอกไม้ นอกจากนี้ยังรวมถึงสัตว์เลี้ยง

การบูรณาการ หมายถึง การเชื่อมโยงกันระหว่างความรู้จากศาสตร์ต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เพื่อให้เกิดความรู้ใหม่ที่สามารถนำไปใช้ในการแก้ปัญหาในการทำงาน ส่วนหลักสูตรบูรณาการ มีความหมายถึง เป็นการผสมผสานและการเชื่อมโยงเนื้อหาในหลักสูตรตั้งแต่สองวิชาขึ้นไป นำมาจัดกิจกรรมการเรียนการสอนใหม่ เพื่อให้เกิดเป็นองค์ความรู้สำหรับนำไปใช้ในการเสริมสร้างสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือใช้แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันให้สำเร็จไปได้ด้วยดี

ความสมดุลและความยั่งยืน หมายถึง การเน้นการพัฒนาลักษณะองค์รวม ความพอดี พอเหมาะ มีความหลากหลาย และกลมกลืน มีความยั่งยืน ปกป้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

Keywords

Pesticide free agriculture means the production system that lack of chemical substances and synthesized hormone but use chemical fertilizer no exceed than 20 kilograms per rai.

Pesticide free agricultural practice means agricultural products comes from pesticide free agriculture. It consist of farm produce, garden plants, flowers and animals.

Integration means to link the related knowledge in order to create new knowledge so that it can solve the working problems. For integrated curriculum means to mix and link the contents of the curricular from 2 subjects so that the knowledge base will occur.

ความสำคัญและที่มาของปัญหา

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ให้ความสำคัญกับอาชีพของเกษตรไทยเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เป้าหมายของปรัชญาดังกล่าวคือให้เกษตรกรมีการผลิตการเกษตรให้พอมีพอกิน ถ้ามีผลผลิตเหลือจากการผลิตก็นำมาขายเพื่อเป็นรายได้เสริมให้กับครอบครัว (สำนักงานคณะกรรมการแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2545) หลักการดังกล่าวเมื่อนำมาประยุกต์กับการผลิตทางการเกษตรของภาคเหนือ โดยเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งปัจจุบันเกษตรกรมีปัจจัยพื้นฐานทางการผลิตที่เอื้ออำนวยต่อการผลิตค่อนข้างมาก กล่าวคือ พื้นที่ทางการเกษตรของจังหวัดเชียงใหม่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม มีการชลประทานค่อนข้างดี แต่ยังมีข้อจำกัดในเรื่องของขนาดพื้นที่ทางการเกษตร ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่ถือครองเป็นแปลงเล็กๆ ขนาด

2 งานขึ้นไป แต่ไม่เกิน 5 ไร่ เกษตรกรมีทุนในการผลิตค่อนข้างต่ำ ไม่สามารถทำการผลิตขนาดใหญ่ได้ อีกทั้งครัวเรือนในภาคการเกษตรยังเป็นครัวเรือนขนาดเล็ก มีแรงงานในครัวเรือน 2 - 3 คน ไม่เพียงพอกับการผลิตขนาดใหญ่ ทำให้การผลิตทางการเกษตรในปัจจุบันของเกษตรกรจังหวัดเชียงใหม่ ต้องทำการกู้เงินจาก ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) สหกรณ์การเกษตร หรือสถาบันการเงินอื่นๆ มาทำการผลิต เช่น การซื้อปัจจัยทุน (ได้แก่ ปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ ยาปราบศัตรูพืช) การจ้างแรงงานในการผลิต เป็นต้น แต่เมื่อเกษตรกรขายผลผลิตได้ราคาไม่ดี ก็เกิดปัญหาหนี้สินติดตามมา เกษตรปลอดสารพิษ เป็นแนวคิดทางการเกษตรอย่างหนึ่งที่นำหลักการของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ ทั้งนี้เพราะระบบการผลิตของการเกษตรปลอดสารพิษนั้นเป็นการผลิตที่ใช้ต้นทุนต่ำมาก กล่าวคือ ไม่มีการใช้ปุ๋ยและไม่ใช้สารเคมีต่างๆ ทั้งยาฆ่าแมลงและยาปราบศัตรูพืช แต่อาศัยการจัดการที่อยู่ภายใต้ทรัพยากรของเกษตรกรที่มีอยู่อย่างจำกัด ทำให้การเกษตรดังกล่าวเป็นรูปแบบการผลิตที่กำลังเป็นที่นิยมแพร่หลายในปัจจุบัน จังหวัดเชียงใหม่เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีการส่งเสริมการปลูกผักปลอดสารพิษมาเป็นเวลานาน หลายหน่วยงานไม่ว่าจะเป็นภาครัฐหรือองค์กรเอกชนได้ช่วยกันส่งเสริมและสนับสนุนให้เกษตรกรทั้งในรูปรายเดี่ยวและรายกลุ่มเกษตรกร ผลิตสินค้าเกษตรปลอดสารพิษมาเป็นเวลาหลายปีแล้ว ขณะเดียวกันประชาชนมีความต้องการสินค้าผักปลอดสารพิษในแต่ละวันเป็นปริมาณมาก แต่ก็ไม่สามารถผลิตให้เพียงพอแก่ความต้องการของผู้บริโภคที่นิยมมากขึ้นในแต่ละวัน ด้วยปัจจัยสนับสนุนดังกล่าว หลายหน่วยงานในจังหวัดเชียงใหม่เองได้มีการส่งเสริมให้เกษตรกรทำการผลิตผักปลอดสารพิษมาเป็นเวลานาน แต่พบว่ายังไม่มีความยั่งยืนในเรื่องของการผลิตผักปลอดสารพิษให้ได้มาตรฐานตรงตามความต้องการของผู้บริโภค มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ในฐานะเป็นสถาบันอุดมศึกษาเพื่อพัฒนาท้องถิ่น มีบทบาทหน้าที่ในการจัดการศึกษาที่มุ่งเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชนท้องถิ่น ตระหนักถึงความสำคัญในบทบาทหน้าที่ดังกล่าว จึงได้ทำการวิจัยเชิงบูรณาการขึ้นร่วมกันระหว่างหน่วยงานต่างๆ การวิจัยครั้งนี้ ได้นำเอาวิธีการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเข้ามาใช้ ภายใต้โครงการวิจัยจะมีแผนการดำเนินงานอันประกอบไปด้วย 1) การวิจัยและพัฒนาเกี่ยวกับการจัดการ “การผลิตผักปลอดสารพิษ” ให้ได้คุณภาพ ยกระดับผลผลิตให้ได้มาตรฐานระดับสากล 2) การวิจัยและพัฒนาเกี่ยวกับการแปรรูปผักปลอดสารพิษ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาระบบการผลิต “ผักปลอดสารพิษ” จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อพัฒนาระบบการบริหารการผลิต “ผักปลอดสารพิษ” ของจังหวัดเชียงใหม่ ให้ได้รับมาตรฐานระดับสากล
3. เพื่อสร้างและพัฒนาระบบการผลิตผักปลอดสารพิษ จังหวัดเชียงใหม่ ให้เกิดความพอเพียง และยั่งยืน

วิธีการศึกษา

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร คือ เกษตรกรและกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตผักปลอดสารพิษ จังหวัดเชียงใหม่

การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง โดยวิธีการสุ่มแบบหลายขั้นตอน (Multi - stage random sampling) โดยมีขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 กำหนดเกษตรกรตัวอย่างใช้วิธีสุ่มแบบแบ่งชั้น (Stratified sampling) จากอำเภอต่างๆ ที่สนใจจะเข้าร่วมโครงการทั้งหมด 22 อำเภอ 2 กิ่งอำเภอ

ขั้นตอนที่ 2 กำหนดเลือกเกษตรกรและกลุ่มเกษตรกรโดยวิธีสุ่มแบบเจาะจง ตามวัตถุประสงค์ (Purposive sampling) โดยแยกกลุ่มออกได้ 2 ประเภท ตามระบบการจัดการการผลิต คือ

(1) เกษตรกรรายเดี่ยวที่ทำการผลิตผักปลอดสารพิษ

(2) กลุ่มเกษตรกรที่ทำการผลิตผักปลอดสารพิษ

2. ข้อมูลและเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

(1) ข้อมูลปฐมภูมิ

ได้แก่การสืบค้นข้อมูลของเกษตรกรและกลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตผักปลอดสารพิษ โดยการจดบันทึก ประกอบกับวิธีการสังเกตการณ์และการสัมภาษณ์เจาะลึก โดยมีสมาชิกของกลุ่มเป็นผู้ร่วมกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (PAR) และให้ข้อมูลตลอดระยะเวลาของการดำเนินงาน (Participatory research)

(2) ส่วนข้อมูลทุติยภูมิ

เป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลเบื้องต้นด้านการจัดการการผลิต อันได้แก่ ข้อมูลการผลิต กระบวนการผลิต การวางแผนการผลิต เทคโนโลยีการผลิต มาตรฐานสินค้า แหล่งเงินทุน ปริมาณซื้อสินค้า และการตลาด ข้อมูลปัญหาต่างๆ ของกลุ่ม

(3) ชนิดของเครื่องมือ

(3.1) ใช้แบบสัมภาษณ์ และแบบสังเกต โดยประเด็นคำถามจะเกี่ยวข้องกับ ข้อมูลลักษณะพื้นฐานทางสังคมและเศรษฐกิจของเกษตรกร ข้อมูลสภาพทั่วไปด้านการจัดการการผลิต ข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาที่เกษตรกรประสบและหาแนวทางเพื่อการแก้ไขปัญหา

(3.2) การจัดเวทีชาวบ้านเพื่อระดมความคิดเห็น เพื่อหาข้อสรุปของการผลิตที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่

(3.3) การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล 2 ส่วน ดังนี้

(1) การวิเคราะห์เนื้อหา ที่ได้จากการสัมภาษณ์ สอบถามและการสังเกต นำมาสรุปอธิบายเชิงพรรณนา ในการพัฒนากระบวนการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพ

(2) การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ เกี่ยวกับผลการประเมินการดำเนินงานตลอดช่วงการวิจัย

ผลการศึกษา

การพัฒนาระบบการบริหารการผลิตผักปลอดสารพิษ บนความพอเพียง จังหวัดเชียงใหม่ สามารถสรุปผลการวิจัยได้ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา 3 ประการ ได้ดังต่อไปนี้

1. ระบบการผลิต “ผักปลอดสารพิษ” จังหวัดเชียงใหม่ สามารถสรุปแยกตามลักษณะของการผลิตได้ 3 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

1.1 ลักษณะการผลิตผักปลอดสารพิษในปัจจุบัน แบ่งออกเป็น

(1) การปลูกผักปลอดสารพิษในมุ้งตาข่ายในสวนผัก และป้องกันกำจัดศัตรูพืชโดยไม่ใช้สารเคมีแต่ใช้สมุนไพรพื้นบ้านแทน

(2) การปลูกผักคลุมโปง ด้วยมุ้งใยสังเคราะห์ เป็นผักที่มีทรงต้นแข็งแรง พริก มะเขือ สามารถคลุมลงบนต้นพืชโดยตรงไม่ต้องใช้โครงสร้าง

(3) การปลูกผักนอกมุ้ง เป็นการผลิตผักปลอดสารพิษโดยไม่ใช้มุ้ง

1.2 การผลิตผักปลอดสารพิษ ตามวิธีการของสำนักงานเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตร อันประกอบไปด้วย

(1) การเตรียมดินก่อนเพาะกล้า/หยอด

(2) การเตรียมเมล็ดพันธุ์ก่อนเพาะกล้า/หยอด ขั้นตอนต่อมาเกษตรกรนำเมล็ดพันธุ์ที่จะเพาะกล้าหรือหยอดเมล็ดห่อด้วยผ้าขาวบาง แช่น้ำอุ่นที่อุณหภูมิ 50 - 55 องศาเซลเซียส นาน 15 - 30 นาที หลังจากนั้นให้นำเมล็ดที่แช่ผึ่งไว้ที่ร่มจนสะเด็ดน้ำนำไปหว่านเพาะกล้า หรือหยอดแปลงที่เตรียมไว้

(3) การเพาะกล้า/การหยอด/การปลูก

(4) การให้น้ำ คุณภาพของพืชผัก

(5) การให้ปุ๋ย ได้รับมาจากธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ถึงจะดีต่อการผลิตผักให้ยั่งยืน

(6) การจัดการศัตรูพืชผักแบบผสมผสาน กิจกรรมนี้เมื่อพืชผักมีการเจริญเติบโต

(7) การขึ้นรหัสทะเบียนผู้ผลิต/การตรวจวิเคราะห์หาสารเคมีตกค้าง/การรับรองคุณภาพผลผลิต

(8) การเก็บ-การคัดเลือกมาตรฐาน/การบรรจุ-การขนส่งผลผลิต

(9) การตลาด เป็นการจัดการรวบรวมและนำผลผลิตผักปลอดภัยจากสารพิษไปสู่ตลาด

1.3 ระบบการผลิตที่ได้มาตรฐาน ระบบการผลิตผักปลอดสารพิษที่ได้มาตรฐาน ปัจจุบันสามารถแบ่งได้เป็น 2 ระบบ คือ ระบบปิด และ ระบบเปิด (กรมวิชาการเกษตร, 2550) มีรายละเอียดดังนี้

(1) ระบบปิด คือ การปลูกผักในมุ้งตาข่าย

(2) ระบบเปิด เป็นการยึดหลักการป้องกันกำจัดศัตรูพืชแบบผสมผสาน (Integrated Pest Management ; IPM) วิธีการป้องกันศัตรูพืชแบบ IPM ได้แก่การควบคุมโดยวิธีการเขตกรรม (Cultural Control) เป็นวิธีที่ให้ผลดีที่สุดวิธีหนึ่งในการป้องกันการแพร่ระบาดของแมลง เช่น การปลูกพืชหมุนเวียน (Crop rotation) การตัดแต่งกิ่ง (Pruning and Thinning) การปลูกพืชเป็นกับดัก (Trap Crop) การจัดการที่ดี (Goodmanagement) การควบคุมโดยวิธีกล (Mechanical control) การควบคุมโดยวิธีกฎหมาย (Legal control) การควบคุมทางชีววิธี (Biological Control) การใช้ตัวเบียน (Parasite) การใช้ตัวห้ำ การป้องกันโดยใช้พันธุ์พืช

ต้านทาน (Host plant resistance) การควบคุมโดยใช้จุลินทรีย์ (Microbial control) การใช้พืชสมุนไพรเพื่อการป้องกันและกำจัดแมลงศัตรูพืช

2. การพัฒนาระบบการบริหารการผลิต "ผักปลอดสารพิษ" ของจังหวัดเชียงใหม่ ให้ได้รับมาตรฐานระดับสากล การพัฒนาระบบการผลิตเพื่อได้มาตรฐานของการผลิตผักที่เป็นที่ยอมรับกันในโลกนี้มี หลายมาตรฐานแต่มาตรฐานที่เป็นที่นิยมใช้กันโดยทั่วไป และในปัจจุบัน คือ มาตรฐานของการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (GAP) และเพื่อให้เกิดการรับรองมาตรฐานผักปลอดสารพิษให้เป็นที่ยอมรับกันในปัจจุบันนิยมใช้มาตรฐาน GAP ของกรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งเกษตรกรที่อยู่ในระบบการจัดการคุณภาพ: GAP พืช ของกรมวิชาการเกษตรจะได้รับการตรวจรับรองกระบวนการผลิตของฟาร์มเป็น 3 ระดับ ดังนี้

(1) กระบวนการผลิตที่ได้ผลิตผลปลอดภัย

(2) กระบวนการผลิตที่ได้ผลิตผลปลอดภัย และปลอดจากศัตรูพืช

(3) กระบวนการผลิตที่ได้ผลิตผลปลอดภัย ปลอดจากศัตรูพืช และคุณภาพเป็นที่พึงพอใจของผู้บริโภค

3. แนวทางการพัฒนาระบบการผลิตผักปลอดสารพิษ จังหวัดเชียงใหม่ ให้เกิดความพอเพียง และยั่งยืน

ผลการวิจัยพบว่าเกษตรกรหลายรายได้ทำการผลิตผักปลอดสารพิษ โดยเน้นการปลูกเพื่อบริโภคเป็นหลัก ที่เหลือถึงจะนำไปจำหน่ายให้กับชุมชนของตนเอง และส่งขายไปยังตลาดชุมชน เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว ตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งนักวิจัยได้รวบรวมผลผลิตทางการเกษตร "ผักปลอดสารพิษ" ที่เกษตรกรในจังหวัดเชียงใหม่ได้ทำการผลิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง โดยนักวิจัยได้นำเสนอการผลิตผักปลอดสารพิษที่นิยมผลิต และนิยมบริโภคโดยทั่วไปในท้องตลาดปัจจุบันทั้งสิ้น 8 ชนิด ซึ่งเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการผลิตได้มาตรฐาน GAP ของกรมวิชาการเกษตร จังหวัดเชียงใหม่ สังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้ออกใบรับรองมาตรฐานให้กับเกษตรกร

การผลิตผักปลอดสารพิษที่ได้มาตรฐาน GAP จังหวัดเชียงใหม่ ของกลุ่มเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ **"ผักปลอดสารพิษ ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง"** แยกชนิดตามประเภทของผักที่เป็นที่นิยมบริโภคในปัจจุบันมีผู้เข้าร่วมโครงการทั้งสิ้น 23 กลุ่มผู้ผลิต กระจายอยู่ทั่วทั้ง 10 อำเภอ ของจังหวัดเชียงใหม่ มีผักที่ผ่านมาตรฐาน GAP จำนวน 52 ชนิด (ซึ่งจำแนกการผลิตผักปลอดสารพิษเป็น 3 ประเภท ได้แก่ การผลิตผักเศรษฐกิจ การผลิตผักพื้นบ้าน และการผลิตผักสมุนไพร (พฤกษ์ ยิมมันตะศิริ, 2543) ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

(1) การผลิตผักเศรษฐกิจ

การผลิตผักเศรษฐกิจของกลุ่มผู้ผลิตผักปลอดสารพิษ จังหวัดเชียงใหม่ ที่ได้เข้าร่วมโครงการวิจัยครั้งนี้ นักวิจัยได้ยกตัวอย่างผักเศรษฐกิจที่นิยมปลูกและบริโภคกันโดยทั่วไป และได้ผ่านมาตรฐาน GAP จากสำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงใหม่ จำนวนผักทั้งสิ้น 10 ชนิด ได้แก่ ผักกวางตุ้ง, กระเทียมต้น, คะน้า, ถั่วแขก, ผักโขมจีน, ผักบุ้ง, ผักสลัดใบ, มะเขือเทศ, ขึ้นฉ่าย และปวยเล้ง ที่เหลืออยู่ในช่วงของการพัฒนาคุณภาพให้ได้มาตรฐานการผลิต GAP

(2) การผลิตผักพื้นบ้าน และการผลิตผักสมุนไพร

สำหรับการผลิตผักพื้นบ้านและการผลิตผักสมุนไพรนั้น สำนักงานเกษตรจังหวัดกำลังเริ่มดำเนินการตรวจสอบคุณภาพการผลิต อยู่ในช่วงกำลังเตรียมการ ทั้งนี้เพราะผักพื้นบ้านและผักสมุนไพร

เป็นผักที่ไม่มีการใช้สารเคมีใดๆ เลยในการผลิต เช่น ผักชะอม ผักปรัง หรือแม้แต่กะเพราหรือโหระพา เกษตรกรส่วนใหญ่จะทำการผลิตเพื่อบริโภคเองในครัวเรือนและแจกจ่ายกันในชุมชน แต่ขณะนี้ทางสำนักงานเกษตรจังหวัดได้เริ่มเข้ามาตรวจสอบคุณภาพผักดังกล่าวมากขึ้น เพราะผักดังกล่าวเริ่มเป็นที่นิยมบริโภคกันมากในท้องตลาด สังเกตได้จากอาหารแปรรูปจากผักต่างๆ ได้เป็นที่นิยมของผู้บริโภคมากขึ้น ดังนั้นในระยะการวิจัยต่อไปจะได้ทำการประเมินคุณภาพการผลิตผักทั้งสองชนิดในลำดับต่อไป

(3) แนวทางในการพัฒนาผักเศรษฐกิจ (ผักปลอดสารพิษ) ให้ได้มาตรฐานระดับสากล

ผลการศึกษาพบว่าการกำหนดแนวทางในการพัฒนามาตรฐานผักดังกล่าวได้ จำนวนทั้งสิ้น 14 ชนิด ได้แก่ กล้วย, หน่อไม้ฝรั่ง, ข้าวโพดฝักอ่อน, ฟักทอง, ผักกะเฉด, กระเจี๊ยบเขียว, กระเทียม, เห็ด, หอมแดง, ถั่วฝักยาว, แตงกวา, พริก, ข้าวโพดหวาน และมะเขือเทศ

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

1. สรุปผลการศึกษา

ผลการศึกษาตลอดระยะเวลาโครงการ 1 ปี พบว่า ระบบการผลิตผักปลอดสารพิษ ของจังหวัดเชียงใหม่ มีลักษณะของระบบการผลิตที่หลากหลาย ได้แก่ ลักษณะการผลิตผักปลอดสารพิษในปัจจุบัน การผลิตผักปลอดสารพิษตามวิธีการของสำนักงานเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตร และระบบการผลิตที่ได้มาตรฐาน ซึ่งเกษตรกรแต่ละกลุ่ม ทั้ง 10 อำเภอ ต่างก็มีวิธีการผลิตที่แตกต่างกันออกไปตามสภาพบริบทของพื้นที่ในชุมชนนั้นๆ แต่ไม่ว่าจะทำการผลิตในระบบใดก็ตาม เกษตรกรต้องผลิตผักออกมาให้ได้คุณภาพ และมาตรฐานที่เป็นที่ยอมรับกันในขณะนี้ ทางสำนักงานเกษตรจังหวัดได้กำหนดมาตรฐานคุณภาพของสินค้าเกษตรให้กับเกษตรกรในโครงการ คือ มาตรฐาน GAP ซึ่ง กรมวิชาการเกษตรจะเป็นผู้ตรวจรับรองกระบวนการผลิตของฟาร์มเป็น 3 ระดับ คือระดับแรก คือ กระบวนการผลิตที่ได้ผลิตผลปลอดภัย ระดับที่สอง คือ กระบวนการผลิตที่ได้ผลิตผลปลอดภัย และปลอดจากศัตรูพืช และระดับสุดท้ายคือ กระบวนการผลิตที่ได้ผลิตผลปลอดภัย ปลอดจากศัตรูพืช และคุณภาพเป็นที่พึงพอใจของผู้บริโภค

สำหรับการจัดการผลิตผักปลอดสารพิษ ภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง นักวิจัยได้สรุปผลการวิจัยพบว่าเกษตรกรเน้นการปลูกเพื่อบริโภคเป็นหลัก ที่เหลือถึงจะนำไปจำหน่ายให้กับชุมชนของตนเอง และส่งขายไปยังตลาดชุมชน เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว ซึ่งเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการผลิตได้มาตรฐาน GAP ของกรมวิชาการเกษตร จังหวัดเชียงใหม่ และได้ออกใบรับรองมาตรฐานให้กับเกษตรกร ในการวิจัยปีที่ 1 นี้ จำนวน 10 ชนิด สำหรับการผลิตผักพื้นบ้านและการผลิตผักสมุนไพรนั้น สำนักงานเกษตรจังหวัดกำลังเริ่มดำเนินการตรวจสอบคุณภาพการผลิต (GAP) และอยู่ในช่วงกำลังเตรียมการ

2. ข้อเสนอแนะ

นักวิจัยคาดว่า การดำเนินงานวิจัยในระยะต่อไป นักวิจัยได้ทำการวางแผนการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อวางแผนการพัฒนามาตรฐานการผลิตผักปลอดสารพิษ จังหวัดเชียงใหม่ แบบบูรณาการกับหน่วยภาคีระดับจังหวัด ได้แก่ สำนักงานเกษตรจังหวัด และสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเชียงใหม่ โดยได้กำหนดออกมาเป็นแผนการพัฒนาผักปลอดสารพิษ ตามแผนยุทธศาสตร์ความปลอดภัยด้านอาหารของกระทรวงเกษตรและ

สหกรณ์ พ.ศ. 2547 - 2551 เพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ของการวิจัยที่มีคุณภาพและได้ผลลัพธ์ในเชิงรูปธรรมที่ยั่งยืนต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กรมวิชาการเกษตร. 2550. **ระบบการจัดการคุณภาพ : GAP พืช.**

พฤกษ์ ยิมมันตะศิริ และคณะฯ (2543) **รายงานการวิจัยเรื่อง การพัฒนาสุขประชาชาติไทยโดยการส่งเสริมการผลิตและการบริโภคอาหารคุณภาพระบบและกระบวนการผลิตผักปลอดสารพิษในจังหวัดเชียงใหม่,** เชียงใหม่ : ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

สำนักงานคณะกรรมการแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2545. **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่เก้า.** กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

RAJABHAT CHIANG MAI RESEARCH JOURNAL
VOL.10 NO.1 OCTOBER 2008 - MARCH 2009

รายงานผลการวิจัย เรื่อง รำโทน คณะแม่ตะเคียน เทียนศรี ตำบลบางพึ่ง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

Ram Tone Maetakean Teansri Group, Bangpuang Sub - district, Banmi District, Lop Buri Province

ณัฐนรี รัตนสวัสดิ์
นิสิตปริญญาโทศิสปศาสตรมหาบัณฑิต (ดนตรีชาติพันธุ์วิทยา)
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
E-mail: toei11@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง รำโทน คณะแม่ตะเคียน เทียนศรี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงประวัติความเป็นมา องค์ประกอบของการแสดงรำโทนคณะแม่ตะเคียน เทียนศรี และทำการวิเคราะห์บทร้องทำนอง ของเพลงที่ใช้ในการแสดง ตามหลักมานุษยดุริยางควิทยา

ผลการวิจัยพบว่า รำโทนคณะแม่ตะเคียน เทียนศรี เริ่มมีการว่าจ้างอย่างจริงจังเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2537 โดยหัวหน้าคณะคนปัจจุบันคือ นางทิม สำริดเปี่ยม เป็นลูกสาวคนโตของแม่ตะเคียน เทียนศรี ชาวคณะส่วนใหญ่เป็นญาติพี่น้อง และอาศัยอยู่ในละแวกเดียวกัน การสืบทอดเพลงรำโทนเป็นแบบมุขปาฐะ เพลงรำโทนที่ชาวคณะจดจำและร้องได้ มีมากถึง 117 เพลง องค์ประกอบของรำโทนคณะแม่ตะเคียน เทียนศรี ประกอบด้วย เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงเป็นหลักคือกลองรำมะนา ฉิ่ง และกรับ ส่วนเพลงที่นำมาใช้ทำการแสดง มีทั้งเพลงที่แต่งขึ้นใหม่ และเพลงที่จดจำสืบทอดกันมา

ฉันทลักษณ์ของเพลงที่ใช้ในการแสดง ส่วนใหญ่มีลักษณะคล้ายคลึงกับกลอนสุภาพ แต่สัมผัสไม่ตายตัวตามหลักภาษาไทย ส่วนท่วงทำนองเพลงเป็นทำนองเดี่ยวเกิดจากเสียงร้องของมนุษย์เพียงอย่างเดียว ไม่มีเครื่องดนตรีดำเนินทำนอง ส่วนการสืบทอดมีเพียงการสืบทอดให้กับหน่วยงานราชการเท่านั้น ไม่มีการสืบทอดให้กับเครือญาติและไม่มีผู้ที่สนใจอย่างจริงจังมาขอสืบทอด

Abstract

The research on the Ram Tone, of Mae Takian Tiansri Group, is a qualitative research. The objective is to trace the history of Ram Tone and the components of Mae Takian Tiansri Ram Tone group's

and analysis of the verses and melody of the music used in the performance according to Ethnomusicology concepts.

The research discovered that Mae Takian Tiansri band first serious commercial hiring of Ram Tone began in 1994, under the leadership of current group leader, Mrs. Tim Samridpeam (eldest daughter of Mae Takian Tiansri). Today, the Group members helped memorize and passe down as much as 117 Ram-Tone lyrics. The components of Mae Takian Tiansri Ram Tone group's uses the Ramana drum, cymbals and wooden clappers in their performances. As for the songs used in the performances, those included newly-created songs and traditional songs.

The characteristics of the songs used in the performances are mostly similar to a Thai poetic form, but without standard rhyming according to the Thai language concepts. As for the melody, it is a single melody arising solely from the human voice without the aid of musical instruments. The passing down is only through the state agencies, not via relatives. There are no enthusiasts who seek to succeed the music.

บทนำ

ในประเทศไทยการร้องเพลงและการแสดงท่าทางของมนุษย์ ซึ่งเรียกว่าการรำ มีมายาวนาน ไม่ปรากฏหลักฐานว่าการร้องรำในประเทศไทยมีการเกิดขึ้นในยุคสมัยใด แต่การเปลี่ยนแปลงการร้องรำได้เกิดขึ้นตลอดเวลาเหมือนการเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะทางดนตรีของทุกวัฒนธรรมทั่วโลก โดยการร้องรำเป็นกลุ่มมีพัฒนาการควบคู่กับสังคมไทยมาโดยตลอด ซึ่งการรวมกลุ่มร้องรำของชาวบ้านตามชุมชนต่างๆ ในประเทศไทย พบว่ามีการละเล่นชนิดหนึ่งแพร่หลายหลังจากความนิยมเพลงฉ่อย เพลงปรบไก่ เพลงขอทาน เพลงเรือ ฯลฯ ลดลง นั่นคือ รำโทน ซึ่งมีความนิยมเล่นกันทั่วทุกภาคของประเทศไทย รำโทน ไม่มีหลักฐานใดบ่งชี้ได้อย่างแน่ชัดว่า เกิดขึ้นเมื่อใด ใครเป็นผู้ริเริ่มและมีแหล่งกำเนิดมาจากที่ไหน แต่มีข้อสันนิษฐานอื่นๆ ว่ารำโทนมีแพร่หลายในเมืองนครราชสีมามาก่อนที่อื่นๆ และน่าจะมีการละเล่นรำโทนมาตั้งแต่สมัยอยุธยาหรือก่อนหน้านั้นอยู่ทุกหนทุกแห่ง นอกจากนี้ยังมีผู้กล่าวไว้ว่า ถิ่นเดิมที่พบว่ามีการเล่นรำโทนก่อนสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 คือ แถวบ้านแพะ ในจังหวัดสระบุรี โดยมีชาวบ้านเป็นผู้เล่น จากคำบอกเล่าและหลักฐานที่ปรากฏรำโทนได้รับความนิยมสูงสุดและแพร่หลายแทบทุกจังหวัดในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ประมาณ พ.ศ. 2484 - 2488 รูปแบบของรำโทนแต่เดิมเป็นเพียงการรวมตัวกันร้องรำของหนุ่มสาวยามว่างจากการทำมาหากินในช่วงหัวค่ำ ส่วนเครื่องดนตรีประกอบการเล่นรำโทนแต่เดิมมีเพียงกลองโทนที่ใช้ตีประกอบในวงดนตรีไทย หรือกลองที่สามารถประดิษฐ์ขึ้นได้เองจากวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น เช่นกลองหนังกบ

รำโทน นิยมเล่นกันทั่วไปทุกภาคของประเทศไทยย้อนกลับไปเมื่อประมาณ 60 ปี ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ซึ่งขณะนั้นประเทศไทยตกอยู่ในภาวะสงครามจากเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 บ้านเมืองในเวลานั้นมีทหารญี่ปุ่น และชาวต่างชาติเข้ามาอยู่ในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก และเพื่อมิให้อิทธิพลของต่างชาติเข้ามามีบทบาทและครอบงำวิถีชีวิตของคนไทยมากจนเกินไป รัฐบาลจึงต้องดำเนินการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม เพื่อสนองนโยบายปลูกฝังความรักชาติ เพื่อรักษาความเป็นชาติไทย

จึงได้นำเอารำโทน ซึ่งเป็นศิลปะท้องถิ่นที่นิยมละเล่นกันทั่วไป ให้สอดคล้องกับนโยบายการสร้างชาติของรัฐบาล ถือเป็นการปฏิวัติวัฒนธรรมไทยครั้งสำคัญโดยการส่งเสริมการละเล่นรำโทนและยกให้เป็นศิลปวัฒนธรรม ประจำชาติอย่างหนึ่ง เพื่อให้ภาพลักษณ์ของประเทศไทยในมุมมองของต่างชาติเป็นประเทศที่มีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง จึงได้เอาจริงเอาจังด้าน “รัฐนิยม” และที่โดดเด่นที่สุดคือ การกำหนดให้รำวงสามัคคีเป็นการละเล่นประจำชาติ หรือที่ประชาชนทั่วไปรู้จักกันทั่วไปในชื่อว่า “รำโทน” เพื่อเป็นการสร้างเสริมเอกลักษณ์ของชาติด้วย ส่งผลให้รำโทนได้รับความนิยมสูงสุดในสมัยนั้น

เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการเล่นรำโทน แต่เดิมมีเพียงโทนใบเดียว ภายหลังพบว่ามีการนำรำมะนามาใช้ตีแทนโทน ในบางแห่ง เช่นที่ตำบลบางพึ่ง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี พบว่ามีการนำถังน้ำมันแบบที่ติดอยู่กับตัวรถจี๊ปมาใช้ตีแทนโทน โดยคณะผู้เล่นให้เหตุผลว่า ถังน้ำมันรถจี๊ป ให้เสียงดัง และมีความไพเราะกว่า อีกทั้งยังมีความคงทนและมีเสียงที่คงที่ด้วย อย่างไรก็ตาม โทนก็ยังมีใช้อยู่ ในปัจจุบันนิยมนำเครื่องดนตรีประกอบจังหวะ เช่น ฉิ่ง ฉาบ กรับ และลูกแซกที่ใช้กับวงดนตรีสากลมาประยุกต์ร่วมด้วย

ปัจจุบันรำโทนคณะแม่ตะเคียน เทียนศรีที่มีอยู่คณะเดียวในตำบลบางพึ่ง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี โดยการนำของนางทับทิม สำริดเปี่ยม และญาติพี่น้อง ได้รับความนิยมลดน้อยลงมาก เพราะความนิยมดนตรีสมัยใหม่เข้ามาแทนที่ ทำให้รำโทนคณะแม่ตะเคียน เทียนศรี ที่เคยได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในอดีตกลับลดลง อีกทั้งสมาชิกในคณะรำโทนแม่ตะเคียน เทียนศรี ไม่สามารถดำรงชีพอยู่ได้ด้วยการแสดงรำโทนเพียงอย่างเดียว ส่งผลให้รำโทนค่อยๆ สูญสิ้นไปจากสังคมไทยอย่างน่าเสียดาย ที่สำคัญสมาชิกในคณะรำโทนของแม่ตะเคียน เทียนศรี ต่างมีอายุไม่ต่ำกว่า 60 ปี และไม่มีผู้สืบทอดอย่างจริงจัง ทำให้ง่ายต่อการสูญสิ้นคณะรำโทนที่สืบทอดเนื้อร้องจากสมัยที่รำโทนได้รับความนิยมเฟื่องฟูไว้ได้มากที่สุดถึงกว่า 100 เพลง โดยสมาชิกในคณะ ต่างเป็นเครือญาติ ซึ่งพักอาศัยอยู่ในระแวกเดียวกัน มีวิถีชีวิตที่เกื้อกูล และนับถือกันตามวัยวุฒิ ผู้รับหน้าที่ปืนหัวหน้าคณะคอยดูแลรับงานและควบคุมการฝึกซ้อมคือ ป้าทับทิม สำริดเปี่ยม ผู้เป็นหลักของคณะที่มีอายุมากที่สุดถึง 77 ปี หากหมดหน้าที่หัวหน้าคณะรำโทนแม่ตะเคียน เทียนศรีนี้ก็คงหยุดรับงานและเลิกร้องเล่นรำโทนเป็นแน่

จากหลักการและเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยได้ตระหนักถึงความสำคัญในการอนุรักษ์รำโทนเป็นอย่างยิ่ง จึงได้เก็บรวบรวมข้อมูลและทำการศึกษาวิจัยเรื่องรำโทนคณะแม่ตะเคียน เทียนศรี ตำบลบางพึ่ง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ไว้อย่างเป็นระบบ เพื่อให้ชนรุ่นหลังได้รู้จักรำโทน และมองเห็นภาพสะท้อนของสังคมไทยและการละเล่นเพลงของไทยในอดีตผ่านงานวิจัยเรื่อง “รำโทน คณะแม่ตะเคียน เทียนศรี ตำบลบางพึ่ง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี” เพื่อช่วยส่งเสริมความรู้ความเข้าใจในเรื่องรำโทน รวมถึงเป็นแนวทางในการศึกษา สืบทอด และร่วมกันอนุรักษ์รำโทนให้คงอยู่กับสังคมไทยสืบต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา องค์ประกอบในการแสดงรำโทน คณะแม่ตะเคียน เทียนศรี บ้านแหลมฟ้าผ่า ตำบลบางพึ่ง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

2. เพื่อวิเคราะห์คุณลักษณะของบทเพลง ทั้งบทร้อง และทำนอง ที่ใช้ในการแสดงรำโทน คณะแม่ตะเคียน เทียนศรี บ้านแหลมฟ้าผ่า ตำบลบางพึ่ง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

วิธีการศึกษา

วิทยานิพนธ์เรื่อง รำโทน คณะแม่ตะเคียน เทียนศรี ตำบลบางพึ่ง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี เป็นการศึกษาวิจัยทางมานุษยดุริยางควิทยา (Ethnomusicology) โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Approach) ในการเก็บข้อมูลจากเอกสาร ตำรา การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม และการตรวจสอบข้อมูลจากงานภาคสนาม (Fieldwork) การบันทึกแจกแจง แล้วนำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาวิเคราะห์ สรุป และนำเสนอผลการวิจัย เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินการวิจัย มีขั้นตอนดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลและสำรวจพื้นที่เบื้องต้น

ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลเบื้องต้น โดยการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ งานวิจัย หนังสือ ตำรา ตลอดจนเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อรวบรวมข้อมูล ที่มีความสัมพันธ์กับการกำหนดกรอบแนวความคิดในเรื่องที่สนใจ แล้วจึงศึกษาในทางลึกเกี่ยวกับภูมิหลังทางสังคม วัฒนธรรม สภาพภูมิศาสตร์ ประวัติความเป็นมาของ จังหวัดลพบุรี และความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับรำโทน

2. การเลือกพื้นที่และคณะรำโทนที่ศึกษา

ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ในตำบลบางพึ่ง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี เป็นพื้นที่ในการศึกษาเนื่องจากเป็นคณะรำโทนพื้นบ้านของประชาชนเพียงคณะเดียว ที่ยังคงประกอบอาชีพรับแสดงรำโทนเป็นอาชีพเสริมมาจนถึงปัจจุบัน

3. การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูล

ผู้วิจัยแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลออกเป็น 3 กลุ่มดังนี้

3.1 กลุ่มนักวิชาการหรือผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นบุคคลที่มีความรู้ สามารถให้คำแนะนำ ปรึกษา และให้ข้อมูลระดับลึกในเรื่องของรำโทนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

3.2 กลุ่มศิลปิน คือนักดนตรี นักร้อง นักแสดง ที่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับรำโทน ตลอดจนการเก็บบันทึกข้อมูล บทเพลง เนื้อร้อง และทำนองเพลงรำโทน จำนวน 10 คน

3.3 กลุ่มชาวบ้านในชุมชนและบุคคลที่เกี่ยวข้อง คือบุคคลที่ทราบเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับรำโทน คณะแม่ตะเคียน เทียนศรี และข้อมูลทั่วไปตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จำนวน 2 คน

4. การสังเกตและการสัมภาษณ์

4.1 การสังเกต ใช้ทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non Participant Observation)

4.2 การสัมภาษณ์ ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ (Formal Interview) และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview)

5. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ผู้วิจัยใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามมีดังนี้

5.1 แบบบันทึกข้อมูล ดนตรีและศิลปะการแสดง ประเภทบุคคล/ศิลปิน และประเภทเครื่องดนตรี

5.2 เครื่องบันทึกเสียง

5.3 เครื่องบันทึกภาพนิ่งระบบดิจิตอล

5.4 เครื่องบันทึกเสียงและภาพเคลื่อนไหว (กล้องวีดีทัศน์)

5.5 คอมพิวเตอร์ขนาดพกพา

5.6 ไมโครโฟน

6. การศึกษาและรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลแบ่งออกเป็น 2 ประเภทดังนี้

6.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลเอกสาร ได้แก่ เอกสารงานวิจัย วิทยานิพนธ์ รายงาน แผ่นพับประกอบซีดีการแสดงรำโทน

6.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาภาคสนาม

7. การจัดแบ่งข้อมูล

ผู้วิจัยได้จัดแบ่งข้อมูลออกเป็น 2 ประเภท คือ ข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูลทุติยภูมิดังนี้

7.1 ข้อมูลปฐมภูมิ แบ่งออกเป็น 2 ส่วน

7.1.1 ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพทั่วไปของชุมชน ได้แก่ ข้อมูลที่ตั้ง สภาพพื้นที่ ประวัติความเป็นมา สภาพความเป็นอยู่ ตลอดจนเหตุการณ์ต่างๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

7.1.2 ข้อมูลทางด้านวัฒนธรรมดนตรี ได้แก่ ประวัติความเป็นมาของรำโทนในตำบลบางพึ่ง อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี

7.2 ข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ ข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมเอกสารและงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งที่ได้จากหอสมุดของมหาวิทยาลัย ห้องสมุดของโรงเรียน ห้องสมุดประชาชน สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด และเอกสารที่ได้จากการเก็บรักษาส่วนบุคคล

8. การบันทึกข้อมูลสนามตามหัวข้อที่กำหนด

ในการบันทึกข้อมูลภาคสนามมีรายละเอียดดังนี้

8.1 การบันทึกภาพ

8.1.1 การบันทึกภาพเพื่อรวบรวมข้อมูลการแสดงพร้อมบทเพลงเพื่อนำมาวิเคราะห์

8.1.2 การบันทึกภาพเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดง

8.1.3 การบันทึกภาพศิลปินที่ร่วมแสดง

8.2 การบันทึกเสียง

8.2.1 การบันทึกเสียงการสัมภาษณ์บุคคลผู้ให้ข้อมูลทั้ง 3 กลุ่ม

8.2.2 การบันทึกเสียงเนื้อร้องและเครื่องดนตรีขณะทำการแสดง

8.3 การบันทึกโน้ต

ใช้การบันทึกโน้ตในการบันทึกทำนองเพลง และจังหวะ เพื่อนำมาวิเคราะห์

9. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและการออกศึกษาภาคสนาม ดังนี้

9.1 วิเคราะห์ประวัติความเป็นมาและองค์ประกอบของรำโทนคณะแม่ตะเคียน เทียนศรี

9.1.1 วิเคราะห์ประวัติความเป็นมาของรำโทนคณะแม่ตะเคียน เทียนศรี โดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

9.1.2 วิเคราะห์องค์ประกอบของรำโทนคณะแม่ตะเคียน เทียนศรี โดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

9.2 วิเคราะห์เนื้อร้อง และทำนองของบทเพลงรำโทนโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์

หลังจากเก็บรวบรวมข้อมูลและตรวจสอบข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยได้ทำการถอดเสียงจากเครื่องมือบันทึกเสียง แล้วจึงบันทึกเป็นโน้ตไทย เปรียบเทียบโดยตั้งประเด็นการวิเคราะห์ตามหลักมานุษยดุริยางควิทยาและทฤษฎีดนตรี และแนวทางการศึกษาเพลงพื้นบ้านตามคำแนะนำของนักวิชาการดนตรี โดยอาศัยทฤษฎีดนตรีสากลมาใช้เทียบเคียงเพียงบางส่วนเท่านั้น

ในการวิเคราะห์เพลง ผู้วิจัยได้คัดสรรบทเพลงส่วนหนึ่งเพื่อนำมาเป็นกรณีศึกษา โดยคัดเลือกเพลงที่มีการใช้ซ้ำในการแสดงทั้ง 3 ครั้ง ที่ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูล

10. การนำเสนอผลการวิจัย

ผู้วิจัยใช้วิธีการนำเสนอผ่านสื่อสิ่งพิมพ์เป็นหลัก โดยมีสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เช่น แผ่นซีดีบันทึกเสียงและภาพเคลื่อนไหวประกอบด้วย

ผลการศึกษา

1. ประวัติความเป็นมาและองค์ประกอบของรำโทน

รำโทนในจังหวัดลพบุรีเป็นการละเล่นที่มีมาตั้งแต่สมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 สามารถแบ่งออกได้ 4 สมัย คือ

1.1 ประวัติความเป็นมาของรำโทน

1.1.1 สมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 (ก่อนพ.ศ. 2484) เพลงรำโทนในสมัยนี้มีลักษณะเป็นเพลงที่มีเนื้อร้องสั้นมาก ส่วนใหญ่เป็นเนื้อร้องที่เกี่ยวกับธรรมชาติ หรือสิ่งที่ได้พบเจอ

1.1.2 สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2484 - พ.ศ. 2488) เพลงรำโทนในสมัยนี้มีลักษณะเป็นเพลงปลุกใจ เพลงสะท้อนภาพสังคมต่างๆ

1.1.3 สมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2489 - พ.ศ. 2536) เพลงรำโทนในสมัยนี้ มีสภาพคลี่คลายจากเรื่องการเมืองการสงคราม เพลงในสมัยนี้เป็นเพลงที่แสดงถึงความสุขในสังคม ความรัก สนุกสนานครื้นเครง

1.1.4 รำโทนในสมัยปัจจุบัน (พ.ศ. 2537 - ปัจจุบัน) เพลงรำโทนในสมัยนี้เป็นเพลงที่แต่งขึ้นใหม่เพื่อให้ทันสมัยกับเหตุการณ์ปัจจุบัน

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลพบุรีได้ทำการรวบรวมข้อมูลเรื่องรำโทนในจังหวัดลพบุรี พบว่ามีอยู่ 6 คณะ ได้แก่ คณะรำโทนบ้านหนองยายโต๊ะ คณะรำโทนบ้านบัวชุม คณะรำโทนบ้านโคกสลุง คณะรำโทนบ้านมหาโพธิ คณะรำโทนบ้านยางโทน และคณะรำโทนบ้านแหลมฟ้าผ่า (คณะแม่ตะเคียน เทียนศรี)

คณะรำโทนแม่ตะเคียน เทียนศรีเดิมเป็นคณะรับจ้างแสดงเพลงพื้นบ้านภาคกลาง โดยมีแม่ตะเคียน เทียนศรีเป็นหัวหน้าคณะ ภายหลังคุณป้าทับทิม สำริดเปี่ยม ได้รวบรวมกลุ่มญาติพี่น้อง ทั้งผู้ที่สามารถร้องเล่นรำโทนได้อยู่แล้วและผู้ที่ต้องการเล่นรำโทนมารวมตัวกันฝึกหัดรำโทนจนเกิดเป็นคณะรำโทนที่มีความสามารถ โดยใช้ชื่อแม่ตะเคียน เทียนศรี เป็นชื่อคณะ เพื่อรำลึกถึงท่านที่เป็นมารดาและเป็นแม่เพลงที่มีชื่อเสียงในจังหวัดลพบุรี

รำโทนคณะแม่ตะเคียน เทียนศรี

1.2 องค์ประกอบของรำโทน

องค์ประกอบของรำโทนประกอบด้วย นักแสดง ทำนองเพลง บทร้อง เครื่องดนตรี เครื่องแต่งกาย ท่ารำ และสถานที่แสดง

รำโทนคณะแม่ตะเคียน เทียนศรี มีการวางตำแหน่งนักแสดงตายตัว หันหน้าหาผู้ชม โดยผู้รำอยู่ด้านหน้า ส่วนนักดนตรีจะอยู่ด้านหลังฝั่งขวามือของผู้รำ เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงรำโทนเป็นประจำในปัจจุบันคือ ฉิ่ง ฉาบ กรับ กลองรำมะนาหรือถังน้ำมันรถจิ๊ป บางครั้งมีการนำกลองทอมบ้ามาใช้ตีแทนรำมะนาหรือถังน้ำมันรถจิ๊ปด้วย ด้านการขับร้อง นักแสดงทุกคนต่างมีส่วนร่วมในการขับร้องเพลงรำโทนประกอบการแสดง

2. บทร้องและทำนองเพลงรำโทน

เนื้อร้องและเพลงที่ใช้ในการแสดงรำโทนมีหลากหลายเนื้อร้อง และหลายทำนอง หรือเรียกว่า 1 เนื้อร้อง 1 ทำนอง บางเพลงมีการแต่งเนื้อร้องขึ้นใหม่โดยใช้ทำนองเพลงไทยเดิม จากการเก็บข้อมูลสามารถรวบรวมเนื้อร้องเพลงรำโทนได้ 118 เพลง แบ่งประเภทเพลงตามเนื้อหาของบทเพลงได้ 6 ประเภท เนื้อหาของเพลงส่วนใหญ่จัดอยู่ในประเภทเพลงรัก/เกี้ยวพาราสี มีจำนวนมากถึง 75 เพลง ส่วนใหญ่เกิดขึ้นในช่วงคาบเกี่ยวระหว่างใกล้สิ้นสุดสงครามจนสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ส่วนประเภทเพลงสะท้อนภาพสังคม/ประวัติศาสตร์ มีจำนวน 15 เพลง ประเภทเพลงเบ็ดเตล็ด/ ชมธรรมชาติ มีจำนวน 13 เพลง ประเภทเพลงวรรณคดี/นิทานชาดก มีจำนวน 6 เพลง ประเภทเพลงปลุกใจ มีจำนวน 5 เพลง ประเภทเพลงเทิดพระเกียรติ มีจำนวน 4 เพลง แต่เพลงที่นำมาใช้ในการแสดง นักแสดงจะกำหนดเพลงในขณะทำการฝึกซ้อมร่วมกัน โดยเลือกเพลงที่มีความสนุกสนาน มีเนื้อหาเหมาะสม และนักแสดงทุกคนสามารถขับร้องได้ หากเพลงใดที่ไม่เป็นที่ชื่นชอบมักจะไม่ถูกนำมาร้อง และสูญหายไปในที่สุด ส่วนท่ารำเป็นไปตามเนื้อหาของเพลง โดยผู้แสดงทุกคนจะร่วมกันฝึกซ้อมและยึดเอาท่ารำของป้าทับทิมหัวหน้าคณะเป็นหลัก เนื่องจากเป็นผู้ที่มีพื้นฐานการรำจากการแสดงเพลงทรงเครื่อง การรำประกอบเนื้อร้องเพลงไทยเดิม ซึ่งในขณะทำการแสดงหรือขณะฝึกซ้อมการแสดงรำโทน ต้องอาศัยพื้นที่กว้างขวางพอประมาณ เนื่องจากผู้รำมีจำนวน 6-7 คน ซึ่งต้องแสดงท่ารำอยู่ตลอดเวลา หากพื้นที่คับแคบจนเกินไปจะไม่สะดวกต่อการทำการแสดง ส่วนเครื่องแต่งกายที่สวมใส่ขณะทำการแสดง ฝ่ายชายสวมเสื้อลายดอก เสื้อสีสันสดใส หรือเสื้อเชิ้ตแขนสั้น กางเกงขายาวทรงสุภาพ ฝ่ายหญิง สวมชุดผ้าไทย หรือ สวมเสื้อกับกระโปรงหรือผ้าถุงที่เหมาะสมสวยงาม

การร่วมกันฝึกซ้อมก่อนแสดงจริง

การเตรียมการก่อนแสดง ชาวคณะจะรวมตัวกันเพื่อฝึกซ้อมประมาณ 2 - 3 ครั้งก่อนการแสดง และทำการคัดเลือกเพลงเพื่อกำหนดใช้ในการแสดงเป็นครั้งคราวไป เนื่องจากการแสดงมีเวลาจำกัดไม่สามารถร้องเพลงทั้งหมดได้

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

รำโทนเริ่มมีบทบาทสำคัญในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งในขณะนั้นสภาพสังคมเกิดความตึงเครียด การแสดงรำโทนจึงเป็นสิ่งที่ง่ายและสะดวกในการให้ความบันเทิงที่รวดเร็วและยังเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดคำสั่งจากผู้นำประเทศสู่ประชาชนได้อย่างแยบยล ประชาชนสามารถรวมตัวและสลายตัวได้สะดวก เหมาะสมแก่สภาวะในสมัยสงคราม หลังจากภาวะสงครามโลกครั้งที่ 2 รำโทนจึงซบเซาลงเพราะบทบาทและหน้าที่ได้ลดลงจะมีหลงเหลืออยู่บ้างในสังคมที่อยู่ตามชนบท ต่อมาภายหลัง ศูนย์สังคีตศิลป์ ธนาคารกรุงเทพฯ วิทยาลัยนาฏศิลปลพบุรีและสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลพบุรี ได้ส่งเสริมเพลงพื้นบ้านของไทย จึงทำให้เกิดการกระตุ้นให้ประชาชนเกิดความอนุรักษ์ในวัฒนธรรมต่างๆ ดังนั้นจึงมีการฟื้นฟูการรำโทนขึ้นมาอีกครั้ง

ลักษณะเฉพาะของรำโทนคณะแม่ตะเคียน เทียนศรี มีการปรับลักษณะการจัดวง คือวางตำแหน่งผู้แสดงตายตัว ซึ่งแตกต่างจากคณะรำโทนอื่นๆ ในจังหวัดลพบุรี และมีความแตกต่างจากเดิมที่เคยจับคู่รำวนเป็นวง เพื่อให้เหมาะสมต่อการแสดงเมื่ออยู่บนเวที และเอื้อต่อผู้ชม ทางด้านเครื่องแต่งกาย นักแสดงฝ่ายหญิงจะนุ่งผ้าถุงหรือกระโปรงแทนการนุ่งโจงกระเบนเหมือนคณะรำโทนทุกคณะในจังหวัดลพบุรี ส่วนเครื่องดนตรีจะใช้กลองรำมะนาตีประกอบการแสดง ขณะที่คณะอื่นในจังหวัดลพบุรี นิยมใช้กลองโทน และมีการนำถังน้ำมันรถจี๊ปมาใช้ตีแทนกลองอีกด้วย

คุณค่า ประโยชน์ และความสำคัญของการแสดงรำโทนนอกจากจะให้ความสนุกสนานเพลิดเพลินแล้ว ยังทำให้ทราบถึงสภาพเหตุการณ์ การเปลี่ยนแปลงของบ้านเมืองผู้คน และการดำเนินชีวิตของบรรพบุรุษในท้องถิ่น และยังสอนคุณธรรมจริยธรรม ตลอดจนให้ความรู้ทางด้านวรรณคดีไทยอีกด้วย

เนื้อร้องเพลงรำโทนจากการวิเคราะห์ปรากฏจำนวนพยางค์ต่ำสุดต่อวรรค 3 - 8 พยางค์ จำนวนพยางค์สูงสุดต่อวรรค 6 - 10 พยางค์ มีจำนวนบท 2 - 4 บท แบ่งจำนวนวรรคตั้งแต่ 8 - 16 วรรค จำนวนคู่สัมผัสระหว่างบท 1 - 2 คู่ หรือในบางเพลงไม่พบคู่สัมผัสระหว่างบท จำนวนสัมผัสนอก 4 - 12 คู่ จำนวนสัมผัสใน 1 - 8 คู่ ส่วนการซ้ำคำมีจำนวน 1 - 4 คำ และในบางเพลงไม่พบการซ้ำคำ

ฉันทลักษณ์โดยรวมของเพลงรำโทน มีลักษณะคล้ายคลึงกับกลอนสุภาพ แต่ไม่ถูกต้องตายตัวตามหลักภาษาไทย ทั้งการแบ่งวรรคแบ่งบท และการเชื่อมสัมผัส เนื่องจากเป็นการร้องรำเพื่อความบันเทิง การแต่งเนื้อร้องจึงมีความยืดหยุ่นสูง เพื่อให้เกิดความไพเราะ เหมาะสมกับทำนอง และที่สำคัญบทเพลงส่วนใหญ่ชาวบ้านเป็นผู้แต่งเนื้อร้องขึ้นเอง การใช้คำจึงเป็นคำที่ชาวบ้านคุ้นเคยได้ยินได้ใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อให้ง่ายต่อความเข้าใจและการจดจำสืบทอด

จากการวิเคราะห์ทำนองเพลงรำโทน ปรากฏเพลงที่ใช้มาตราเสียงแบบ Septatonic จำนวน 5 เพลง เพลงที่ใช้มาตราเสียงแบบ Hexatonic จำนวน 5 เพลง เพลงที่ใช้มาตราเสียงแบบ Pentatonic จำนวน 4 เพลง

จัดอยู่ในกลุ่มเสียงปัญจมูล ทางชวา จำนวน 6 เพลง ทางกลางแหบ จำนวน 1 เพลง ทางนอก จำนวน 1 เพลง ทางเพียงออบน จำนวน 2 เพลง ทางกลาง จำนวน 2 เพลง ทางใน จำนวน 1 เพลง ทางเพียงออล่าง จำนวน 1 เพลง โดยมีจำนวนช่วงห่างของเสียง 6 - 12 เสียง แบ่งเป็นประโยคเพลงได้ 5 - 16 ประโยคเพลง แต่ละประโยคมีจำนวนรูปลักษณ์ของท่วงทำนองแตกต่างกันออกไป ซึ่งในแต่ละเพลงจะมีรูปลักษณ์ของท่วงทำนองแบบต่อเนื่องเชื่อมโยงกันจำนวน 0 - 3 ประโยค รูปลักษณ์ของท่วงทำนองแบบขึ้นๆ ลงๆ จำนวน 0 - 7 ประโยค รูปลักษณ์ของท่วงทำนองแบบไม่ค่อยขึ้นลงจำนวน 0 - 6 ประโยค รูปลักษณ์ของท่วงทำนองแบบไม่เชื่อมโยง

กันจำนวน 0 - 3 ประโยค รูปลักษณ์ของท่วงทำนองแบบสูงขึ้นเรื่อยๆ จำนวน 0 - 4 ประโยค รูปลักษณ์ของท่วงทำนองแบบต่ำลงเรื่อยๆ จำนวน 0 - 3 ประโยค มีรูปแบบกระสวนทำนองจำนวน 8 - 16 กระสวนทำนอง อัตราความเร็วโดยรวมอยู่ที่ประมาณ 65 - 90 (♩) ครั้งต่อนาที รูปแบบของเพลงส่วนใหญ่เป็นแบบ / - A - / - A - / …

ทำนองเพลงรำโทนเป็นเพลงร้องที่มีเนื้อร้องสั้นๆ เกิดจากเสียงร้องของมนุษย์ (Voice) ไม่มีเครื่องดนตรีดำเนินทำนอง มีแต่เครื่องประกอบจังหวะ คือ กลองรำมะนา ฉิ่ง และกรับ บางโอกาสสามารถใช้กลองคองก้าหรือถังน้ำมันรถจี๊ปตีแทนกลองรำมะนาได้ ตามแต่ความเหมาะสมหรือความต้องการของผู้ชม มีอัตราจังหวะ (Time Signature) 2/4 สามารถบันทึกโน้ตตัวดำ (Quarter Note) ได้ 2 ตัวโน้ตต่อหนึ่งห้องเพลง สม่ำเสมอตลอดทั้งเพลง หรือเรียกว่าอัตราจังหวะชั้นเดียวตามหลักทฤษฎีดุริยางคไทย พื้นผิว (Texture) ของเพลงรำโทนเป็นแบบทำนองเดี่ยว (Monophony) ที่มีทำนองสั้นๆ ใช้การขับร้องเป็นหลัก

ผู้วิจัยเล็งเห็นความสำคัญในการศึกษาวิจัยและเก็บข้อมูลภาพเคลื่อนไหว ท่ารำประกอบเพลงรำโทนของคณะรำโทนแม่ตะเคียน เทียนศรี เป็นอย่างยิ่ง เนื่องจาก แต่ละเพลงไม่ได้มีท่ารำตายตัวเพียงท่าเดียว แต่จะมีท่ารำเฉพาะตามเนื้อหาของพลง เป็นลักษณะท่ารำพิเศษจำนวนมาก

นอกจากความสำคัญในการศึกษาวิจัยภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรร่วมกันสร้างแนวคิดให้ประชาชนและเยาวชนเกิดความรักและเล็งเห็นความสำคัญของรำโทน ที่เป็นช่องทางหนึ่งในการสื่อให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย จากอดีตจนเป็นปัจจุบันได้อย่างชัดเจน เพื่อให้รำโทนไม่สูญหายและกลับมาเป็นการละเล่นพื้นบ้านของไทยอีกครั้ง จึงควรผลักดันให้การแสดงรำโทนมีบทบาทในด้านอื่นๆ ในชุมชนต่อไป

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

กรมศิลปากร. 2537. **รำโทน**. กองศิลปศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. (อัดสำเนา).

คมสันต์วรรณวัฒน์ สุทนต์. 2541. **การศึกษาเพลงรำโทนบ้านหน้าวัดโบสถ์ อำเภอสามโก้ จังหวัดอ่างทอง**. กระทรวงศึกษาธิการ.

ดำรงค์ ปิ่นทอง. **เพลงพื้นบ้านประกอบการเล่นของสิงห์บุรี.** สิงห์บุรี : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดสิงห์บุรี, ม.ป.ป.

ปิ่นเกศ วัชรปาณ. 2543. **รำวง: กรณีศึกษารำวงอาชีพตำบลห้วยใหญ่ อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. 2546ข. **หลักวิชามานุษยดุริยางควิทยา**. เอกสารประกอบการสอนรายวิชาพื้นฐานวิชาดนตรีชาติพันธุ์. ม.ป.ท.

พูนพิศ อมาตยกุล. 15 ตุลาคม 2536 เผยแพร่. **จอมพล ป.พิบูลย์สงคราม กับการดนตรี.** เทปบันทึกภาพ. ศูนย์สังคีตศิลป์.

วัฒนา โกศินานนท์. **รำโทน**. วิทยาลัยนาฏศิลปลพบุรี กองศิลปศึกษา กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ, 2537.

ศิริวัฒน์ ฉัตรเมธี. 2546. **วิเคราะห์เพลงรำวงมาตรฐาน.** วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดนตรี, มหาวิทยาลัยมหิดล.

สุชาติ แสงทอง. 2549. **ดนตรีการเมืองไทย พ.ศ. 2481 - 2536** [Online]. www.gramsai.com, 18 มิถุนายน 2550.

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลพบุรี. 2548. **รายงานการจัดเก็บข้อมูลภูมิหลัง - ภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดง การแสดงพื้นบ้าน : รำโทนจังหวัดลพบุรี**. ม.ป.ท.

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลพบุรี. 2549. **รำโทน** [Online]. http://intranet.m-culture.go.th, 18 มิถุนายน 2550.

หน่วยศึกษานิเทศก์. 2543. **รำโทน.** สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดลพบุรี. (อัดสำเนา).

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
CHIANG MAI RAJABHAT UNIVERSITY